

‘Het is me niet mogelijk een mening juist te vinden, omdat ze aangenaam is’

Brieven van Marcellus Emants aan Gonne Loman-van Uildriks, 1904-1909

Marcellus Emants

bezorgd door Nop Maas

bron

Marcellus Emants, *‘Het is me niet mogelijk een mening juist te vinden, omdat ze aangenaam is’*.
Brieven van Marcellus Emants aan Gonne Loman-van Uildriks, 1904-1909 (ed. Nop Maas).
Letterkundig Museum, Den Haag 2000

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/eman001nmaa02_01/colofon.htm

© 2007 dbnl / Nop Maas

Inleiding

Marcellus Emants (1848-1923) heeft in de opstellen en ingezonden brieven die hij schreef nooit misverstand laten bestaan over zijn opvattingen over kunst en leven. Diverse personages in zijn romans en verhalen kunnen beschouwd worden als dragers van zijn ideeën. Maar hij was géén autobiografisch schrijver. Zijn personages zijn opgebouwd uit aspecten van mensen die hij kende, maar hij geeft geen directe portretten en hij heeft zeker nooit een boek over zichzelf geschreven. Het dichtst bij hemzelf komt waarschijnlijk Karel Satis, de hoofdfiguur van de lange novelle *Op zee* (1899). Maar - zoals hij in een ingezonden brief in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 november 1897 opmerkte¹ - de feitelijke verschillen tussen de levens van Marcellus Emants en Karel Satis zijn aanzienlijk.

Voor inlichtingen over Emants' persoonlijke reilen en zeilen zijn we aangewezen op de brieven die van hem zijn overgeleverd. Het spreekt vanzelf bij iemand met zulke uitgesproken ideeën dat ook in zijn correspondentie de opvattingen over leven en kunst een prominente plaats innemen. Het is vaak bij-

zonder interessant hem in het minder formele kader van een brief te zien toelichten wat hij vindt. Bijvoorbeeld in zijn correspondentie met de criticus Carel Scharren, met wie hij correspondeert over 'pathologie in de literatuur', en in de briefwisseling met zijn vriend en optimistische tegenpool Frits Smit Kleine.² Interessante toelichtingen op zijn denken geeft hij ook in de correspondentie met twee dames: A.G.H.M. Browne-Hartogh Heys van Zouteveen (1869-1962) en E.C.V.E.M. van Nispen tot Sevenaer (1889-1970). In zijn brieven aan hen beantwoordt hij vragen en tegenwerpingen met betrekking tot zijn levensbeschouwing. Hij discussieert - maar wijkt geen duimbreedte.³

Naast de correspondentie met de genoemde dames kunnen nu ook de in deze uitgave gepubliceerde brieven worden geplaatst die Emants in de periode 1904-1909 schreef aan Gonne (Hillegonda) Loman-van Uildriks (1863-1921). Wat deze brieven bijzonder maakt, is dat Emants niet alleen schrijft over het doel van het leven en het dubieuze van alle godsdienst, maar dat hij *en passant* ook allerlei kleine informatie geeft over zijn particuliere leven. Van zijn omgang met de kat tot het 's nachts in een koud bad ploffen als hij last had van slapeloosheid. Verder doet hij behartenswaardige uitspraken over Nederland in het algemeen en de 'fatsoenlijke' mensen in hun omgang met de gevallen medemens.

Het verloop van de briefwisseling

Het initiatief voor de briefwisseling - waarvan op enkele kladbrieven na alleen de brieven van Emants bewaard zijn gebleven - ging uit van Gonne Loman-van Uildriks. Zij naderde met enige schroom tot de beroemde en gerespecteerde (maar niet: populaire) prozaschrijver die Emants op dat moment was. Haar respect ging echter niet zover dat ze voldeed aan Emants' op 1 oktober 1906 gedane verzoek om zijn brieven aan haar te verbranden.

De 56-jarige Emants had in 1904 belangrijke werken op zijn naam staan als *Een nagelaten bekentenis* (1894), *Op zee*

(1899), *Vijftig* (1899) en *Inwijding* (1901). In *De Gids* was zojuist de roman *Waan* verschenen. De hoofdpersoon van dat boek was voor een deel geïnspireerd op Jenny Kühn (1877-1965), de bijna dertig jaar jongere Duitse actrice, met wie hij op 5 juli 1904 getrouwd was. Het was zijn derde huwelijk. Emants' hoofdbezigheid was schrijven; daarnaast reisde hij ieder jaar een paar maanden in het buitenland.

Gonne Loman-van Uildriks was kennelijk uit op literaire contacten in verband met haar vertaalwerk. Waarom ze zich nu juist tot Emants wendde, is onduidelijk. Ze correspondeerde overigens ook met Louis Couperus en Frederik van Eeden.⁴ Reeds in haar derde brief aan Emants moet zij vertrouwelijk geworden zijn en hem haar 'levensdrama' (waarover zometeen nader) verteld hebben. Het is duidelijk dat de correspondentie voor een belangrijk deel aan de gang gehouden werd door haar vragen en tegenwerpingen. Je krijgt de indruk dat ze Emants als een soort oude wijze raadgever beschouwde. Ook de problemen met de opvoeding van haar zoon werden hem voorgelegd. Een rol heeft misschien ook gespeeld dat Emants een aantal door haar 'zenuwen' getourmenteerde vrouwen geportretteerd had. Dat kan voor Gonne Loman-van Uildriks, die een psychiatrisch verleden had, aantrekkelijk geweest zijn. Van Emants' kant zou een zeker medelijden met deze zoekende ziel een rol gespeeld kunnen hebben. Gonne Loman-van Uildriks bleef steeds wankelen in haar levensovertuiging. Blijkens haar correspondentie koesterde zij nu eens sympathie voor theosofie, dan weer voor protestant orthodoxie, spiritisme en Christian Science.

Uit niets blijkt dat er ooit een persoonlijke ontmoeting tussen de beide correspondenten heeft plaatsgehad. Dat wordt impliciet duidelijk uit een fragment van een brief die Gonne van Uildriks op 7 januari 1919 vanuit Den Haag schreef aan haar zoon en schoondochter: 'Verbeeld je Zondag aan die Haringkade op dat stille pad langs 't water, kwam ik Emants tegen. Hij keek mij recht in 't gezicht, en ik zag een verandering van herkennen, of iets vragends, "zou ze dat wezen?" hetzelfde zal ook wel op mijn gezicht hebben gestaan; hij

Familie Van Uildriks. Van links naar rechts: Rudolf Loman, Gonne, moeder van Uildriks, Frederike en Annie. (Collectie E. ter Braak.)

heeft meerdere portretten van mij gezien, maar ik ben wèl veel veranderd sinds ik met jou en Ton⁵ en de poesen voor ons tentje zat in de Hoef. Toch blijft er iets over, dat je denkt “die heb ik meer gezien”. Dan stap je voorbij, en toch weet zoo'n man zóóveel van mij als weinigen, en bij mij liggen nog zijn 25 brieven. Gek.’⁶

Er komt een einde aan de briefwisseling door toedoen van Jenny Emants-Kühn. Wat zich precies heeft afgespeeld, is niet tot in detail te reconstrueren. Maar uit de brieven van Emants en uit twee conceptbrieven van Gonne Loman-van Uildriks meen ik het volgende te kunnen opmaken.

Emants gaf zijn vrouw gelegenheid de brieven van Gonne Loman-van Uildriks te lezen. Van deze mogelijkheid maakte Jenny Emants spaarzaam gebruik. Maar op een bepaald moment werd haar argwaan gewekt. Misschien schreef Gonne Loman-van Uildriks vaker dat soort dingen als ‘Ik houd ook veel van u; nu dat weet u al’, zoals ze deed in haar concept-

brief van 27 augustus 1906. Jenny Emants besloot, zonder haar man daarin te kennen, een bezoek te brengen aan Gonne Loman-van Uildriks. Officieel om eens kennis te maken en eventueel ook met haar vriendschap te sluiten; in werkelijkheid waarschijnlijk om na te gaan in hoeverre hier een concurrente op het toneel stond met wie afgerekend moest worden. In dat gesprek zal snel duidelijk geworden zijn dat er van een verdergaande persoonlijke relatie tussen Emants en Gonne Loman-van Uildriks geen sprake was. In haar conceptbrieven aan Jenny en Marcellus Emants liet Gonne Loman-van Uildriks doorschemeren dat ze Jenny's opzet doorzag. Ze beëindigde de correspondentie in februari 1907, omdat zij geen kans meer zag de vertrouwelijke toon te handhaven. Eind 1909 nam ze nog eens contact op, maar Emants

Marcellus Emants en zijn vrouw Jenny Emants-Kühn in Zwitserland ca. 1921. (Collectie Letterkundig Museum.)

gaf toen geen opening meer voor verdere correspondentie. Van haar kant sprong Gonne overigens ook niet al te discreet om met de brieven van Emants. Zoon Rudolph citeerde in een brief aan zijn tante Annie met enige ironie “het aanhoudende geblaas,” dat Marcellus “wind noemt”.⁷

Het lijkt er op dat Gonne Loman-van Uildriks vaker last had van schipbreuk lijdende correspondentie-vriendschappen. In 1919 correspondeerde zij met generaal M.A. Elout (1858-1944). In een brief van 14 mei 1919 aan haar zoon noemt ze de vriendschap met hem een ‘zeldzaam gelukkige vervulling’. Hij

helpt haar met technische passages in haar vertalingen; zij laat hem de gedichten van Walt Whitman en de brieven van Goethe lezen. Ongevraagd verklaart ze vervolgens dat de generaal ook haar toegedaan is en dat zij niet méér wenst. Ze zou zijn vrouw geen moment van verdriet willen bezorgen. Evenmin als ze ooit haar beste vriendin of een zus haar man afhandig zou willen maken. Een paar maanden later was er toch een breuk: ‘Ik heb nu ook definitief afscheid genomen van de Elouts; ik zag wel in, dat dit moest; het is als het uittrekken van een splinter uit een wonde; maar de napijn is voorloepig nog erg; en de leegte van het afgebroken verkeer grenzenloos groot.’ Typerend is ook dat ze, toen ze voor haar vertaalwerk in contact kwam met Wereldbibliotheek-directeur Nico van Suchtelen (1878-1949), bezwerend aan haar zoon schreef: ‘O nee, je hoeft niet bang te zijn dat ik weer toenadering zal zoeken met *dezen* verwanten geest; ik heb daar nu zoo'n heilig afgrijzen van gekregen, dat ik mij liefst op den meest zakelijken afstand wensch te houden. Bovendien is de man bijna *al* te verwant; het is letterlijk een tweelingbroer, voor mijn gevoel, in denken en voelen.’⁸

Gonne Loman-van Uildriks

Omdat de briefwisseling tussen Marcellus Emants en Gonne Loman-van Uildriks zo goed als eenzijdig bewaard is gebleven, valt de nadruk sterk op Emants.⁹ Vandaar dat ik in deze inleiding iets uitgebreider inga op zijn correspondentie, die voor de lezer een geheel onbekende zal zijn.¹⁰

Gonne van Uildriks werd op 15 maart 1863 geboren te Groningen. Haar vader, die reeds in 1869 overleed, was gemeentesecretaris van Groningen. Zij was de jongste van vier meisjes. Haar oudste zus Frederica (Frederike) Johanna (1854-1919) was eerst lerares en woonde later samen met de socialistische politicus en publicist Vitus Bruinsma (1850-1916). Zij was actief in de vrouwenbeweging. Samen met Bruinsma en ook afzonderlijk publiceerde zij vele artikelen en boeken

over de plantenwereld. Het tweede meisje uit het gezin, Nelena Johanna, leefde maar ruim anderhalf jaar (1857-1858). De derde dochter Johanna (Annie) (1859-1913) werd uiteindelijk directrice van de huishouding van het ziekenhuis te Delft.

Blijkens het dagboek dat Frederike van Uildriks van 1877 tot 1910 bijhield,¹¹ bewoog het gezin Van Uildriks zich in de betere Groningse kringen. Maar rijk waren ze niet. De meisjes lazen veel. Uit de cahiers waarin ze fragmenten uit hun lectuur overschreven blijkt dat ze de serieuze literatuur van de dag bijhielden: George Eliot, Felix Dahn, George Ebers, Carel Vosmaer. In een bewaard gebleven cahier van Gonne uit een wat latere periode treffen we gedichten van Verlaine aan, ‘Het lied van schijn en wezen’ van Frederik van Eeden, ‘Hymnen an die Nacht’ van Novalis, gedichten van Piet Tideman, Jan Veth, A. Roland Holst en P.C. Boutens. Gonne van Uildriks en haar zussen profiteerden van het liberale klimaat dat in de tweede helft van de negentiende eeuw in Groningen vrouwen in de gelegenheid stelde zichzelf te ontwikkelen.¹²

In september 1880 ging Gonne in Den Haag bij oom en tante Smidt wonen om de middelbare opleiding tekenen te volgen. Oom J.H. Smidt (1831-1917) was van 1877 tot 1879 minister van justitie geweest. Op 17 oktober 1881 behaalde Gonne de ‘akte van bekwaamheid voor middelbaar onderwijs handteekenen’. In september 1882 werd zij als 19-jarige benoemd tot lerares aan de Gemeentelijke HBS voor meisjes te Groningen. Haar zus Frederike gaf aan deze school al sinds 1878 Nederlands en geschiedenis.

Diverse jongemannen wierven om de hand van Gonne. In juni 1882 wees ze een aanzoek af van een ingenieur Knuttel uit Den Haag. In 1883 noteerde zus Frederike dat Gonne met Jan Willem Tellegen de derde ingenieur een blauwtje liet lopen. De zussen gingen veel om met Groningse studenten. In 1884 vierde Gonne triomfen met haar stukje ‘Dosia’ dat tijdens de lustrumfeesten van het studentencorps werd opgevoerd. De verslaggever van de lustrumfeesten in de *Groningsche Studenten-Almanak* schreef over de voorstelling van 15 september 1884: ‘Getrokken uit den roman van Henry Gréville, is “Dosia”

vrij wat beter ineengezet dan tooneelstukken van dien aard plegen te zijn, en onderscheidt zich door, zoo al niet diepe, toch juiste karakterteekening en zoo vloeiende taal, dat niemand den vreemden oorsprong zou vermoeden.’¹³ Gonne gold als hèt literaire talent van de familie. Ze maakte de verzen voor Sinterklaas en schreef ook nogal wat gedichten voor een vriendenkransje dat zich getooid had met de naam Tandem Fit Surculus Arbor (‘eens wordt een stek een boom’, het devies van prins Maurits). Ze bleef zichzelf ook ontwikkelen. In 1884 studeerde ze druk Grieks en Latijn.

In de kerstvakantie 1884-1885 ging Gonne samen met zus Annie in Amsterdam logeren bij professor A.D. Loman (1823-1897), hoogleraar theologie aan het Luthers Seminarie en een vooraanstaand muziekhistoricus. Tijdens die bewuste vakantie was ook zoon Rudolf Johannes (1861-1932) uit Londen overgekomen. Deze Rudolf Loman was reeds op 13-jarige leeftijd een begaafd orgelspeler.¹⁴ Hij was na een opleiding aan de conservatoria van Leipzig en Keulen in 1883 naar Londen verhuisd, waar hij als pianist en als organist van de ‘Hollandsche kerk’ (Dutch Austin Friars Church) in zijn levensonderhoud voorzag. Rudolf Loman, die ook een beroemd schaker was, zou in 1914 nog aan het hoofd komen te staan van de stichting M.U.S.I.C.A. te Den Haag, in welk stad hij ook een eigen piano-instituut stichtte.

Op 1 april 1885 noteerde Frederike van Uildriks in haar dagboek: ‘Aangename gedachte: eergister 30 Maart Gon declaratie van Rudolph Loman, die in de Kerstvac. uit Londen thuis was en van wien ze toen al veel begon te houden. Zij hebben op zijn dringend verzoek enkele brieven gewisseld en nu - 't is een overgroot geluk, dat zoo iets nu eens bij ons gelukt, *zulk* een familie en zulk een begaafde jongen en Gon zoo onuitsprekelijk gelukkig.’

Per 1 januari 1887 nam Gonne ontslag als lerares om het huishouden te leren. Het huwelijk vond plaats op vrijdag 26 augustus 1887: ‘Ru verdient vrij wel genoeg, schitterend nog niet, maar 't geduld tot wachten is er niet’, noteerde Frederike. En enkele maanden later schreef ze retrospectief dat

het huwelijk in de beste orde van stapel liep: ‘noch zij, noch wij hebben ooit reden gehad het te betreuen.’ Frederike was wel wat selectief in datgene wat ze opschreef. Op 26 augustus 1920 herinnerde Gonne van Uildriks in een brief aan haar zoon en haar schoondochter zich wat minder feestelijks: ‘Gisteravond zachtjes loopende te wandelen in de schemering, peinsde ik over den avond, precies 33 jaar geleden, vóór ons trouwen, die pijnlijk en zeer onfeestelijk was, door Pap's onwilligheid om een levensverzekering te sluiten, tenminste eene zoodanige, waarbij ik méér dan hij tenslotte zou bevoordeeld worden. Ik schaamde mij voor hem tegenover tante Gonne, die voor de partij was overgekomen, en Fré schold Pap erg uit, wàt toch een treurig begin, geen wonder dat ik met een loodzwaar hart wakker werd op mijn trouwdag.’

Gonne ging met Rudolf naar Londen. Daar werd 2 december 1889 zoon Rudolph geboren (1889-1956). In Frederikes dagboek worden de wekelijkse brieven van Gonne aan het thuisfront nu eens als ‘verrukkelijk’, dan weer als ‘heerlijk’, dan weer als ‘prettig’ gekarakteriseerd.

Levensdrama

Op 31 mei 1897 registreerde Frederike van Uildriks nog een ‘prettige’ brief uit Londen; op 20 september ontving ze een brief van Gonne ‘met hun gewichtig besluit om uit Londen weg te gaan.’ Vanaf 4 november 1897 verbleef Gonne met haar zoontje en zus Annie in Haarlem. Op 29 december 1897 noteerde Frederike: ‘Geen opgewekte berichten uit Haarlem. De familie keurt de scheiding af of betreurt die tenminste zeer.’

Van een echte scheiding tussen Gonne van Uildriks en Rudolf Loman kwam het nog niet, maar zeker is dat het huwelijk in 1897 werd opgebroken. Rudolf bleef in Londen; Gonne ging met zoon Rudolph naar Haarlem, waar ze, samen met haar zus Annie, de huishouding bestierde van de dames Kerkhoven, die kennelijk een deel van het logement Groot Zomerzorg gehuurd hadden. Deze Kerkhovens (familie van de ‘heren van de thee’ van Hella Haasse) waren geparenteerd

aan de Lomans.

De problemen in het huwelijk dateerden waarschijnlijk al van vroeger. In een ongedateerde brief aan haar zus Annie - mogelijk uit 1894¹⁵ - legt ze uit waarom ze haar ervaringen in een literair verhaal vorm gaf: 'Als jij zegt: hoe is 't mogelijk dat men eigen ondervinding van dezen aard zoo te boek wil stellen, dan moet je maar denken: Zooiets doet men niet tenzij men over de scherpte van 't verdriet al heen is. Dan krystalliseert zich dat als 't ware, en men heeft dan, of liever *ik heb dan* behoefte om het "künstlerisch zu gestalten". Zoo gaat het toe. En per slot van rekening worden zóó alle werkelijk gevoelde situaties in litteratuur geboren, bij Couperus waarschijnlijk even goed; alleen kijken wij bij hem niet zoo persoonlijk achter de schermen zooals jij bij mij. -'

Het is heel wel mogelijk dat ze aan Emants later hetzelfde verhaal toezond als dat waarin ze - nogal *would-be*-literair - aan haar zus verslag deed van de *incomptabilité des humeurs* van haar en haar echtgenoot. Wellicht bedoelde ze het als een negatieve pendant van de wandeling van Cecile van Even en Taco Quaerts in Couperus' *Extaze*. De tekst luidt als volgt:

De Februariwind blaast niet koud, maar aanhoudend over de groene glooiingen en paarschbruine kiezelpaden van een park. Weinig lieden komen daar op den laten namiddag. Toch is er een vreemde bekoring in de omgeving, die bij den vallenden schemer tinten aanneemt als van een onbestaanbaar droomlandschap. De lucht is bleekgroen, het gras bijna blauw, de paden paarschachtig, de boomen zwart. Als de weloverwogen, juist aangebrachte lijnen van eene wandbeschildering teekende een paar populieren hun gevorkte silhouet op de bleeke lucht. Laag over den grond strijkt de wind en voert geuren aan; zoete, pijnlijk prikkelende stroomen van geur, die hij schijnt los te woelen uit den hier en daar omgespitten bodem.

Loodzware treurigheid gaat uit van boomen, lucht en aarde. Langs de glooiende paden bewegen zich een man en eene vrouw. Zij gaan gearmd; maar niet met den rus-

tig gelijken tred van een tweetal dat tot één is geworden. Beiden stappen haastig en gejaagd, als om den ander, zoo het kon, te ontvluchten.

Symbolisch is het, dat gearmd gaan uit gewoonte, maar met tegenzin; zij zijn man en vrouw; bittere noodzakelijkheid houdt hen samen.

Zij zouden hunne grieven en teleurstellingen wel willen smoren, en ook nu zijn zij niet voornemens de gedachten uit te spreken, die hen vervullen en vervreemden.

Maar het troosteloos eenzame, de desolate somberheid van het landschap om hen heen drijven tot uiting.

Tegen een vijand zoekt men steun zelfs bij wie geen

Rudolf Loman en Gonne van Uildriks. (Collectie E. ter Braak.)

vriend is, en als een vijand voelen zij de zwarte melancholie, die hen besluipt, en uit de schemering boven hunne hoofden neerdaalt.

‘Zie eens,’ zegt de jonge vrouw; - hoe vreemd treurig ziet er alles uit, die geelgroene lucht, met het kleine sikkeltje van de maan boven dien heuvel.’

-

‘Ja mooi,’ zegt hij, even opkijkend en stapt dan weer met gebogen hoofd verder. -

‘Zie je eigenlijk wel ooit iets om je heen?’ vraagt zij geërgerd; ‘je geniet nergens van; je bent letterlijk dood; - dood voor de buitenwereld.’ -

‘Als die mij nu geen genot kan verschaffen?’ zegt hij. ‘Ik kan mij daartoe niet opschroeven. Laat mij toch met vrede, en mijn genoegen zoeken op mijn manier.’ -

Zij zucht en laat zijn arm los.

‘Wat kan het je ook eigenlijk schelen?’ gaat hij voort. - ‘Ik begrijp dat niet, die behoefte aan samen genieten. Ik ben altijd liever alleen dan met een ander; in geluk of ongeluk; absoluut altijd.’ -

‘Dus ook liever alleen dan met mij?’ vraagt zij, even het hoofd naar hem omkeerend.

Het berouwt haar, zoodra zij de vraag gedaan heeft, die allicht eene verzachting van de bittere waarheid zal uitlokken; en de waarheid is haar toch het liefst. Maar hij is altijd eerlijk tegenover haar; en ook nu zegt hij, wel met iets zachters in zijn toon; maar toch beslist: ‘Ja, zie je, jij hindert me van alle menschen wel het minst; en als ik met jou loop, is dat *bijna* zo goed als géén gezelschap; maar eerlijk gezegd ben ik toch 't liefst van al zonder jou of iemand ter wereld.’

Zij zwijgt, en bedwingt de verbittering die zij voelt opkomen bij dit openlijk tekortdoen aan hare rechten op tegemoetkoming en sympathie.

Het zou haar zeer tegen de borst stuiten zich als *âme incomprise*¹⁶ beschouwd te zien en zij ziet ook niet de minste verdienste in haar behoefte aan mededeeling en samenleven naar den geest. Maar dit onverdiende afwij-

zen en voorbij gaan van zijne zijde is grievend en stemt haar zéér bitter. 'Heb je dan niet vooruit geweten' zegt zij na een poos; 'dat je zóó was aangelegd en niet anders? dat je alleen hadt behooren te blijven; omdat je de gave mist je aan iets of iemand te hechten?' -

'Hoe kon ik dat weten?' zegt hij heftig. 'Ik sta er dikwijls zelf verbaasd van; zóó koud en dood is het binnen in mij. Zie je, ik kan mij soms wel verbeelden dat ik iets voel, en vooral verbeelden, dat ik iets sterk bekeer, en zoodra ik het dan heb, het bekeerde, heeft het alle waarde voor mij verloren. - Veel ondervindingen van dien aard hebben mij sceptisch gemaakt en nu komt mijn verbeelding me niet eens meer te hulp. Ik zie nu de dingen zooals ze, voor mij dan altijd, zijn; koud en gewoon en ik kan me niet eens meer voorstellen wat het was, dat mij vroeger zoo allerlei deed najagen.' -

Hij zwijgt een poos en zij wacht op wat er verder komen zal. Zij zijn blijven staan om adem te scheppen, op den top van een heuvel, bij een kalen meidoorn waarvan de knoestige stekelmassa huivert in den wind die hierboven feller blaast. -

'Zooals nu met dat ten huwelijk vragen van jou,' gaat hij, hardop denkend, voort.

'Ik was een jongen, en stelde mij, bij gebrek aan eigen gevoelens, tevreden, met die van anderen over te nemen.

Veel jonge menschen zijn zoo. Anderen vroegen een meisje en schenen een zekere voldoening van trots te vinden in het feit dat zij hen wel genegen was. Die zelfde voldoening wilde ik mij verschaffen. De reden, dat ik juist jou koos, was eenvoudig deze: dat anderen je eveneens bekeerden. *Dat* maakte in mijn oogen je aantrekkelijkheid uit. Wie zóó geprezen en bewonderd werd, moest bekeerenswaard zijn, zoo redeneerde ik. Ik wil mij niet beter voordoen dan ik ben, en ik ben nu toch eenmaal begonnen je de volle waarheid te zeggen. - Het was ijdelheid, bevredigde ijdelheid, het besef dat aan

mij boven anderen de voorkeur werd gegeven, wat mij in die dagen in staat stelde, mij ter goeder trouw te verbeelden, dat ik gelukkig was. - Sedert ik jou heb leeren kennen, wier gevoelens altijd echt en je eigen zijn, heb ik met dat namaaksel geen vrede meer; maar nu kan ik dan ook enkel constateeren, dat ik voor mij geen greintje bezit van datgene, wat menschen aan menschen bindt.' -

Zij zijn op den bank onder den meidoorn gaan zitten, in de droeve schemering, die hier op den top van den heuvel wat langer toeft dan beneden in het park, dat reeds in het duister ligt.

'O, wat is dat alles afschuwelijk,' zegt zij na een poos. - 'Wat is dat alles ver af van wat vrouwen voelen! - Iemand tot vrouw te vragen, omdat zij door anderen bewonderd wordt; dus in iets zóó intiems, iets waarin men zóó spontaan moest zijn, je de keus van een ander te laten opdringen. - dat is wel heel laag en klein. -

Als de meeste vrouwen hare eigen keuzen volgden, wat zou het dan anders zijn! Want eene echte vrouw zou het zoo van harte onverschillig wezen wat de wereld dacht van den man dien zij had uitverkoren zoolang hij in hare oogen was wat zij wenschte.

Ja, zijn waarde zou immers in hare meening dubbel groot zijn naarmate hij minder gaf aan de wereld en meer aan haar! Kan jij daar wel eenigszins inkomen?' -

Hij bemerkt wel, hoezeer zij hem als vreemd aan haar eigen gevoelens is gaan beschouwen; maar het hindert hem niet. Het is hem bij zijn onpartijdigen aard, die ieder het zijne toewenscht, een voldoening te bemerken, dat er weinig van hem geëischt wordt, waar hij zóó weinig te geven heeft. De geheime drijfveeren zijner handelingen is hij altijd bereid te zoeken en te ontleden; maar een beroep op gevoelsmotieven doet hem pijnlijk aan; zooals een misvormd lichaamsdeel iemand gevoelig zou maken voor eene toespeling op zijn gebrek.

'Zeker kan ik daar wel inkomen' zegt hij. - 'Ik ben blij

te merken, dat je ten minste in 't algemeen kunt spreken, en mij niet persoonlijk kwalijk neemt, wat in mijn aard en aanleg gegrond is, en ik niet veranderen kan. Ik had beter gedaan, alleen te blijven; - ik ben zelf wel niet ongelukkig, maar gelukkig maak ik jou evenmin; - misschien het tegendeel...'

Hij kan haar gezicht niet onderscheiden, maar aan hare ademhaling hoort hij, dat zij schreit. En zelfs nu terwijl zijn verstand beseft, dat zij verdriet heeft en de reden van dat verdriet volkomen billijkt, voelt hij, hoewel hij haar zeer genegen is, niets van dat medelijden, dat anderen tot een liefkozend of beschermend gebaar zou bewegen; zelfs tegenover wie hen minder na stond. Hij zwijgt en wacht tot hare uitbarsting van smart is bedaard. -

'Ja,' zegt hij met nadruk; 'ik maak je ongelukkig, en ik zou je graag vrijlaten als dat kon; maar het kan niet om ons kind en om zooveel meer. Dat beseft je evengoed als ik. Het eenige, wat ik van je eisch, is, dat je me stil mijn gang laat gaan. Onze wegen loopen uiteen. Je bewondering voor veel dingen die mij koel laten, je enthousiasme, dat ik niet kan delen, dat alles staat tusschen ons.

Het moet je wel zijn, alsof je aan een lijk gebonden bent, en in zekeren zin is dat ook zoo. Wat mij den schijn van leven gaf, die ook jou heeft bedrogen, was die faculteit van gevoelens te kunnen ontleden, waar het gevoel was uitgedoofd. Jij behoort, niet in jaren, maar naar den geest, tot een ouder, voller, frisscher geslacht dan ik, en ik geloof dat je beter bent. Toch wil ik niemand kwaad en wensch enkel met rust, met rust gelaten te worden. Begrijp je dat?' -

'Ja,' zegt zij geresigneerd. 'Voor zoover ik kan, ten minste. Er gaat veel in mij om, terwijl je spreekt, en ik weet nu wèl, dat elke inwendige band tusschen ons verbroken is. Maar ik dank je voor je oprechtheid en ik zal je er geen kwaad hart om toedragen; zooals ik mag gelooven, dat jij het ook mij niet zult doen?' -

Gonne van Uildriks met haar zontje Rudolph. (Collectie Letterkundig Museum.)

Hij schudt stil van neen. Dan dalen zij in het duister droef zwijgend het pad langs den heuvel af naar hun tehuis. -

Rudolf Loman schiet tekort, maar stelt wel zijn eisen. In de man-vrouw-verhouding was duidelijk hoe de macht - ook juridisch - verdeeld was. In de zelfanalyse van Rudolf Loman klinkt door wat vele romanpersonages in het *fin de siècle* verzuchtten: ze zijn te laat geboren uit een geslacht dat versleten is in een samenleving die op haar eind loopt. Maar misschien was dit ook maar een pose. In de reeds eerder geciteerde brief van 6 augustus 1920 aan haar zoon en schoondochter karakteriseert Gonne haar echtgenoot als ‘merkwaardig loos¹⁷, niet voor niets een schaker, een expert in 't ontwijken en glad als een aal, ook door geen moreele bedenkingen gebonden.’

Op 1 juni 1898 noteerde zus Frederike in haar dagboek: ‘Allernaarst bericht over Gonne, die zoo gedrukt is en aan zenuwafmatting lijdt op 1 Juni ontvangen, dat was de eenige verjaarbrieff. Een paar maal schreef ik haar al; de betrekking bij de dames Kerkhoven is toch op den duur blijkbaar niet voor haar beiden geschikt. Hoe of het moet, wij weten het niet; hebben haar aangeboden hier te komen. Zij weifelen erg. Gon schrijft innig naar en somber.’

Gonne kwam onder behandeling van diverse doktoren, onder wie de hoogleraar psychiatrie C. Winkler (1855-1941). In eerste instantie werd besloten dat ze met een pleegzuster naar Baarn zou gaan en dat ze lauwe baden zou krijgen. Omdat Baarn te druk was, werden kamers in Lochem genomen. Inmiddels was ook echtgenoot Rudolf Loman ingeschakeld. De overtocht naar Lochem ging niet door, omdat de patiënte zich verzette en niets zei. Volgens Frederike leed ‘het arme kind’ geducht ‘van die wilsverlamming en afgrijselijke machteloosheid’. Vervolgens werd zij opgenomen in de Lutherse ziekeninrichting te Amsterdam. Zus Annie ontfermde zich over zoon Rudolph, die in Amsterdam naar school werd gestuurd. In deze periode groeide ook de vriend-

schap tussen zoon Rudolph en de architect H.P. Berlage, die verre familie was. Rudolph tekende bij Berlage en ging met hem fietsen.¹⁸ Maandenlang bleef Gonne Loman-van Uildriks in een indolente toestand, met soms onrustige buiten.

De verhoudingen tussen de zussen Van Uildriks onderling waren niet al te nauw. Met name lijkt er afstand te bestaan tussen Frederike enerzijds en Annie en Gonne anderzijds, wellicht omdat Frederike als ongehuwd samenwonende geen gezelschap was waarmee je omging. Zo zou Frederike pas een jaar na de beëindiging ervan horen van Gannes correspondentie met Emants.¹⁹ En pas op 31 juli 1899 kreeg Frederike het bericht dat Gonne per 1 juli naar de inrichting Veldwijk te Ermelo vervoerd was: ‘helaas, blijkt het wel krankzinnigheid te zijn. Wij willen er niet te veel aan denken.’

Uit de laatste maanden van haar ziekteperiode is een aantal brieven van Gonne overgeleverd aan een vriendin, van wie we alleen de voornaam Nic weten.²⁰ Deze brieven geven een indruk van haar toestand. Zo vertelt ze op 27 februari 1900 dat ze gedacht had dat haar zoontje vermoord was en toen hij op bezoek kwam, versleet ze hem voor een jongen uit Bussum die ze jaren geleden ontmoet had. Ze noemt zich op dat moment helemaal helder, maar denkt dat iedereen haar voorliegt, en ze vult haar dagen met het schrijven van preken die ze wil verkopen aan moderne dominees. Over de laatste dagen in Haarlem vertelt ze dat de postdirecteur een heel pakket brieven voor haar achterhield en dat ze zo dof en vreselijk moe was. Haar zus Annie neemt ze kwalijk dat ze haar daar niet tijdig weg heeft gehaald. Haar versie van de gebeurtenissen is als volgt:

Annie *dwong* mij door haar weigeren om van de tantes K[erkhoven] weg te gaan, om *Ru* [haar echtgenoot] er in te halen. *Ru* maakt *ieder* gek, die met hem te doen heeft; en mij in twee dagen *heelemaal* stapel. To²¹ wou mij toen graag kwijt wezen; en liet mij toen met die duivelin, dat mensch Marsais [een verpleegster, NM] naar Baarn trekken. *Dat* mensch, daar zijn geen woorden voor te vinden; die zal nu wel ontslagen zijn. Ze haalde zomaar

een vreemde dokter, een gemeene ploert van een kerel en liet die maar zoo bij mij binnen. Ik kon toen geen *brief* schrijven zelfs en niet praten, en ik dacht er haast niet aan dat Tu [haar zoontje, NM] bestond. *Toen* had ik dat gevoel, dat ieder heeft, die gek is, dat men elk ander mensch met zulke vreemde oogen aanziet, als heel andere wezens. Dat is een vreeslijk gevoel; en dat maakt *slechte* menschen als ze gek zijn, zoo jaloersch; *ik* werd er alleen maar treurig van. [...] Toen van uit Baarn kwam mijn schoonbroer Jan²² mij (zeker op Annie's verzoek, hoe kreeg dat monster 't gedaan?) weghalen. Dat wijf Marsais maakte hem zeker met die griezelige oogen net zoo bang als mij; en ik had het gevoel, als dat mensch maar eerst weg is, dan ben ik al dankbaar. Zij sjouwde mij die trap van de inrichting op, en bracht mij in een hokje van een kamer en in bed. Toen ben ik zeker buiten kennis geraakt. Ik heb daar droomen gehad, zóó van griezeligheid; jij was er vreeselijk doorheen gemengd, ook dat jij op een tafeltje in een hoek zat, en iets van een bisschop, en een soldaat, een kinderspeelgoedsoldaat, die onder een tafel stond en dat jij gestikt werd in een holle kanapé een soort doodkist, en die kanapé was van Ds. Mosselmans.²³ Als ik daarover begin loopt mijn hoofd compleet om, wat dáár al niet in mijn hoofd is geweest. Fré had er ook wat mee te maken. Ik heb er ook vreeselijke pijn gehad. En ik dacht dat mijn hart in mijn rug sloeg. Ik herinner mij wel dat ik er in bed heb gedaan, en dat had ook weer met Fré te maken. Ik dacht dan: dat mensch, dat bij mij slaapt, daar zit Fré in, en die *wil*, dat ik in bed doe. Verbeeld je toch zoowat, - [...] Als Dr. Delprat²⁴ daar kwam kijken, ging hij vaak maar gauw weer weg; ik schreide dan ook zoo, want ik had dat gevoel: Tu wordt vermoord, en ik durf er niet uit. Hij schreide soms zelf ook. Maar twee van die griezelige zusters daar zetten mij maar zoo op eens in een rijtuig en brachten mij naar de trein. Ik zei tegen dat eene mensch: 't is op uw verantwoording. Ik wist niet of ze mij

Rudolph Loman als kleuter. (Collectie Loman.)

naar Baarn of naar Groningen of waarheen dan ook zouden brengen. Toen stapten wij hier af, en ik was zóó angstig. Maar toen zegt Dr. van Dale:²⁵ ik heb een brief van uw zuster gehad, juffrouw van Uildriks. - *Hoe* vindt je dat van Annie? Hoe *kon* zij dat doen? Als zij niet van te voren iets van hem wist? En hoe durfde ze; en *waarom* zou ik hier gebracht worden? Nou, toen keek ik zeker heel verbaasd, en probeerde te vertellen dat er zulke vreeselijke dingen waren gebeurd in Amsterdam. En toen zei dokter: Ik wil u ontvangen Mevrouw. - Toen brachten die twee wezens mij in een kamer en lieten mij daar achter. En die eerste indruk, Nic! Ik zag er zelf heel gek uit, want ik was zoowat tweemaal zoo dik als nou; en van mijn tanden viel toen veel meer op; maar die andere menschen! Alles had de japon los, en een oude juffrouw stond *altoos* maar door met opgetilde rokken, en kleeedde zich in de veranda uit; zeker wel zeventig was dat mensch. Die is 's nachts bij mij in bed gevlogen; en toen ging ik maar stil in *haar* bed. Eerst sliiep ik daar in een kamer waar 's nachts aldoor licht brandde, hoog op. [...] Sommige van die menschen vlogen mij aan; één Juffrouw Keibert, was ik *doodsbenauwd* voor. Dat mensch brulde en gierde en sleepte met de haren in 't zand en trok een jong poesje voor mijn oogen de pooten

bijna uit, en als ik dan zei: God, mensch, dat beest schreit van de pijn; dan zei ze, Ja, God! en dan kneep ze 't nog veel harder. En nog een meisje wou mij de tanden uit de mond grissen, en gooide mij op de grond, en een smerig wicht dat aldoor op de grond spuugde, gooide de heele tafel met de etenschaaltjes over mij heen, *probeerde* 't ten minste, ik kreeg een glas bier in mijn schoot. *Dat* was zoo'n être en zat mij aldoor met een spotachtig opgetrokken neus aan te kijken. - Ik kreeg daar toen toch wat meer plezier aan allerlei; zóó begon ik dan ook weer te teekenen; en toen te lezen. Toen sliep ik dan in een andere kamer in donker, gelukkig, met drie anderen [...] En Dokter is erg nuver,²⁶ en als ik nou uiterlijk niet zoo bedorven was, dan zou ik wel 'k weet niet wat met hem aangedurfd hebben. 'k Weet *nog* niet precies of de man werkelijk getrouwd is; misschien is hij dan zóó ongelukkig getrouwd, dat hij zich daarom als ongetrouwd beschouwt? Ik weet 't ook niet. Hij is dan wel, *als* hij getrouwd is, soms wat *te* vriendelijk, en soms weer zóó kwaad, dat men niet weet wat men er aan heeft. Maar nuver is hij. [...].

Rudolph Loman op 7-jarige leeftijd in 1895. (Collectie Loman.)

Rudolph Loman op 13-jarige leeftijd in 1901. (Collectie Loman.)

Wat Gonne als de oorzaak beschouwde van haar ziekte, is niet helemaal duidelijk. Het ligt voor de hand te denken aan haar mislukte huwelijk, maar dat zou dan toch een verlate reactie zijn. In Gonnes optiek heeft zus Annie een kwalijke rol gespeeld. Dat blijkt uit een brief die Gonne op 11 maart 1900 vanuit 'Pension Rustoord' in Veldwijk schreef aan vriendin Nic:

Ik *kan* niet weer met Annie samenwonen, Nic, hoe is 't toch mogelijk in vredesnaam, dat je daar aldoor op tam-

boert, ik heb *nooit* veel van haar gehouden; 't was uit goedheid dat ik altoos goed van haar sprak, maar ik vond haar in mijn hart zoowat *het naaste* mensch dat ooit bestaan heeft. Nou wil ik haar wel machinaal vergeven; maar wat drommel, als *ik* vind, dat zij een verkeerde invloed op Tuutje heeft, dan moet *ik* dat beoordeelen; 't is dan toch *mijn* kind, ze heeft geloof ik mijn kast ook al gestolen, (want dat noem ik stelen,) maar wat hoeft dat? Waarom zou ik *moeten* samenwonen met een mensch dat ik naar vind en dat mij al mijn ongeluk bezorgd heeft. Heb *jij* ook alle natuurlijk gevoel van verontwaardiging verloren? *Weet je nou nòg niet*, dat ik op *1 Mei* zei, in 1898, ik *kan* niet meer; 'k word gek! - En dat ik dien heelen winter haar *gesmeekt* had van de tantes weg te gaan? *Weet je 't dan nou?* Word *jij* daar niet kwaad om? 't Schepsel mag om mij alles hebben wat ze wil en al haar geld oppotten; als ik Tuutje maar krijg, en dan wil ik wel schoonmaakster voor hem worden of tuinen in orde houden; want dat doe ik hier heerlijk.

Gonne verwijt zus Annie dat deze door 'schuldige zorgeloosheid' niet heeft ingezien hoe ernstig de ziekte was die haar bedreigde. Annie is er de schuld van dat Gonne en haar zoon twee 'kostbare jaren' verloren hebben. Annie daarentegen is van oordeel dat voor Gannes ziekte niemand verantwoordelijkheid draagt.²⁷

Uiteindelijk bleek de behandeling in Veldwijk resultaat te hebben. Op 1 juni 1900 noteerde Frederike in haar dagboek dat de patiënte vooruit ging. Op 14 augustus werd ze door haar echtgenoot uit Ermelo opgehaald. Ze woonde vervolgens in Amsterdam, tot ze in 1902 naar Egmond verhuisde.

Vertaalster

Toen Rudolf en Gonne Loman in 1897 besloten uit elkaar te gaan, werd waarschijnlijk overeen gekomen dat hij in het levensonderhoud van haar en hun zoon zou bijdragen. Uit de brieven van Emants blijkt, dat Rudolf Loman nog geregeld over de vloer kwam bij vrouw en zoon. Gonne Loman-van Uildriks hing zeer aan haar zoon en ze liet haar woonplaats bepalen door de plaatsen waar hij zijn opleiding genoot. Na de HBS in Alkmaar ging Rudolph Loman jr. studeren in Delft. Zijn moeder liet daarom een huis bouwen in Loosduinen. Toen bleek dat het heen en weer reizen voor haar zoon te omslachtig was, besloot ze het rustige Loosduinen te verruilen voor Delft. Zoon Rudolph zou later hoofdingenieur bij Rijkswaterstaat worden.²⁸ Gonne Loman-van Uildriks hield van het buitenleven, hetgeen wellicht ook gestimuleerd werd door de toenemende doofheid waaraan ze leed.

Om onafhankelijk te worden van haar man ging Gonne vertaalwerk doen. In de twee eerste decennia van de twintigste eeuw had ze een behoorlijk grote productie. Ze vertaalde uit het Engels, het Duits en het Frans werken van onder anderen H.G. Wells, R.L. Stevenson, Ludwig Anzengruber, John Ruskin, Edgar Allan Poe, Henri Barbusse, John Galsworthy, Arnold Bennett, Curwood, Alexandre Dumas, Laurence Housman, Michael Seidler, Hugh Walpole en Jane Austen. Waarschijnlijk zijn vóór 1906 ook vertalingen van haar hand verschenen waarbij haar naam niet op de titelpagina werd vermeld. Ze vertaalde ook toneel voor Willem Roijaards en wist vertalingen te verkopen aan kranten.

In de jaren tien hielp Gonne haar zus Frederike met journalistiek werk voor het bijvoegsel van *De Aarde en haar Volken*. Tijdens ziekteperiodes van Frederike nam ze zelfs de hele verzorging daarvan op zich, waarbij ze ook zoon en schoondochter inschakelde. Gonne beurde de helft van wat Frederike zelf aan honorarium kreeg, hetgeen op den duur natuurlijk scheve ogen gaf. Overigens verschenen van Gonne Loman-van Uildriks ook twee eigen kinderwerkjes in druk:

Gonne van Uildriks aan het begin van de jaren negentig. (Collectie Loman.)

in 1905 *Zondagmorgen* en in 1921 *Wat onze kleinen gaarne zien en hooren*. In 1914 werd het dramatisch gedicht *Agnete* van Gonne van Uildriks, op muziek van Julius Röntgen, enkele malen opgevoerd.

In 1907 stemde Gonne toe in de scheiding van haar man, die opnieuw wenste te trouwen;²⁹ de scheiding werd uitgesproken op 18 september 1907. Ze publiceerde daarna haar vertalingen onder de naam G. van Uildriks. Waarschijnlijk in 1908 verhuisde ze naar Rinnegom bij Egmond-Binnen. De angst voor terugval in haar oude ziekte, die ook in haar correspondentie met Emants enkele malen aan de orde kwam,³⁰ werd uiteindelijk bewaarheid. Aan het eind van haar leven - op 9 juli 1921 - kwam ze weer in Veldwijk terecht. Daar overleed ze op 28 juli 1921. De behandelende geneesheer noteerde 'bronchopneumonie' als doodsoorzaak.³¹

Eindnoten:

- 1 De brief is opgenomen in mijn nawoord bij de uitgave van Marcellus Emants' *Een nagelaten bekentenis*, Amsterdam 1997³, p. 250-251.
- 2 *De Brieven aan Frits Smit Kleine* werden in 1962 door Pierre H. Dubois uitgegeven als eerste deel van de reeks *Achter het Boek*. Een herdruk verscheen in 1982.
- 3 Zie voor een uitgebreide selectie uit de brieven van Emants: Marcellus Emants, *Voor mij blijft het leven een krankzinnigheid. Een portret in brieven* (ed. Nop Maas), Amsterdam-Antwerpen 1995.
- 4 Dat ze met Couperus correspondeerde, blijkt uit de brief die Emants haar stuurde op 5 oktober 1904. Haar contact met Van Eeden is gedocumenteerd in: Jan Fontijn, *Tweespalt, Het leven van Frederik van Eeden tot 1901*, Amsterdam 1990, p. 206.
- 5 De hond. (Vgl. Emants' brief van 29 januari 1907.)
- 6 Deze brief berust in de collectie van E.R. ter Braak te Vroomshoop. De andere in deze inleiding geciteerde brieven van Gonne Loman-van Uildriks aan haar zoon en schoondochter berusten in de collectie van W.J.P.A. Loman te Arnhem.
- 7 Brief van 13 augustus 1907.
- 8 Brief van 11 november 1917 aan Rudolph Loman en echtgenote.
- 9 Zie over Emants: Pierre H. Dubois, *Marcellus Emants. Een schrijversleven*, 's Gravenhage 1980²; Ton Anbeek, *Over de romanschrijver Emants*, Amsterdam 1981; en Nop Maas, *Marcellus Emants' opvattingen over kunst en leven in de periode 1869-1877*, Arnhem 1988.
- 10 Veel van de informatie werd mij verstrekt door de heer E. ter Braak uit Vroomshoop. Hij bezit ook het veelvuldig te citeren dagboek van Frederike van Uildriks. (Zie met betrekking tot dit dagboek ook: Mineke Bosch en Eddy ter Braak, 'Dagboek van een "vrij huwelijk". Frederica van Uildriks en Vitus Bruinsma', *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 18 (1998), p. 117-140.
- 11 Dit dagboek berust in de collectie van E.R. ter Braak te Vroomshoop.
- 12 Zie Inge Elisabeth de Wilde, *Nieuwe deelgenoten in de wetenschap. Vrouwelijke studenten en docenten aan de Rijksuniversiteit Groningen 1871-1919*, Amsterdam 1998.
- 13 *Groningsche Studenten-Almanak* 57 (1885), p. 205.
- 14 Gegevens ontleend aan G. Keller en Philp Kruseman, *Geïllustreerd muzieklexicon*, 's-Gravenhage 1932, en aan *Nederland's Patriciaat*.

- 15 De tekst is gevat in een kartonnen omslag, geadresseerd aan Annie, met het poststempel 22 maart 1894. Maar het formaat van het omslag is kleiner dan dat van de velletjes van het verhaal.
- 16 D.i.: onbegrepen ziel.
- 17 D.i.: slim.
- 18 Blijkens de brieven van Gonne Loman-van Uildriks aan vriendin Nic (een ongedateerde brief van circa april 1900 en een van 4 juni 1900).
- 19 Ze noteerde op 7 december 1907 in haar dagboek: 'Brief van Gon over correspondentie met Emants hield mij uit de slaap. Gelukkig dat er een eind aan is.' Waarom zij zich zulke zorgen maakte over een reeds beëindigde correspondentie is onduidelijk.
- 20 Deze brieven berusten in de collectie van E.R. ter Braak te Vroomshoop.
- 21 Waarschijnlijk Catharina Maria Loman (1866-1951), een zus van echtgenoot Rudolf.
- 22 Jan Cornelis Christiaan Loman (1856-1929).
- 23 B.C.J. Mosselmans (1830-1911), in Groningen een huisvriend van de familie Van Uildriks.
- 24 Constant Charles Delprat (1854-1934) kreeg zijn opleiding o.a. bij de beroemde psychiater Charcot te Parijs voordat hij zijn praktijk in Amsterdam startte.
- 25 J.H.A. van Dale (1863-1949), zoon van de beroemde woordenboekenmaker, was zo'n 35 jaar als psychiater werkzaam in Veldwijk.
- 26 D.i.: aardig.
- 27 Geciteerd in een brief van Gonne aan vriendin Nic van 29 april 1900.
- 28 Hij publiceerde in 1929 op zijn vakgebied *De analyse van verhard beton*. In 1926 verscheen van hem de studie *Walt Whitman, een 'Kosmos' dichter van komende tijden*. In 1936 liet hij een rijmprent drukken bij gelegenheid van de tachtigste verjaardag van de architect H.P. Berlage, met wie hij bevriend was.
- 29 Rudolph Loman hertrouwde op 19 december 1907 met de zangeres Edith Elischer. Nadat hij in augustus 1916 van haar gescheiden was, trouwde hij voor de derde maal met Emma van der Schaaff.
- 30 Ook in haar brieven aan zoon en schoondochter uit de periode 1915-1919 is regelmatig sprake van de zenuwen die haar de baas worden. Op 14 juni 1918 schrijft ze bijvoorbeeld dat een aanstaand bezoek van een tante haar 'zenuwspanning' van minuut tot minuut deed toenemen en dat ze de nacht tevoren niet sliep en alsmaar lag te denken 'o,o, de zegening van *doodwezen*, dan kan *dit* je niet meer plagen ten minste'.
- 31 Blijkens het patiëntenboek in het historisch archief van Psychiatrisch Ziekenhuis Veldwijk te Ermelo.

Brieven

1

14 September 1904¹

Marcellus Emants aan Gonne van Uildrik

14 Sept. 1904 den Haag

Geachte Mevrouw,

Zeer aangenaam was 't mij te mogen lezen, dat Inwijding² u had befallen. Menigeen wordt afgeschrikt door de omvang van dit werk. Voor uw vertalingen,³ die ik vermoedelijk mag behouden zeg ik u hartelik dank.

Wat nu ander vertaalwerk aangaat, komt het mij voor, dat u de verkeerde weg inslaat. Andere vertalers of vertaalsters kiezen een werk uit en vragen aan de schrijver verlof dit te mogen overbrengen in een andere taal. Daarna trachten zij voor hun arbeid een uitgever te vinden, die hun een honorarium uitkeert.

Toch ben ik bereid in de volgende week uw naam te noemen aan mijn uitgever Warendorf te Amsterdam.⁴ Ik ga dan de afzonderlike uitgaaf van mijn verhalen 'Waan' (Gids) en 'Een

kind' (XXe eeuw)⁵ met hem bespreken.

Of u echter daarop iets van hem zal horen durf ik niet beloven.

Hoogachtend teken ik:

Marc. Emants

Het huis van Gonne van Uildriks in Egmond aan de Hoef. (Collectie Loman.)

Eindnoten:

- 1 Enveloppe ontbreekt.
- 2 Emants' roman *Inwijding* was in 1901 verschenen.
- 3 Het is onduidelijk om welke vertalingen het hier gaat.
- 4 Simon Warendorf (1861-1918) was mededirecteur van uitgeverij Van Holkema en Warendorf. Vanaf 1902 tot aan zijn dood liet Emants het merendeel van zijn werk verschijnen bij deze uitgeverij.
- 5 *Waan* was verschenen in *De Gids* 68 (1904), dl. I, p. 1-50 en p. 213-270; het verscheen in 1905 in boekvorm. *Een kind* was verschenen in *De XXste Eeuw* 9 (1903) 11 (november), p. 143-188; in 1905 verscheen een afzonderlijke uitgave als deel IV in de reeks *Hollandsche Novellen* van Drukkerij en Uitgevers Mij. 'Voorburg'.

2

5 Oktober 1904⁶

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

den Haag 5 Okt. 1904

Geachte Mevrouw,

Met de heer Warendorf (Firma van Holkema en Warendorf) heb ik over vertaalwerk voor u gesproken. Voor het ogenblik heeft hij niets; maar hij heeft uw naam en adres opgetekend en zal bij gelegenheid aan u denken.

Wat de spellingkwestie aangaat zend ik u een brosjure toe,⁷ waarbij ook uw schetsen teruggaan.

Ik ben geen beoordelaar van beroep en beoordeel zeer ongaarne. Zie hier echter wat ik van uw schetsen vind. Ik ben

't eigenlijk zowel met Couperus als met de overige Gidsredacteurs eens.⁸ Uw stukjes bevatten tal van merkwaardige fijne en juiste opmerkingen. Van deze opmerkingen ware veel te maken geweest; maar er is weinig van gemaakt. U heeft m.i. uw stof niet plasties genoeg in u zelf verwerkt. Dat is jammer, omdat de stof zo goed is; maar niets belet u alsnog tot die uitwerking over te gaan.

In zake vertaalwerk kan het u niet onbekend zijn, dat Nederland nog niet is toegetreden tot de Berner Conventie.⁹ U kan er dus gerust op los te [*sic*] vertalen zonder iets te betalen. U staat evenwel altijd bloot aan de onaangenaamheid, dat iemand anders gauwer dan u werkt en dat u dus voor niets heeft gearbeid. Goed, maar ook weer niet afdoende, is 't dus aan de auteur en zijn uitgever het vertaalrecht aan te vragen.

Mijn dank insluitend voor de vertaling der 'Briefe'¹⁰ teken ik met de meeste achting:
Marc. Emants

Eindnoten:

- 6 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 5 Oct 04 12-1 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 5 Oct 04 4-8 N.
- 7 Welke brochure Emants meestuurde, is niet bekend. Emants was een overtuigd propagandist voor vereenvoudiging van de schrijftaal. (Zie: Nop Maas, 'Marcellus Emants en de vereenvoudigde spelling', in *Gramma* 5 (1981) 2, p. 124-154.)
- 8 Kennelijk had Gonne Loman-van Uildriks de betreffende schetsen reeds in 1894-1895 ter beoordeling gestuurd naar de redactie van *De Gids*, want Louis Couperus (1863-1923) maakte alleen in die jaren deel uit van de redactie van dit tijdschrift. De andere redacteurs in deze periode waren W.G.C. Byvanck (1848-1925), J.N. van Hall (1840-1918), A.G. van Hamel (1842-1907), A.A.W. Hubrecht (1853-1915) en P.W.A. Cort van der Linden (1846-1935).
- 9 De Berner Conventie, een internationale overeenkomst tot regeling van auteursrecht, trad in 1888 in werking. Nederland zou pas in 1912 toetreden.
- 10 Het is onduidelijk waarop Emants hier doelt. Mogelijk was Gonne Loman-van Uildriks de vertaalster van het werk *Brieven die hem nooit bereikten* van Elise von Heyking, geb. Flemming dat in 1904 verscheen bij Allert de Lange. De naam van de vertaler wordt op de titelpagina van dit werk niet genoemd. Gonne Loman-van Uildriks had waarschijnlijk al contact met Allert de Lange in deze periode. In 1905 publiceerde deze uitgever haar boek *Zondagmorgen*.

3

14 Oktober 1904¹¹

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

14 Oktober 1904 Parkstraat 10a
den Haag.

Geachte mevrouw,

Nog eens een brief van u te mogen ontvangen kan me slechts aangenaam zijn. Misschien schrijft u me dan o.a. eens wat uw zoon¹² worden zal en wat voor een soort mens hij is.

U vindt mij ‘niet zo heel ongenaakbaar voor zo een groot man’. Ik ben er mij niet van bewust ongenaakbaar te zijn en nog

Rudolf Loman aan de piano. (Collectie E. ter Braak.)

minder voor een groot man te kunnen of te willen doorgaan. Jammer vind ik het, dat u uw opmerkingen en ervaringen niet meer plasties - om bij dat woord te blijven - wil ver-

werken. Misschien is u 't met mij oneens, maar ik vind, dat een schrijver zo goed als uitsluitend voor zijn eigen bevrediging werkt en werken moet. Sniijdt men zich nu een weg af om tot die bevrediging te komen, dan moet de ontevredenheid met zich zelf daardoor toenemen. Dit meen ik als waar te mogen aannemen zelfs als men iemand is, die de zelfbevrediging nooit volkomen bereikt. Streven zelfs is reeds iets goeds; want streeft men niet, dan wordt men zo licht een prooi van de verveling, van het 'grübeln' of van andere kwalen.

De beschrijving van uw levensdrama heeft mij zeer getroffen,

Uit een schetsboek van Rudolph Loman jr.: een portret van zijn moeder en een portret van zijn vader. Het laatste is wellicht getekend door zijn moeder. (Collectie E. ter Braak.)

al heeft u mij niet alles - wat te begrijpen is - onthuld. Slechts één ding zou ik nog wel willen vragen. Was uw man Engelsman van geboorte of had hij alleen Engelse simpatieën?

U vraagt mij of ik veel van dieren houd.

Ziehier mijn antwoord: ik ben 't eens met de schrijver, die zei: *à mesure que je vois les hommes je préfère les bêtes*;¹³ maar ik zie toch in de dieren dezelfde jaloezieën, dezelfde haat, dezelfde driften enz: die ook het leven van de mensen verbitteren. Ik geloof niet in *lieve* duifjes of *zachte* lammeren en ik houd niets van blaffende honden. Voor katten voel ik 't meest ofschoon ik die dieren zeer egoïst vind. Ik geloof, dat de genegenheid van een man voor een kat niet vrij is van zinnelijkheid.

Over me zelf schrijven... neen, dat kan ik niet.

Ik *hoop*, dat Warendorf u vertaalwerk zendt; maar 'veel beloven en weinig geven doet de kinderen in vreugde leven' is een motto van alle uitgevers. Dus raad ik u nu en dan eens aan te dringen.

U schrijft opeens in de vereenvoudigde. Het zal Dr. Kolléwijn¹⁴ genoeg doen; maar als u 't goed wil doen, moet u kopen de Woordenlijst van de vereenvoudigde uitgegeven bij Tjeenk Willink te Zwolle.¹⁵ U zal daaruit zien, dat 'angaazjement' niet langer wordt voorgeschreven.¹⁶

Voor uw vertaalwerk zal de vereenvoudigde vooralsnog een hinderpaal zijn. Uitgevers en lezers hebben er niet mede op. *Ik* houd vol, omdat ik nu eenmaal koppig ben en niets geef om sukses; maar ik weet, dat mijn spelling tal van lezers afschrikt.

Hoe treurig voor u dat doof-zijn! Ik ken mensen, die doof zijn¹⁷ en weet dus hoe die kwaal hen alleen doet staan. Moest ik kiezen, dan was ik nog liever blind.

Gelukkig schijnt u niet te behoren tot de zwartgalligen. *Ik* zou mij in uw positie veel rampzaliger gevoelen.

Intussen teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

Foto genomen in september 1913 bij de terugkomst van Rudolph Loman uit Indië waar hij bij de waterwerken werkzaam was. Links van de tafel Rudolph en zijn moeder, rechts van de tafel H.P. Berlage met pet. (Collectie E. ter Braak.)

Eindnoten:

- 11 Adressering: Mevrouw G Loman / Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 15 Oct 04 4-5 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 16 Oct 04 8-12 V.
- 12 Uit het huwelijk van Gonne van Uildriks met de musicus Rudolf Johannes Loman (1861-1932) werd op 2 december 1889 zoon Rudolph geboren. Rudolph Loman (1889-1956) zou ingenieur bij Rijkswaterstaat worden.
- 13 Waarschijnlijk een variant van het aan diverse auteurs toegeschreven gezegde: plus je vois les hommes, plus j'aime les chiens (hoe meer ik zie van de mensen, hoe meer ik van de honden houd).
- 14 R.A. Kollwijn (1857-1942) was in 1891 de initiator van de beweging voor invoering van een vereenvoudigde spelling.
- 15 R.A. Kollwijn, F. Buitenrust Hettema en J.J. Salverda de Grave, *Nederlandse woordelijst volgens de beginselen van de 'Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal'*, Zwolle 1903.
- 16 Marcellus Emants maakte met acht andere spellingvereenvoudigers deel uit van een commissie die in 1902 een rapport uitbracht over *Bastaardwoorden en ie-spelling. De Nederlandse woordelijst* geeft de spelling 'engagement'.
- 17 Emants was bevriend met de in toenemende mate doof wordende classicus M.B. Mendes da Costa (1851-1938).

4

31 Oktober 1904¹⁸

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

den Haag 31 Oktober 1904

Geachte mevrouw,

De mij toegezonden portretjes, waarvoor ik u dank zeg en die ik met aandacht bekeek, zend ik u weer terug. 't Is niet omdat ik ze gauw kwijt wil zijn, maar omdat ik - men kan nooit weten - ongaarne iets van derden lang in mijn bezit houd.

Om uw brief van 18 Okt. goed te beantwoorden meen ik de tekst op de voet te moeten volgen. Mijn eigen brief zal daardoor vreemd uitvallen en onsaamhangend lijken, maar voor u zal er toch genoeg samenhang in te vinden zijn en ik bespaar mij nodeloze uitweidingen.

Bevrediging onderstelt drang. Daarin heeft u ongetwijfeld gelijk. Bestonden er geen drangen - meest blinde drangen en ook domme drangen - misschien zouden er dan in 't geheel geen levende wezens bestaan en zeker zou de mensheid nooit verder (wat men noemt: verder) komen. Een drang om het intiemste in mij medeteden ondervind ik in veel

mindere mate dan bij u het geval schijnt te zijn. Maar ik vrees, dat iemand als u altijd de gewenste simpatie *niet* zal vinden of altans menen zal die niet te vinden.

Wat u in 't gros der mensen treft is hun botheid in het onderscheiden van schakeringen. Ja; dat is ook mijn ervaring. Voor de mensen is iemand altijd goed of slecht, mooi of lelik, gierig of royaal, gezond of ongezond enz. En toch ligt het merkwaardige, het kenmerkende nagenoeg altijd in de vermengingen van goed en slecht, mooi en lelik, gierig en royaal, gezond en ongezond, die de schakeringen geven.

Eigenlijk zijn alle mensen gecompliceerd.

En dat de mensen zich volstoppen met aangenomen gevoelens en gedachten zal ik u zeker ook niet bestrijden.

Uw zoon wil niet, dat u de poes kust. Neen; dat zou ik u ook afraden. Het haar daargelaten heeft u toch kans allerlei bacillen naar binnen te krijgen en poes zelf hecht er veel meer aan gestreeld te worden dan gekust.

U vindt dieren natuurliker dan mensen. Hieruit blijkt, dat u als zovelen de invloed van het verstandsleven voor iets onnatuurliks houdt. Daarin ga ik niet met u mede. Ons verstand is ten slotte toch een zuiver natuurlijk produkt van onze ontwikkeling. Liever zou ik dus zeggen: het dierlik leven is meer instinktief; het menselijk leven is meer beredeneerd. Nu kan dat beredeneren zowel goed als verkeerd werken. Klaarblijkelijk heeft u de slechte werking in het oog gevat.

Uw man smijt soms de poes plotseling van zijn schoot. Dat kan wel; maar zo doen alle mannen toch niet. Ik verzeker u, dat mijn poes zo lang mogelijk met rust werd gelaten op mijn knieën en dan behoedzaam neergezet.

Als de architect Berlage¹⁹ een vriend is van uw zoon, zou ik graag eens vernemen hoe uw zoon over de mij onbekende man denkt. Hoe veel moeite ik mij geef om de Amsterdamse beurs mooi te vinden, ik slaag er niet in. Integendeel ik vind die beurs hoe langer hoe leliker en in de ophemelingen er van lees ik nooit iets anders dan negatieve deugden bijv: geen overdaad, geen uitstekende beelden, niet dit en niet dat.

Wat zegt uw zoon?

U wil uw zoon aan het grote stads leven onttrekken. Ja, dat is voorshands wel goed; maar op den duur toch niet. Mijn ouders hebben ook mij buiten zogenaamde slechte invloeden willen houden en ik ben daarvoor nog altijd niet dankbaar. Veel met mensen omgaan en wel met allerlei mensen lijkt mij noodzakelijk voor een man.

U staat mij toe vragen te stellen wanneer het een of ander mij niet voldoende duidelijk is.

Welnu, mevrouw, het is mij volkomen onduidelik hoe iemand met uw blik op mensen, met uw lust in ontleden er toe gekomen is een man te trouwen, die is gelijk uw man door u wordt beschreven.²⁰

Er bestaat een instinkt van vaderlijkheid, zegt u. Ja, ik heb 't wel waargenomen... bij anderen. Wat me zelf aangaat, geloof ik niet, dat ik veel instinkt of veel instinkten bezit. Naar mijn opvatting is 't haast een misdaad, zij 't een vergefelijke en begrijpelijke, een kind in het leven te roepen. Wat zou er verloren zijn als het leven eens in 't algemeen werd uitgeblust?

Mijns inziens: alleen veel ellende.

U wil met niemand ruilen. Op de keper beschouwd wil niemand dat. Wie het tegendeel beweert en dus wèl ruilen wil, merkt maar niet, dat hij van een ander slechts een 'détail' begeert bij zijn gezondheid, zijn geld enz.

Nu meen ik op alles geantwoord te hebben en teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

Eindnoten:

18 Adressering: Mevrouw G Loman / Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage [datum en tijd onleesbaar]. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 1 Nov 04 4-8 N.

19 H.P. Berlage (1856-1934) was onder meer de architect van het nieuwe Beursgebouw in Amsterdam dat in 1903 gereed kwam. Rudolph jr. kwam bij Berlage (die geparenteerd was aan de Lomans) over de vloer en was aanvankelijk voorbestemd om bij hem het architectenbureau te komen werken.

20 Zie de inleiding voor Gonnes visie op haar man.

5

22 November 1904²¹**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

22 November 1904 den Haag

Geachte Mevrouw,

U zal 't misschien erg vinden; maar uw vriendin, die beweert te moeten behagen, heeft in mijn ogen groot gelijk. Een vrouw, die niet wil behagen is voor mij geen vrouw. Ze kan een beste moeder, een uitstekende verpleegster, een goede huishoudster zijn, maar een vrouw... voor mij... neen. Maar dat damesjaponnen geen behoorlijk bereikbare zakken hebben, ja, dat vind ik idioot. Mijn vrouw²² - ik ben 5 Juli 1904 voor de derde maal getrouwd en wel met een veel jongere Duitse vrouw, wat zo ongeveer met al mijn beginselen in strijd was - stopt haar zakdoek geregeld in *mijn* zak, zodat ik telkens zakdoeken in mijn jassen vind. -

Nu heb ik zowaar uit uw brief wederom niets dan negatieve aanprijzingen van de Beurs vernomen. Geen namaak zegt u. Heel best; maar dat is toch niet voldoende.

't Is waar: uw zoon vindt altans de voorgevel en de toren wel mooi; maar waarom?

Een gevel moet je toch vertellen wat er achter zit, wat het gebouw inhoudt. Welnu, dit doet deze gevel in 't geheel niet. En die toren, waar is die voor nodig aan een beurs? Ik las eens, dat die toren zo mooi was, omdat ie *niet* als een kerktoren naar de hemel wijst. Is dat nu onzin of niet? Vindt uw zoon misschien die houten Gijsbrecht van Amstel²³ ook mooi, omdat hij *niet* (ook dit las ik) vooruitsteekt? -

Of ik nooit eens impulsief handel? O zeker en dan doe ik altijd iets verkeerd, dat me naderhand berouwt. Is 't werkelijk waar, dat Spencer²⁴ zijn vrouw nooit wou antwoorden tenzij ze logies haar vragen stelde in welgekozen bewoordingen? Wat moeten die twee dan samen veel... gezwegen hebben.

Maeterlinck²⁵ zou er van watertanden.

U noemt het treurig, dat ik in een ophouden van het leven slechts een verlies van veel ellende zie. Maar vindt u dan de

Gonne van Uildriks met haar poes geportretteerd door zoon Rudolph. (Collectie Loman.)

dood niet iets ontzettends voor hem of haar, die beweert, dat het leven afwerpt een batig saldo aan geluk?

Of ik mij pessimist voel? Gelukkig ja. Mijns inziens kan een overtuigde optimist nooit een tevreden ogenblik hebben. Elke seconde brengt hem immers nader tot het einde van... het goeie leven. In mijn ogen is het leven een onzinnigheid en zullen de mensen eenmaal - over miljoenen jaren - dat wel algemeen inzien. Trouwens, zij, die geen instinkten kennen (welke ons in het leven houden) zien dat nu al in. Dat ze niet algemeen zelfmoord plegen, is eenvoudig toch nog een werking van het levens-instinkt.

U schrijft over: zonde. Maar wat is dat?

Voor mij kan 't tweeërlei zijn:

1° Datgene wat in een gegeven tijd door de meerderheid der mensen wordt afgekeurd.

2° Datgene wat het individu uit egoïsme doet en waardoor de gemeenschap wordt geschaad.

Het eerste is het meest voorkomend, wisselt met de tijd en is niet eens voor alle mensen hetzelfde.

Het tweede is wel erger, maar komt haast altijd voor, daar het egoïsme steeds met de gemeenschap in konflikt komt.

Neem daar nu nog bij, dat de mens volgens mij een produkt is van zijn voorouders en 't zal u wel duidelijk zijn, dat ik zonde zo goed als niet aanneem.

Voorts is m.i. het doel van het leven: tot het inzicht komen, dat leven-willen... dwaasheid is. En het leven zelf... ja, dat lijkt me ongeveer: doen wat je niet laten kunt.

Resultaat een gekke tragikomedie.

Wat vindt u nu wel van dergelijke opvattingen? Voor mij zijn ze zo eenvoudig, maar ik weet heel goed, dat ze dit voor anderen niet zijn.

Intussen teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

N.B. Een paar dagen geleden zag ik in Amsterdam een schepping van Berlage, die ik van binnen zeer mooi vind. Ik bedoel Damrak 74.²⁶

Eindnoten:

- 21 Adressering: Mevrouw G Loman / Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 22 Nov 04 12-1 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 22 Nov 04 4-8 N.
- 22 Jenny Kühn (1877-1956).
- 23 In de gevel van de Beurs is op de hoek van Damrak en Beursplein een door Lambertus Zijl vervaardigd beeld aangebracht van Gijsbrecht van Aemstel, 'die met de aanleg van de dam in de Amstel de hoeksteen van de stad legde'. (Jan Derwig en Jouke van der Werf, *Beurs van Berlage*, Amsterdam 1994, p. 21.)
- 24 De veronderstelling ligt voor de hand dat het hier gaat om de evolutiewijsgeer Herbert Spencer (1820-1903) - maar die bleef ongehuwd.
- 25 De symbolistische toneelschrijver Maurice Maeterlinck (1862-1949).

26 Het door Berlage ontworpen gebouw van de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente.

6

31 December 1904²⁷

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

den Haag 31 Desember 1904

Geachte Mevrouw,

Om te beginnen zend ik u mijn beste wensen toe voor het jaar 1905, dat morgen een aanvang zal nemen. En nu ga ik uw laatste brief maar weer op de voet volgen. Evenwel... nog één opmerking vooraf. 'Geloosjeerd' was eenmaal Kollewijns; maar de vereenvoudigers hebben gemeend water in hun wijn te moeten doen wat betreft de bastaard woorden. Dus schrijven we tegenwoordig weer 'gelogeerd' en 'horloge'. In de woordenlijst van de Vereniging kan u dit alles vinden.

Of een omgang met mij al dan niet rustgevend is bleef me tot heden toe onbekend. Ik vind me zelf het rustigst in de onrust en zeer onrustig in de rust. - Moed of overmoed om voor de derde maal te trouwen. Och neen; dat is 't niet. 'Qui a joué jouera.'²⁸ 't Is een tweede natuur geworden. Ik had noch plan, noch lust en deed het toch. Ik vond het zeer dwaas van me, maar... Al weer een staaltje van de eeuwige strijd tussen instinkt en verstand. De vrouwen juichen dan de overwinningen toe van het instinkt; de mannen die van het verstand. Ondergetekende juicht in 't geheel niet.

U vindt Blauwbaard simpatiek; maar weet u wel, dat hij volgens zijn grafschrift te Salzburg zijn vrouwen heeft... doodgekitteld?²⁹

Wat het behagen betreft heb ik u inderdaad verkeerd begrepen. Zijn daden toeschrijven aan onjuiste motieven (in casu behaagzucht aan altruïsme) is iets zeer menselijks; maar voor mij iets zeer onaangenaams. Met mensen die daar een gewoonte van maken kan ik onmogelijk opschieten. Opzet om te behagen kan, dunkt mij, onverdragelijk worden; maar geheel onbewust kan behaagzucht toch nooit zijn. Iemand, die in 't geheel niet weet welke werking hij of zij op anderen uitoefent is wel wat erg onnozel.

Kinderlik *doen*: - ja, dat geef ik toe, dat is zeer onbehagelijk.

Ik heb *niet* gezegd, altans niet bedoeld, dat men aan een gebouw zijn bestemming moet kunnen zien, maar *wel*, dat een gevel de uitspraak van het inwendige moet wezen. Zie de Griekse en Gothiese gevels.

Het Centraal stasjon³⁰ vind ik een duister, konventioneel, niets zeggend lor. De goedige Gijsbrecht van de Beurs lijkt me minder gestylizeerd dan wel aanstellerig kinderachtig houderig gemaakt (vergelijk boven het gezegde over kinderachtig doen).

Gebouwen, die ik mooi vind zijn in 't algemeen de Griekse tempels en de echt Gothiese kerken. Daarin zie ik het duidelijkst het geheel zich ontwikkelen uit één beginsel en de uitwendige vorm worden tot de uitspraak van het inwendige. Van andere gebouwen bewonder ik meer de onderdelen dan het geheel.

Uw zoon kan niet meer aan koude voeten lijden dan ik. Een afdoend middel heb ik nooit kunnen vinden. Veel beweging en veel rondplassen in koud water met beweging of verwarming in bed daarna, komt me nog het best voor.

U kan aardig versjes maken. Waarom heeft u dat talent niet verder ontwikkeld en er een gebruik van gemaakt voor het openbare leven?

U denkt over het pessimisme gelijk veel mensen en m.i. onjuist. Pessimisme is geen gemoeds- maar een verstandsaak. Het is de op waarneming en zelfs berekening gevestigde overtuiging, dat het leed in de levens van verreweg de meeste mensen het genot moet overheersen. Hierbij komt dan nog het inzicht, dat dit erger moet worden naarmate het verstand er meer toe komt, de balans van het leven eens op te maken en dat in deze het instinkt het leven in stand houdt terwijl het verstand de domheid van dit streven doet inzien. Deze overtuiging dempt het verdriet, omdat zij er op voorbereidt en het als noodzakelijk leert beschouwen, maar dempt ook de vreugde, omdat zij belet zonder bijgedachten te genieten. In mijn ogen is een optimist een blinde. Wie het leven liefheeft moet vreselijk opzien tegen de dood; wie het niet liefheeft lijdt door het leven zelf. Nodig is een zekere

dosis van onverschilligheid. Pessimisme is echter nooit mopperij ofschoon *men* dit gelooft.

U noemt dofheid doods en vreselijk. Ik ben niet dof; maar 't is de vraag of dofheid voor de patiënt zelf onaangenaam is. Idioten zijn meestal niet ongelukkig.

Schopenhauers Wille vergaat niet, maar keert zich om tot niet-meer-willen-zich-objektiveren.³¹

Houden van...? Mevrouw, ik ben juist onverschillig genoeg geworden om nog de dwaasheid te kunnen hebben van één mens te houden. Vindt u 't vreemd dat mijn vrouw die persoon is?

Maar uw opmerkingen zijn merkwaardig genoeg om me belang in te boezemen.

Hoogachtend:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 27 Adressering: Mevrouw G Loman / Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 31 Dec 04 2-3 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 1 Jan 05 8-12 V.
- 28 Een Frans spreekwoord: Eens een speler, altijd een speler.
- 29 Volgens de legende lagen de vrouwen van Blauwbaard begraven op het Petersfriedhof te Salzburg. Het door Emants bedoelde grafschrift is niet teruggevonden.
- 30 Het door P.J.H. Cuypers ontworpen Centraal Station te Amsterdam.
- 31 In *Die Welt als Wille und Vorstellung*, het hoofdwerk van Arthur Schopenhauer (1788-1860), wordt de 'Wille' voorgesteld als een blind werkende kracht die het leven aan de gang houdt en die zich onder andere verbijzondert in de individuen. Uiteindelijk zal onder invloed van het verstand de 'Wille' ophouden zich te verbijzonderen.

7

15 Januari 1905³²

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

15 Januari 1905 den Haag

Geachte Mevrouw,

Door over God en godsdienst te schrijven heeft u 't zelf uitgelokt, dat ik u moet gaan ergeren. Als u dus niet geërgerd wil worden, raad ik u aan deze brief ongelezen te verbranden.

Toen Laplace³³ met Napoleon over het heelal sprak, vroeg Napoleon hem waar God bleef. Het antwoord was: ik heb deze hypothese niet nodig.

Welnu, ook voor mij is God zuiver een hypothese en wel een hypothese, die door geen enkel feit wordt bevestigd. Ik ben 't dan ook met Voltaire eens, die zeide: de enige verontschuldiging voor God is, dat hij niet bestaat.³⁴ Bestond hij, dan zou ik mij geen hovaardiger duivel kunnen voorstellen. Te zeggen: streef naar het goede; maar ik zeg u niet wat goed is; werk voor een doel; maar ik zeg u niet wat voor een doel ik u gesteld heb... dat vind ik een summum.

Nu weet ik wel, dat God ondoorgrondelijk heet enz.; maar al dat moois maakt de zaak maar erger. Hij had 't in zijn macht *niet* ondoorgrondelijk te zijn. En de Bijbel... wel, dat boek mag mooi en troostrijk zijn, als God zich geopenbaard heeft in zulke elkaar voortdurend tegensprekende verhaaltjes, dan vind ik hem een 'mystificateur'.

Het geweten lijkt mij een betrekkelijk eenvoudig produkt van onze natuurlijke ontwikkeling. Geef een mens een herinneringsvermogen en een angst voor de onbekende toekomst en hij heeft ook een geweten. Goed en kwaad, rechts en links, boven en onder zijn voor mij zuiver menselijke opvattingen, die veranderen zodra hij zelf van standpunt verandert. Geen mens vindt presies voor zich zelf en voor anderen hetzelfde goed en kwaad. Zonde ken ik niet. Alleen weet ik, dat er neigingen in de mens bestaan, waarvan de botvering onaangename gevolgen medebrengt voor hem zelf of voor anderen. Dat hij die neigingen heeft is evenwel nooit zijn eigen schuld en dikwels niet eens de schuld van zijn ouders. Al wat is, is zuiver een eindeloze keten van oorzaken en gevolgen. Het leven is voor mij de objectivatie van een levensdrang, die zich zelf wil leren kennen en op zal houden zodra dit doel is bereikt. Niet zijn is beter dan zijn: Het zijn is op de keper beschouwd een onzinnigheid.

Of mijn vrouw mijn boeken mag lezen? Wel zeker! Waarom niet? Ik ben geen pedante priester, die zijn gelovigen dom houdt en zelf alles onderzoekt.

Heb ik u goed begrepen, dat Ds Baart de la Faille³⁵ *mijn* boeken verderfelijke lektuur vindt? Zo ja, doet het me plezier, dat hij ze zo waar acht. Ik ken niets, dat meer kwaad gebrouwen heeft op de wereld dan de kerken met hun priesters van welke godsdienstleer ze mogen zijn.

Buddha en Christus hebben beide geijverd tegen de priesters van hun tijd; maar de slimme schelmen hebben toen èn Buddha èn Christus in hun tempels geplant. Het merendeel van de oorlogen door de mensen gevoerd, is gevoerd om der wille van de een of andere godsdienstleer. De meeste haat op de wereld verwekt is in het leven gekomen door de gods-

dienstleren. Ouders en kinderen, echtgenoten onderling, die in vrede hadden kunnen leven, die elkander lief hadden zijn toch vijanden geworden door hetgeen ik een vloek acht nl: de een of andere godsdienstleer. De meeste socialisten schudden de godsdienst af en tegenwoordig leven de beste mensen in het socialisme. Daar haast alleen is iets te vinden dat gelijkt op waar altruïsme. De ontwikkeling van de mensheid is de ontwikkeling van het verstand. Al de rest blijft vrij wel op dezelfde hoogte. Is er dus een God, dan verlangt hij die ontwikkeling van het verstand. Is 't dus niet even Godslasterlik als idioot aan een zogenaamde openbaring meer waarde te hechten dan aan de ontdekkingen van ons verstand? Het *al* God te noemen is spelen met woorden. Het *al* is in elk geval iets onbewusts, dat noch leidt, noch ingrijpt. Dat wetenschap geen objectieve waarheid geeft weet ik best; maar daaruit volgt nog niet, dat een bijbel die objectieve waarheid wèl geeft. Dat voor sommigen de godsdienst rust en troost geeft wil ik gaarne aannemen; maar dit bewijst niemandal. Morfine, kunst, borrels hebben op andere mensen dezelfde werking.

Er wordt beweerd, dat men eenmaal rekenschap zal moeten geven van zijn daden. Natuurlijk is daar weer geen enkel bewijs voor. Kom ik echter eens in die toestand, dan zal ik integendeel rekenschap *vragen*. *Ik* kan niets anders dan zijn zoals ik nu enmaal ben.

Niet gering te achten is het kwaad, dat alle godsdienstleren verstenen tot reeksen onzinnige dogma's die de verstandelijke ontwikkeling van de mensen niet weinig vertragen.

Ziehier mevrouw meningen die ik herhaaldelijk getoetst heb aan de werkelijkheid en de meningen van anderen; maar die ik voor mij zelf altijd juist heb bevonden. Ze zijn niet opvrolkend. Dat weet ik; maar het is me niet mogelijk een mening juist te vinden, omdat ze aangenaam is.

Hopende u niet al te zeer ontstemd te hebben teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 32 Adressering: Mevrouw G Loman / Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 15 Jan 05 7-8 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 16 Jan 05 8-12 V.
- 33 De wis- en sterrenkundige Pierre Simon Laplace (1749-1827) was zes weken lang minister van Binnenlandse Zaken onder het consulaat van Napoleon; daarna werd hij tot senator benoemd. Toen Laplace zijn *La mécanique céleste* had gepubliceerd, was Napoleon boos en liet hij Laplace bij zich komen. 'U ontwerpt het hele systeem van de wereld, u geeft de wetten van de hele schepping en in uw hele boek komt geen enkele keer het bestaan van God voor', riep Napoleon. Waarop Laplace het geciteerde antwoord gaf.
- 34 De bron van dit citaat is niet teruggevonden.
- 35 Gonne Loman-Van Uildriks kende Samuel Baart de la Faille (1871-1943) uit zijn theologische studietijd in Groningen.

8

14 Februari 1905³⁶

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

14 Februarie 1905

den Haag

Geachte Mevrouw,

Uw stukje Agnete³⁷ heb ik gelezen. Noch uit het schrift, noch uit de inhoud zou ik opmaken, dat u dit heeft geschreven toen u wel beschouwd al erg ziek was.³⁸ Maar toch vind ik die inhoud niet helder genoeg.

Het Maeterlinckse motief van angst voor wat niet tastbaar is legt over de eerste helft een kleur, die niet in de tweede helft wordt volgehouden. Mij dunkt, dat er in het stukje te veel motieven zijn en dus dat de eenheid er aan ontbreekt. Maar... ik heb *de* waarheid niet in mijn bezit.

Nu moet ik uw schrijven van 26 Januari beantwoorden. Of ik een *beter* en een *minder* erken. Wel zeker! Al is alles aaneengeschakeld in de keten van oorzaak en gevolg; toch heb ik als mens *van mijn standpunt* een oordeel en dus scheid ik de dingen in rechts en links, hoog en laag, goed en kwaad. Alleen ken ik aan deze onderscheidingen niet de minste objektieve waarde toe. Het komt mij wel voor, dat de menselijke ontwikkeling met zich mede *schijnt* te brengen een ontwikkeling van het altruïsme; maar m.i. werkt dit er alleen toe mede om de mensheid ten slotte kollektief tot het inzicht te brengen van de absolute waardeloosheid van het leven. De Christenen zijn in mijn ogen allerinkonsekwentst. Zij preken de waardeloosheid van het aardse leven en verwijzen voor het geluk naar een onbewezen hiernamaals; maar komt nu een pessimist insgelijks de waardeloosheid van het aardse leven betogen, dan vallen zij hem aan met de argumenten van optimisten, die het aardse leven overheerlik vinden.

U spreekt van Jezus' geest; maar wat weten wij daarvan? De berichten aangaande Jezus zijn een paar eeuwen na zijn dood opgesteld - denk u dit eens goed in - en 't is niet eens zeker of de man wel bestaan heeft. De Bijbel wemelt van tegen-

De eerste pagina van een gedrukte versie van *Agnete* van Gonne van Uildriks. (Collectie E. ter Braak.)

strijdigheden. Wat is dat alles meer dan... literatuur?

U zegt, dat zogenaamd verlichte mensen met ingenomenheid elke wijsgeer begroeten, die met een nieuw stelsel aankomt. Heeft u dan wel eens van mensen gehoord, die Avenarius met ingenomenheid hebben begroet?³⁹ En toch is die man een uitstekend denker geweest.

M.i. is alle streven om de aardse toestanden te verbeteren slechts in zo verre niet volkomen ijdel als wij de nadelige gevolgen van menselijke domheden wel kunnen wegnemen; maar de ellende, die in het leven *door het leven zelf* onvermijdelijk is (en dat is de ergste ellende) nemen wij nooit weg. Hoogstens verplaatsen wij die soms een beetje. Bijv. als we de ene ziekte te voorschijn zien komen door bestrijding van de andere. En wat voor een gekke wereld zou de onze worden als wij Christus' zogenaamde voorschriften eens werkelijk in toepassing brachten en zijn voorbeelden navolgden. Christus joeg de schacheraars uit de tempel.⁴⁰ Stel u voor, dat ieder eens eigengerechtig op zijn minder voortreffelijke medemensen ging ranselen! Christus leerde, dat men de andere wang nog moet toekeren als men op de ene een klap heeft gekregen.⁴¹ Wat zouden de mensen er lustig op los ranselen als ze wisten, dat hun slachtoffers werkelijk zo dwaas zouden handelen.

Christus heeft zich tot een martelaar laten maken en daardoor veel invloed verkregen. Tegenwoordig weet men dit en verstandige regeringen maken dus geen martelaars meer. Volg nu Christus in dit opzicht eens na. Het gaat immers niet meer.

Ik voor mij stel Buddha boven Christus, omdat ik hem konsekwenster vind. Hij leerde eenvoudig:

1° elke oorzaak heeft een vast gevolg.

2° door elk handelen ontstaat meer verdriet dan vreugde.

3° van god of van goden weet ik niets.

Ruskin⁴² vind ik een inkonsekwenste dweepzieke strever. Hij meent 't goed. Nu ja, dat is veel, maar niet alles.

Als u er schik in heeft uw huis schoon te houden, welnu dan geeft het u bevrediging aan deze neiging gevolg te geven.

Gelukkig voor u kan deze neiging geen kwaad. Maar een

dief moet stelen om bevrediging te vinden en die neiging berokkent hem wel kwaad.

't Is waarlijk onze verdienste niet, als wij onschadelike neigingen bezitten. En onze neigingen zijn doorgaans zo krachtig, dat ons verstand (ons enig tegenwicht) ons niet kan weerhouden die neigingen bot te vieren.

Juffrouw Lina schreef ik zeer lang geleden, maar ik weet niet presies meer wanneer.⁴³

De briefwisseling van Sand en Flaubert heb ik niet gelezen;⁴⁴ maar ik ken Flaubert's kunstopvattingen, die ook de mijne zijn. Geen opinie's geven, maar afbeelden, de schepping (?) reproduceren zonder iets meer te willen doen dan te trachten het publiek er dieper in te laten doordringen. Strekkingskunst geeft alleen aan misbalsels het leven.

U vindt het openbare leven om er hard voor weg te lopen. Ja; dat is wel zo; maar het intieme leven is lang niet overal beter. 't Is maar minder bekend en dus kan men er veel moois van denken.

Hoe meer ik al de ellende van het leven (openbaar of intiem leven) beschouw, hoe dieper ik tot het inzicht kom, dat die ellende onvermijdelijk is.

Het leven te willen is niets anders dan de dwaasheid van ons instinkt.

Wij willen nu eenmaal leven en daarom trachten we dat leven goed te praten. Het lukt maar niet en nog minder lukt het ons het leven goed te *maken*.

Intussen teken ik hoogachtend met vriendelijke groeten:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 36 Adressering: Mevrouw G Loman / Uildriks / Egmond a/d Hoef. De enveloppe bij deze brief bevat geen postzegel en stempels; waarschijnlijk was hij ingesloten in een pakje.
- 37 Dit 'stukje' werd later - mogelijk omgewerkt - het libretto van de opera *Agnete* van Julius Röntgen (1855-1932) die in 1914 enkele malen werd opgevoerd. De korte inhoud van de opera is deze: Een geslacht van jagers in het gebergte bespeurt al jaren het ingrijpen en de druk van een noodlottige macht, die zich manifesteert in het ontijdig overlijden van mannen en het raadselachtig verdwijnen van vrouwen. Grootmoeder Theresa voorvoelt op een kerstavond dat er iets te gebeuren staat met haar kleindochter Agnete. Inderdaad wordt zij het slachtoffer van de berggeest Olaf ('tweeslachtig schepsel, kind van liefde en haat') die vroeger verliefd was op haar moeder, die echter door haar man vermoord was.
- 38 Waarschijnlijk de psychische crisis van 1898.
- 39 Richard Avenarius (1843-1896) was hoogleraar filosofie te Zürich. Hij was de grondlegger van het empiriocriticisme, dat de wetenschappelijke wijsbegeerte kritisch wil beperken tot de descriptieve vaststelling van op ervaring gegronde kennis.
- 40 Johannes 2:15.
- 41 Lukas 6:29.
- 42 John Ruskin (1819-1900), een Engels essayist die zich bezighield met onder andere kunst en sociale hervormingen. In 1908 zou bij de Wereldbibliotheek in de vertaling van Gonne van Uildriks van Ruskin verschijnen: *Tijd en getij. Brieven aan een werkman*.
- 43 De roman *Juffrouw Lina* verscheen in 1888.
- 44 De *Correspondance entre George Sand et Gustave Flaubert* was, voorzien van een voorwoord door Henri Amie, verschenen in 1904.

9

19 Maart 1905⁴⁵**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

19 Maart 1905

Geachte Mevrouw,

Ofschoon ik citaten haat, moet ik even opschrijven wat ik onlangs las:

‘But I feel that their’ (of those who seek knowledge for its own sake)

‘might is as nothing compared with that of the ancient, and deep-seated *distrust* of knowledge, of the social instinct which in the past has immolated on a thousand pyres the psychics it had turned into witches and the men of science it had decried as magicians.’

‘Instead of being a source of dangers, knowledge has always issued in unexpected ameliorations of human life.’

Regarded in the cold cruel light of a sceptical reason their’ (of the radiant robes of faith) ‘magic sheen appears to leave them. They look rather like paltry gossamer, flimsy structu-

Anna Elisabeth Petronella Verwey Mejan, de moeder van Marcellus Emants. (Collectie Letterkundig Museum.)

res of a futile imagination, and piteously unfit to clothe the human spirit in a work-a-day world.'

(Proceedings of the Society for psychical research) Okt. 1904.⁴⁶

Tot mijn genoegen vergist u zich in mij.

In mijn binnenste is 't volstrekt niet zwart en doorgaans ben ik tevreden en opgeruimd. Het komt wel eens voor, dat ik wat zenuwachtig kribbig ben; maar dan heb ik slecht geslapen of te veel verschillende dingen te doen of... de vorige dag een glas te veel wijn gedronken. Mijn humeur is uitmuntend en dat dunkt mij heel natuurlijk. Mijn spijsvertering is immers goed en ik weet immers, dat elk leven voor een nauwkeurige beschouwing en een goede verrekening meer verdriet oplevert dan genot. Als nu mijn verstand de baas kon spelen over mijn instinkt zou ik het leven moeten afschudden. Nu evenwel mijn instinkt de baas speelt moet ik trachten met de noodzakelijke levensellenden tot een modus vivendi te komen.

Hast einer Welt Besitz du dir errungen (gewonnen)
Sei nicht in Freud' darüber
Es ist nichts.
Und ist dir einer Welt Besitz entgangen (zerronnen)
Sei nicht in Leid darüber
Es ist nichts.⁴⁷

Entgangen staat er niet; maar het juiste woord wil me vandaag niet invallen.

Wat de Bijbel aangaat bevestigt u mij in mijn mening, dat ik de lektuur van dergelijke symbolies bedoelde werken en leerredenen zeer gevaarlijk vind voor hen, die er aan denken ze van toepassing te verklaren voor het dagelijks leven. Voor het nuchtere leven van alledag kan men niet nuchter en droog genoeg zijn in zijn voorschriften. Dit wordt bevestigd door het allerellendigste gebruik, dat de Christenen van Jezus' poëtiese voorschriften hebben gemaakt. Al weer een reden waarom ik het houd met de konsekwentere en meer logiese Buddha.

Verstand en gevoel moeten naast elkander in de mens leven, maar zij moeten niet op elkanders terrein gaan werken.

Evelina Gesina Henriëtte Verniers van der Loeff, de tweede vrouw van Marcellus Emants. (Collectie Letterkundig Museum.)

Bij de vrouwen wil haast altijd het gevoel verstandswerk doen en bij de mannen doet dikwels - lang niet altijd - het verstand gevoelswerk. Nooit, zegge nooit, kan het gevoel uitmaken wat juist, vals of waar is. Het verstand kan zich en zal zich vergissen; maar toch hebben we niets dan dit verstand om waarheid van onwaarheid te onderscheiden.

Van Nietzsche houd ik niet veel; die is me te waanwijs en te weinig systematies.⁴⁸
Ik houd in 't algemeen niet van mensen wier gedachten - mogen zij ook nog zo geniaal zijn - als

droog zand aan elkaar hangen.

Zeer opmerkelijk vond ik uw sensaties bij het zien van kleuren en prentjes. Ja, met zulk een hyper sensitiviteit is 't niet te verwonderen als men door droeve gebeurtenissen abnormaal wordt. De aanleg was er en toen de aanleiding dus ook kwam brak de ziekte uit. Maar die behandeling van Prof Winkler⁴⁹ komt mij eenvoudig onverklaarbaar voor. Is dat nu een man van wetenschap en ervaring?

Dieven en moordenaars de hand boven 't hoofd houden keurt u af. Nu ja; van een maatschappelijk standpunt doe ik 't ook. Van een wijsgerig standpunt moet men evenwel in het oog houden, dat die mensen even onvermijdelijk zijn gelijk ze zijn en doen wat ze niet laten kunnen als Christus of Luther of als mevrouw Loman wanneer ze niet mijn boeken koopt, maar wel wollen truien voor arme kinderen.

Uw fantasiën om gevangene of Indiaan te spelen heb ik ook gekend. Wanneer ik als jongen met een parapluie tegen de wind op werkte verbeeldde ik mij een schip in een storm te zijn. Natuurlijk was ik op dat schip zelf stuurman en was mijn regenscherm het zeil, dat handig verzet of gereefd moest worden.

Wat u schrijft aangaande 'self-help'⁵⁰ onderschrijf ik. Ik doe alles - vind ik - veel beter zelf dan een ander 't voor mij kan doen.

U zou willen, dat er een geest over mij kwam, die mij noopte te zingen.

Is al gebeurd. Ik hoor altijd melodiën: Ik herinner me eens een vreselijk standje te hebben gekregen van de burgemeester,⁵¹ omdat ik op het gymnasium ondeugend was geweest. Welnu onder dat standje neuriede ik Schumanns eerste symphonie, waarvoor ik natuurlijk een nieuw standje kreeg.

Vermoedelijk begrijpt u nu niets meer van me. Bij anderen is dat ten minste het geval. Mijn moeder⁵² verklaart altijd, dat ze me niet begrijpt en ik geloof ook, dat dit zo is. Slechts één mens heeft me volkomen doorgrond nl. mijn tweede vrouw,⁵³ die in 1900 stierf. Die kende mijn ware motieven zelfs wanneer ik die niet aan me zelf wilde bekennen.

En nu, mevrouw, moet ik u nog zeggen, dat ik op sprong sta naar Tunis en Algiers te vertrekken. Het kan wel een poosje in Mei worden eer ik terugkom.

In die tussentijd hoop ik, dat het u goed zal gaan, u en uw zoon en dat u veel voldoening zal hebben van uw vertaalwerk, van uw huiswerk en van uw arbeid voor arme mensen.⁵⁴

Misschien meldt u me later wel eens hoe u 't in die tijd heeft gemaakt.

Met de meeste achting teken ik intussen:

Marc. Emants

De juiste woorden van het Duitse versje (uit het Perzies naar ik meen vertaald) heb ik nog ingevoegd.

Ten slotte voeg ik hieraan toe, dat de hoogste en troostrijkste en zuiverste levenswijsheid voor mij is vervat in de bekende uitspraak der Berliners:

Nur Mut; die Sache wird schon schief gehn.⁵⁵

Die Sache geht ook voor mij werkelijk schief. Mijn vrouw moet plotseling een blinde darm operatie ondergaan en in plaats van naar Algiers gaan wij naar Duitsland: Dit noemen nu sommigen de hand van de Voorzienigheid.

Eindnoten:

- 45 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 20 Mrt 1905 [.]-5 N Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 21 Mrt 05 8-12 V.
- 46 Deze citaten zijn genomen uit F.C.S. Schiller, 'the answers to the American Branch's questionnaire regarding human sentiment as to a future life', in *Proceedings of the Society for Psychical Research*, part XLIX (October 1904), p. 416-453. De citaten komen respectievelijk voor op p. 442, 443 en 444.
- 47 In het onafgemaakte essay 'Woorden' zou Emants dit versje van Anwari Soheili als volgt citeren:
- 'Ist einer Welt Besitz für dich zerronnen, /
Sei nicht in Leid darüber, es ist nichts, /
Und hast du einer Welt Besitz gewonnen, /
Sei nicht erfreut darüber, es ist nichts. /
Vorüber gehn die Schmerzen und die Wonnen, /
Geh an der Welt vorüber, es ist nichts.'
- (Zie: Marcellus Emants, 'Woorden', in *Tirade* 119-120 (november-december 1966), p. 768.)
- 48 In *Inwijding* laat Emants het personage Dora over Nietzsche (1844-1900) zeggen: 'ik vind 'm doorgaans 'n onuitstaanbaar opgeschroefde frazemaker' (deel II, p. 16-17).
- 49 Cornelis Winkler (1855-1941) was hoogleraar psychiatrie, eerst in Utrecht, vanaf 1895 te Amsterdam en vanaf 1915 weer te Utrecht. Tijdens haar psychische crisis van 1898 werd Gonno Loman-Van Uildriks door hem behandeld met lauwe baden.
- 50 *Self help* was de titel van een populair educatief werk van Samuel Smiles (1812-1904), waarvan de eerste druk verscheen in 1859. In 1889 waren er in Engeland 150.000 exemplaren verkocht en was het vertaald in 17 talen. De intentie van het boek is 'to stimulate youths to apply themselves diligently to right pursuits, - sparing neither labour, pains, nor self-denial in prosecuting them, - and to rely upon their own efforts in life, rather than depend upon the help or patronage of others.'

- 51 De burgemeester van Den Haag was toen F.G.A. Gevers Deynoot (1814-1882).
- 52 A.E.P Emants-Verwey Mejan (1824-1908).
- 53 Eva Verniers van der Loeff (1861-1900). Zij overleed aan ingewandskanker.
- 54 In een brief aan haar zoon en schoondochter van 15 februari 1916 herinnerde Gonne Loman-van Uildriks eraan dat ze in Egmond aan de Hoef hele gezinnen met wel vijf of zes kinderen van uitzetten voorzag.
- 55 Kop op, het gaat toch mis.

10

26 April 1905⁵⁶

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

Baden 26 April 1905

Geachte Mevrouw,

Ontvang mijn dank voor uw belangstelling in de toestand van mijn vrouw. De operatie gelukte best en zij kreeg in 't geheel geen koorts. Nu is 't evenwel de vraag of de gevolgen lang zullen aanhouden. Ik hoorde van mensen, die de kliniek⁵⁷ volkomen hersteld verlieten en van anderen, bij wie de gevolgen nog maandenlang aanhielden. Daar schijnt niets vooruit van te zeggen te zijn. Ondertussen hebben de dokters

ontdekt, dat ik jicht heb, een erfenis van mijn grootvader, die mij nog meer familiezwak geeft dan ik toch al had. Ik drink water, ik baad en ik word gemasseerd oftewel gefolterd.

Of ik van reizen houd? O, ik kan 't niet laten, hoewel ik niets doe dan me ergeren en gebrek lijden. Ik ben al eens de wereld om geweest⁵⁸ en ik zou 't wel weer willen doen. Maar wat een ellende, wat een ellende!

Daar ziet u nu uit welk verschil er is tussen de inblazingen van het instinkt (ook wel gevoel genoemd) en de raadgevingen, de inzichten van het verstand.

Ook uw brief is gevuld met dit verschil. U is goed, u wil goed zijn, u voelt altruïsties, ja wel; maar... u schuwt de nabijheid van anderen.

Uw gevoel verzet zich tegen uw verstand en nu poogt u het verstand afbreuk te doen door te zeggen, dat het toch niet doorgrondt... het mysterie.

Maar het gevoel doorgrondt in 't geheel niets en het verstand doorgrondt hoe langer hoe meer de wereld der verschijnselen, de enige waarmede wij hebben te maken.

En dan hoe onbetrouwbaar is het gevoel. Welke liefde blijft... blijft gelijk ze was? Mijn moeder wil geen thermometer in haar kamer hebben, omdat... ze instinktief beseft, dat haar gevoel voortdurend verandert.

Waarom wij niet als de blommekens kunnen zijn? Och, 't lijkt me zo duidelijk. De menselijke evolutie is de ontwikkeling van zijn verstand en van niets anders. Met dat verstand moeten we leren inzien, dat het leven een onzinnigheid is. En hebben we dat eenmaal ingezien, dan zal de dwaze tragi-komedie wel van zelf ophouden.

Voor het ogenblik overheerst het instinkt nog veel te veel.

U vraagt of 't me troost gaf na de dood van mijn vrouw te denken: es ist nichts. Neen, maar 't gaf me wel troost dit vroeger *gedacht te hebben*. Ik was nu op het ergste veel beter voorbereid.

Nur Mut, die Sache wird schon schief gehen.

U zegt: geluk verstompt en verhardt, dus... moeten we

smart zoeken.

Ik zou zeggen: dus... moeten we geluk zoeken. Ik geloof evenwel, dat we voorlopig alleen kunnen trachten met ons verstand te begrijpen wat ons instinkt onweerstaanbaar zoekt. En dan blijkt die zaak lang niet zo eenvoudig te zijn als u met uw... ja, waarmee?... denkt.

Ik vind volstrekt niet, dat u zo vreemd is. De meeste mensen zijn vreemd; maar ze missen doorgaans èn de moed èn de lust èn het talent om zich zelf te doorgronden.

Jan Veth, ca. 1915. (Collectie Letterkundig Museum.)

Het vers van Veth⁵⁹ vind ik zeer mooi. Het doet beter begrijpen dan een ellenlange omschrijving. Ik kende 't niet.

Amelioration of human life *zoeken* we allemaal. We *vinden* wat geluk betreft... het tegendeel. En zo moet het ook zijn, willen wij eens het einddoel bereiken.

U denkt anders. Ik weet 't; maar kan u de Kristelike hemel u anders voorstellen dan als een eeuwigdurende verveling?

Ik niet.

Hoogachtend teken ik:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 56 Adressering: Mevrouw Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef / Holland. Vertrekstempel: Ba[den] (Aargau) 26.IV.05 - 6. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 27 Apr 05 4-8 N.
- 57 Jenny Emants werd door professor Künlein geopereerd in Zürich. Tijdens haar herstelperiode deed Emants zelf in het naburige Baden een kuur tegen gewrichtsrheumatiek.
- 58 Van december 1892 tot augustus 1893 maakte Marcellus Emants met zijn tweede vrouw, Eva Verniers van der Loeff, een wereldreis die hen onder andere naar Brits-Indië, Japan, China en Amerika voerde.
- 59 Mogelijk gaat het hier om het gedicht 'Pieter de Hooch' van Jan Veth (1864-1923). In de kladversie van haar brief aan Emants van 27 augustus 1906 citeert Gonne Loman-van Uildriks de laatste regels van dit gedicht.

11

30 Mei 1905⁶⁰

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

Albisbrunn, 30 Mei 1905

Geachte Mevrouw,

Met uw mening, dat zieken van andere zieken nog wel wat leren kunnen ben ik 't geheel eens. Evenwel, niet alle zieken lijden aan hetzelfde ook al draagt hun kwaal een zelfde naam. Er bestaan veel soorten van jicht. Heeft nu uw vriend⁶¹ *mijn* jicht? Dat is de vraag. Mijn jicht is niet de akute, maar de erfelijke en chroniese.

Ziehier de symptomen. Knakgeluiden in de gewrichten sedert vele jaren. Verdikkingen* in de hals en de schouders. Een stijfheid in de arm bij sommige bewegingen en het tillen van zware voorwerpen. Pijnen heb ik nog zeer weinig. Soms doet die arm mij pijn. Dat alles beduidt nog niet veel; maar de toekomst ziet er leliker uit. Ik wil dus graag weten wat uw vriend heeft gedaan om te genezen en zal u zeer verplicht zijn, indien u hem eens schrijven wil. Met mijn vrouw gaat het wel iets beter, maar dat iets is toch nog bedroevend weinig. Zonder hulp kan zij niet op haar benen staan. Ik rijd haar dagelijks in een rolstoel rond.

* Knobbeljicht.

Ik schreef u eens: 'dat is niet zo eenvoudig als u met uw... ja waarmede... denkt.'
U weet niet wat die stipjes betekenen

en is ongerust over hun betekenis.

Wel, ik wilde u eenvoudig onder de ogen brengen, dat ieder mens, ook u, niets anders heeft dan zijn verstand om mee te denken. U kan u wel inbeelden te denken met uw gevoel, maar in de grond doet u dan niet anders dan uw verstand laten controleren door uw gevoel wat in de regel voor de zuivere werking van het verstand niet bevorderlijk is.

U schrijft: ‘als ons instinkt het leven wil en als ons verstand niet meer kan dan naspeuren, waartoe het instinkt ons drijft... waar blijf je dan met dat niet-het-leven-willen?’

Zeer juist geredeneerd; maar ziet u niet in, dat het verstand zich hoe langer hoe meer emancipeert van het instinkt en begrijpt u de mogelijkheid niet, dat eenmaal dit verstand geheel vrij er in slagen zal de wil te doden. Ziedaar mijn oplossing, die wij echter niet meer zullen beleven.

Ik schreef u, dat ik geluk zou willen zoeken als geluk verstompt en dat vindt u vreemd. U zegt, dat ik dan geen schrijver meer zou kunnen zijn. Maar denkt u dan, dat ik het gelukkig vind schrijver te zijn? Ik vind, ik zie, dat de stompzinnigste, gevoelloosste mensen tevens de gelukkigste mensen zijn. Wilde ik dus eenvoudig gelukkig zijn, dan zou ik zeker die verstomping moeten zoeken.

U schrijft: Nog slechts wat meerder moed Enz. Maar nog nooit is 't mij duidelijk geworden, wat voor mooi's of goeds er in steekt de ellende van het leven blijmoedig en flink te dragen.

In *mijn* binnenste is een voortdurend verzet en ik vind eenvoudig, dat ik daar voldoende reden voor heb. Heeft het leven met zijn ellende een doel, dan noem ik 't een schandaal van mij te eisen, dat ik naar een doel zal streven, dat zorgvuldig voor mij verborgen wordt gehouden. -

Ik schrijf in de zon op een balkon en mijn tafel wiebelt. Dus schrijf ik nog onleesbaarder dan anders. Laat uw zoon veel liever tekenen dan aan letterkunde doen. Het laatste is een beroerd vak in een klein land. De vereenvoudigde dringt het meest door onder de onderwijzers van de lagere school. M.a.w. de volgende generatie zal wel vereenvoudigd gaan schrijven. De argumenten tegen de vereenvoudigde komen

mij ongelofelik dom voor.⁶²

Het begint te regenen. Ik moet mijn vrouw naar binnen helpen. Ja, neem me niet kwalik, dat ik u deze onvergefelik slordige brief durf zenden, maar nu ik kamenier en ziekenverpleegster en ook nog mari de la reine⁶³ ben, heb ik haast geen kwartier meer achtereen om rustig te blijven bij een of ander werk. In de Belle Hélène zegt Calchas que voulez-vous quand on ne peut pas.⁶⁴ Het is nu eenmaal niet anders en ik zend in 's hemelsnaam mijn brief met mijn verontschuldigen aan u af.

Hoogachtend
Marc. Emants

Eindnoten:

- 60 Adressering: Mevrouw G Loman / Van Uildriks / Egmond a/d Hoef / Holland. Vertrekstempel: Sihlbrugg-Station 31.V.05. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 2 Jun 05 8-12 V.
- 61 Afgaande op de volgende brieven is waarschijnlijk een van Gonne Loman-van Uildriks' zwagers bedoeld.
- 62 Emants bestrijdt onder andere tegenstanders die de nieuwe spelling ongewoon vinden, die bang zijn dat de vereenvoudigde spelling de taal zal verarmen of platheid in de hand zal werken, die vrezen dat ze anarchisme in de spelling brengt en dat ze het aanleren van de taal door kinderen en vreemdelingen zou belemmeren.
- 63 De echtgenoot van de koningin.
- 64 'Wat wil je, als je niet kunt', een uitspraak van de hogepriester Calchas, de sleutelfiguur in de operette *La belle Hélène* (1864) van Jacques Offenbach (1819-1880).

12

25 Juni 1905⁶⁵

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

Geachte Mevrouw,

Uw brief van 2 Junie, waarvoor ik u dank betuig, is er weer een, die tot tegenspraak prikkelt en die ik dus op de voet moet volgen in mijn antwoord. U meent, dat ik het zogenaamde geluk zal vinden, nu ik voor ziekenverpleger moet spelen. Ach, herejee; dan had ik het geluk al lang te pakken. Ik heb reeds zo vaak die rol vervuld. Toen mijn eerste vrouw te Albano de Romeinse koorts had⁶⁶ en ik in mindere mate aan diezelfde ziekte leed, konden wij geen hulp krijgen, omdat we Protestanten waren. Christelijke liefdadigheid en nut van de godsdienst!!! Toen moest ik hoewel ziek ook nog zelf verplegen. Dat was de eerste keer, andere keren volgden.* Op de vraag, die u de rechte noemt, ben ik daardoor niet gekomen. De zaak heeft me niet veranderd. Trouwens indien een *gevoelszaak* mijn *verstandelijke* inzichten werkelijk wijzigde, dan zou ik die gewijzigde inzichten ten zeerste wantrouwen. Niets bedriegt een mens meer dan zijn gevoel. Na een glas wijn zijn de gevoelens der mensen zeer vaak veranderd; dan

* Diphteritis, typhus, kanker.

Christina Magdalena Prins, de eerste vrouw van Marcellus Emants. (Collectie Letterkundig Museum.)

wijzigen zich daardoor ook vaak zijn inzichten en dan zijn die gewijzigde inzichten... niets waard.

*In het zweet uws aanschijns*⁶⁷ enz: O, ja; dat is zeer waar; maar als het een taak is, waar dient die taak dan toe? Waarom wordt het doel ons niet gewezen? Hoe kunnen wij afsturen op een onbekend doel? En als een almacht aldus die zaak heeft ingericht, dan vraag ik waartoe die omweg? Wie almachtig is, kan ons toch dadelik tot het doel voeren.

U meent, dat ik onjuiste opvattingen heb omdat ik niet behoef te arbeiden.

O, die opvatting ken ik. Maar daar zet ik tegenover, dat er geen enkele reden bestaat om aan te nemen, dat zij die arbeiden *moeten*, ook daarom *juistere* opvattingen hebben. Hun opvattingen zijn andere; o ja; maar mijns inziens onjuistere, omdat de tijd tot behoorlik nadenken en navorsen hun altijd ontbroken heeft. De praktiese mens is doorgaans niet de wijze mens.

U wil me genezen. Waarvan? Van de jicht? Graag. Van mijn opvattingen? Liever niet. Gesteld eens, dat ik op de wereld heel gelukkig werd, dan zou het sterven me immers veel akeliger gaan voorkomen. Maar dit is slechts gekheid. Ik wil alleen *juist-zien* en kan geen opvatting aannemen, *omdat* die gelukkig maakt.

In de zaak Flaubert contra Sand ben ik een aanhanger van Flaubert. Sand heeft volmaakt gelijk, dat niemand zich in zijn werk geheel verloochenen *kan*; maar wie er niet naar *streeft*, kan onmogelijk andere mensen zo juist mogelijk schilderen. Alles komt hier aan op het streven. Dit moet gericht zijn op objectiviteit.

U vraagt: begrijpen wij ooit het leed van anderen, tenzij wij dat leed meegevoeld hebben aan ons zelf.

Ofschoon ik mensen ken, die meevoelen kunnen met anderen zonder het leed zelf te ondervinden geef ik in 't algemeen uw stelling toe. Evenwel... dan moeten wij toch *met ons verstand* ons gevoel begrijpen. Natuurlik is verstand zoal niet dood dan toch minderwaardig zonder gevoel; maar daar volgt niet uit, dat het gevoel ooit de plaats van het verstand

mag of kan innemen.

Platland⁶⁸ ken ik niet. Wel ken ik Der Grüne Heinrich,⁶⁹ maar détails uitgezonderd bevalt dat boek me niet.

Omdat u me eens met Scherr hebt vergeleken las ik van hem: Michel Geschichte eines Deutschen unserer Zeit.⁷⁰ Ik begrijp echter niet welke overeenkomst u vindt tussen Scherr en mij.

Mijn leer van de uiteindelijke overwinning van het verstand over het instinkt is in zo verre een hypothese als ik er aan verbind het ten slotte niet meer willen leven. Voor de rest is 't wel een feit, dat de heerschappij van 't verstand dagelijks toeneemt.

George Sand zegt: il n'y a qu'un plaisir. Ik zeg: er zijn er veel meer; maar ze beletten niet, dat elk leven een nadelig saldo geeft aan geluk... ten minste voor hen, die rekenen en niet vergeten.

Voor de brief van de heer Loman⁷¹ over zijn jicht ben ik u en hem zeer dankbaar. Ongetwijfeld kan ik daaruit lering trekken al heeft deze lijder geen knobbeljicht zoals ik. Ik heb hem al weer geschreven eensdeels om hem persoonlijk mijn dank te betuigen, maar ook om hem aangaande sommige biezonderheden nog 't een en ander te vragen. Wat evenwel de aanbevolen middelen betreft, die waren me alle reeds bekend. Ja, ik ken er nog meer en het ongeluk is, dat ik van de zekere werking dezer middelen niet overtuigd ben.

Zelfs die koudwaterkuur lijkt me weinig afdoende, want ten eerste is de kwaal toch teruggekeerd en dan is het kwaad wel tijdelik weggebleven *na* het watergebruik, maar dit wil nog niet zeggen *door* het watergebruik.

Ik heb mijn hele leven met koud water gewerkt en toch jicht gekregen. Glimlachen moest ik - zeg u 't toch nooit aan de vriendelijke schrijver - bij de vermelding van de moed, die nodig zou zijn om na een bad van zeer heet water te nemen een bad van koud water. Daar is juist niets geen moed voor nodig. 't Is eenvoudig alleraangenaamst. Wel zou er moed nodig zijn (verkeerde moed) om een zeer koud bad te nemen als men zelf koud is. In mijn slaapkamer is altijd een koud bad gereed en kan ik niet slapen, dan plof ik daar even

in. Dat is wel eens driemaal in één nacht gebeurd. Hier (in Zwitserland) krijg ik een heet damp of elektries zweetbad en daarop een koude douche. Ik heb er niets geen moed voor nodig. Aangenaam was 't mij overigens te lezen, dat die wateraanwending bij de Heer Loman in elk geval niet nadelig had gewerkt. Ik ga er dus mede door. Voor het levensgeluk stel ik eventjes vast, dat ik dol houd van lekkere wijnen en van mening ben, dat er zonder lekkere dranken geen rechte gezelligheid kan bestaan. Toch moet ik het drinken (dat ik zeer matig deed) nu geheel opgeven. Entbehren sollst du, sollst entbehren.⁷² 't Is juist, maar drommels pessimisties.

Ten slotte wil ik u een goede overtocht naar Loosduinen⁷³ toewensen. Moge het dorp u meevallen in de bewoning.

Mij trekt de rust van het dorpsleven altijd erg aan. Ik ben evenwel overtuigd, dat ik het op een dorp geen maand uithoud.

U is anders en dat is voor u een groot voordeel. Veel tevredenheid dus en een goede gezondheid te Loosduinen en veel voldoening in uw zoon.

Hoogachtend blijf ik tekenen:

Marc. Emants

25 Junie 1905

Vitus Bruinsma.

Eindnoten:

- 65 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef / Holland. Vertrekstempel: Engelberg (Obwalden) 25.VI.05 - 5. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 2[.] Jun 05 8-12 V.
- 66 Dat was in april 1873.
- 67 Genesis 3:19.
- 68 *Platland. Een roman van vele afmetingen. Door een Vierkant* van Edwin A. Abbott (1838-1926) is een roman waarin de personages wiskundige figuren zijn en waarin de lezer kennismaakt met de vierde dimensie. Spiritisten beschouwden het boek als een pleidooi voor hun opvattingen. De eerste Nederlandse druk verscheen in 1885.
- 69 *Der grüne Heinrich* is een roman van Gottfried Keller (1819-1890).
- 70 Johannes Scherr (1817-1886) publiceerde zijn *Michel* in 1858.
- 71 Waarschijnlijk zwager J.C.C. (1856-1929) of anders A.D. Loman (1868-1954).
- 72 'Gij moet ontberen, steeds ontberen', een uitspraak van Goethe's Faust in het gelijknamige stuk.
- 73 Gonne Loman-van Uildriks had besloten uit Egmond aan de Hoef te verhuizen naar Loosduinen, enerzijds om in de buurt van Delft te wonen, waar haar zoon zou gaan studeren, anderzijds om toch buiten te wonen. Ze liet in Loosduinen een huis bouwen. De daadwerkelijke verhuizing zou pas begin augustus 1906 plaatsvinden.

13

31 Juli 1905⁷⁴**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

31 Julie 1905 den Haag

Geachte Mevrouw,

Met hartelijke dank zend ik u Platland terug. Oprecht gezegd bevat het boek me volstrekt niet. Voor een toespeling op *onze* toestanden vind ik het te onbeduidend; voor een schildering van andere mogelijke toestanden vind ik het... ja, eigenlijk ook te onbeduidend.

Onbegrijpelijk vind ik het in 't geheel niet. Wie een beetje aan mathesis heeft gedaan, weet ik ook dit wel...[sic] Trouwens Zöllner⁷⁵, Hellenbach⁷⁶ en andere spiritisten hebben reeds dergelijke betogen geleverd. Zij menen, dat wij na onze dood in de vierde dimensie verzeilen, wat wel mogelijk is.

U wil weten wat ik versta onder geluk. Ik zal 't u zeggen. Voor mij is geluk een leeg woord, waarbij geen mens presies weet wat hij zich moet denken. Het beste wat wij verkrijgen kunnen is bevrediging van een of meer neigingen of verlangens. Maar omdat elke bevrediging een nieuwe behoefte scheidt, zijn wij ten slotte nooit volkomen bevredigd. En waren wij volkomen bevredigd, dan zouden wij al weer niet gelukkig zijn omdat die bevrediging niets anders zou doen dan ons vervelen. U zoekt het geluk in de abnegatie. Wel, die Buddhistiese leerstelling wil ik gaarne onderschrijven. Maar u verkondigt daarmee een zeer pessimistische levensopvatting. Immers het individuele leven is de verwezenlijking van de levenswil. Moet dus die wil iets wat naar geluk zweemt, vinden in de abnegatie, dan moet die wil zich zelf verloochenen of met andere woorden de overtuiging koesteren, dat zelfbevrediging geen bevrediging schenkt en met nog andere woorden dat te willen leven een onzinnigheid is. U zegt: leef voor een ander. Heel goed. Wie te veel instinktieve levenswil heeft om er uit te kunnen stappen, zal ongetwijfeld wel doen met voor anderen te leven. Maar in plaats dat ik leef voor mijn vrouw en mijn vrouw voor mij enz. uitsluitend omdat wij wil-

len ontsnappen aan ons egoïsme zou het toch veel verstandiger zijn, dat wij besloten allebei niet meer te willen leven. Op die manier zou de ontsnapping veel deugdeliker zijn. Buddha heeft nog altijd gelijk zo min mogelijk voor je zelf begeren, dat is het beste. Begeren voor een ander is ten slotte toch ook een begeren voor je zelf. Begeer dus hier in 't geheel niet. Evenwel... doe 't maar eens. De natuur houdt je vast met allerlei instinctieve neigingen. Voortdurend worden je droombeelden voorgespiegeld. Voortdurend wordt [*sic*] je misleid.

U noemt het kinderachtig en dom verbitterd te zijn jegens een almacht, die ons niet zegt naar welk doel we moeten streven. Ik neem geen almacht aan. Mij komt die hypothese zinledig voor. Maar zeker zou ik de almacht idioot moeten noemen, die verlangde dat wij naar een onbekend [doel] zouden streven. Zo iets is gewoon onzin. Als ik op reis ga zonder te weten waarheen ik moet of wil gaan, voor welke spoorlijn moet ik dan mijn biljet nemen? Ik kan alleen in zo verre een doel aannemen als misschien het leven in zijn geheel zich min of meer (zeer min) duidelijk bewust is van naar een zeker punt te evolueren. Dit doel kan dan evenwel geen individueel doel zijn, maar is m.i. juist het algemeen-niet-meer-willen-leven = de ondergang van het instinkt of van de levenswil.

U zegt: wie mildelik geeft enz.⁷⁷

Daar merk ik in de praktijk niets van. In de Bijbel staat echter: van wie niet heeft zal genomen worden.⁷⁸ Die dwaasheid wordt inderdaad zoveel mogelijk tot werkelijkheid gemaakt.*

U zegt: de zelf-arbeidende bezit *op zijn* gebied over een ervaring, die anderen missen.

Dat zal wel waar zijn, maar... als hij nu met die ervaring ook maar... *op zijn gebied* blijft,

U vindt het dus niet *mooi*, maar eenvoudig *prakties* je groot te houden in ellende of smart.

Nu ja, daar kan ik in komen, maar *de mensen* vinden 't *mooi*. *Dat* noem ik dwaas.

U benijdt het geluk van Dr Vitus Bruinsma⁷⁹ niet. Och, niemand benijdt het geluk van een ander. Op de keper

* Ik meen 't daarover al eens gehad te hebben.

Omslag van Edwin A. Abbott, *Platland. Een roman van vele afmetingen. Door een vierkant.* 4^e druk, J. Emmering, Amsterdam 1920.

beschouwd willen de mensen wel altijd *iets* van anderen hebben (geld, schoonheid, jeugd, gezondheid) maar nooit wil iemand met pak en zak oversteken.

Dit bewijst wel, dat alleen het domme instinkt ons betrekkelijk tevreden met ons zelf doet zijn.

De strijd van sommige mensen voor aanstellerige eenvoud

vind ik al even zot als de strijd voor het tegendeel. De werkelijk eenvoudige is, dunkt mij, van zelf... natuurlijk en valt dan noch door iets opzichtig, noch door iets *gedwongen* eenvoudigs in het oog.

Waarom niet leven en laten leven? zegt u. Ja, dat ben ik geheel met u eens. Gesteld eens, dat zo'n drijver voor zijn eigen mening volkomen zijn zin kreeg, wat zou de wereld er aan verveling door vooruitgaan!

Mijn *enige* broer⁸⁰ is aan tuberculose gestorven, evenals mijn enige zuster.⁸¹ Toch was er geen tuberculose in de famielie. Ik ben de enige van al zijn kleinkinderen die mijn grootvaders jicht erfde. Op de wetten van de natuur valt ook al niet te rekenen.

Ondertussen krijg ik voor mijn jicht de tegenstrijdigste raadgevingen. Koud en warm water, geen eieren, juist alleen eieren, veel zweten, niet zweten enz. enz. Gelukkig kan ik behalve mosterd, rode kool en suikerijlof⁸² zowat alles eten. Ik heb dus in 't geheel [geen] moeite mij van enkele dingen te onthouden. Evenwel - op reis zal de zaak lastiger worden. Natuurlijk niet op de grote plaatsen, waarheen de Heer Lohman [*sic*] uitsluitend schijnt te reizen, maar in de bergen of in Tunis, Algiers en dergelijke landen.

En dan is het nog hard de vraag of al die maatregelen iets zullen baten. Tegen erfelijke kwalen baat meestal niets.

Dank voor uw belangstelling in de toestand van mijn vrouw. Zij kan nu - met omzwachtelde benen - wel weer lopen, maar in orde zijn die benen nog in 't geheel niet. Zij moet nog gemasseerd en geëlektriseerd worden. Bovendien moet de tijd haar te hulp komen. Die helpt altijd, al helpt ie ten slotte je verder dan je verlangt.

Intussen teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 74 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 31 Jul 05 9-10 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 1 Aug 05 8-12 V.
- 75 De astronoom en fysikus Johann Karl Friedrich Zöllner (1834-1882) publiceerde in 1878-1881 *Wissenschaftliche Abhandlungen*. Hierin gaf hij spiritistische en hypnotische studiën en verdedigde hij het bestaan van een vierde dimensie.
- 76 De filosoof en politicus Lazar von Hellenbach (1827-1887) behandelde de vierde dimensie in het tweede deel van zijn *Die Vorurtheile der Menschheit*, Wien 1879.
- 77 Wellicht citeerde Gonne Loman-van Uildriks in haar brief Jacobus 1:5 'En indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere, die een iegelijk mildelijk geeft, en niet verwijt; en zij zal hem gegeven worden.'
- 78 'Want so wie heeft, dien sal gegeven worden: ende wie niet en heeft, van dien sal genomen worden ook dat hy heeft' (Markus 4:25).
- 79 De politicus, natuurkundige en publicist Vitus Bruinsma (1850-1916) woonde samen met zus Frederike van Uildriks.
- 80 Gerardus Henri Emants (1857-1893).
- 81 Isabella Cornelia Henriëtte Elisabeth Emants (1851-1866).
- 82 D.i. cichoreilof.

14

30 Augustus 1905⁸³**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

30 Augustus 1905 den Haag

Geachte Mevrouw,

In dank zend ik u Scherr⁸⁴ terug. Ik vermoed nu dat u gelijkenis tussen hem en mij ontdekt in ons beider ijveren tegen wat ik maar klerikalisme zal noemen; maar let wel op, dat Scherr te velde trekt tegen een kerk en de priesters van de kerk, terwijl ik opkom tegen al wat is geloven. Nu weet ik wel, dat het geloof ook op goede dingen kan wijzen (bijv. troost in het ongeluk) en ik weet ook, dat wetenschap ten slotte op axioma's of grondwaarheden steunt, die men maar aan moet nemen oftewel geloven; maar...

Het geloof heeft veel meer kwaad gesticht dan goed (zie alle godsdienstoorlogen, de Inquisitie⁸⁵ en de antithese⁸⁶). Troosten kan men even goed of even slecht zonder geloof.

Het geloven in grondwaarheden, die onbewijsbaar zijn, maar waarop een wetenschap steunt, welke ieder ogenblik aan de ervaring kan getoetst worden, staat volstrekt niet gelijk met het geloven in allerlei zaken, waarop niets steunt en welke men juist nooit toetsen mag aan enige ervaring. Bovendien verhindert elk geloof alle vooruitgang (zie Spanje, België, en alle Mohammedaanse landen + China). Ik zou het woord geloven uit alle woordenboeken willen schrappen behalve in de betekenis van niet-zeker-weten.

En toch ben ik geen materialist. Integendeel houd ik het geestelijke voor de kern van alle dingen.

Over het spiritisme raad ik u aan te lezen de handleiding van H.N. de Fremery.⁸⁷ Ik bezit het boek niet. Anders zou ik het u zenden gelijk ik u Op reis door Zweden⁸⁸ ter lezing toestuur.

Het Toekomstig leven⁸⁹ is in de laatste tijd wel beter geworden, maar voor mij toch nog te weinig dor wetenschappelijk. Mijns inziens is de voornaamste vijand van het spiritisme al weer de geloverij.

Ik bewonder u, dat u Latijn heeft geleerd en... niet vergeten

en ik bewonder ook uw geestkracht betoond bij het kopen van grond te Loosduinen. Ik heb ook Latijn geleerd en zelfs nog beter Grieks, maar wat weet ik er nog van? Zo goed als niets. Och, had ik toch alles onthouden wat ik heb geleerd! De geleerden zeggen dat het nog berust in het archief van mijn subliminaal bewustzijn. Nu wil ik dat wel geloven of liever op hun gezag voor bewezen aanzien, maar wat heb ik er aan? Wat heb ik aan boeken in een afgesloten boekenkast?

U zegt, dat ik bij het leven voor anderen denk aan het leven van man en vrouw.

In hoofdzaak ja; omdat ik zo verbazend weinig altruïsme bezit; maar toch niet geheel. Van de andere kant beschouwd deel ik uw mening niet dat men in het huwelijk uitsluitend zelfbevrediging zoekt. Waar dit het geval is loopt het huwelijk ongetwijfeld mis. M.i. is er juist vrij veel altruïsme nodig om het dagelijks samenzijn te kunnen volhouden. De weldoener, die een armoedig huisje achter zich dicht sluit en dan weer kan leven naar zijn zin heeft m.i. van dit altruïsme veel minder nodig. Daarbij komt dat altruïsme oftewel zilverloochening ten slotte toch alleen geluk geven als zij zijn neigingen, die willen bevredigd worden. Wie zulk een neiging niet heeft vindt er toch geen geluk door.

U zoekt het doel van het individuele leven in het leven voor anderen. Nu ja, praktisch is dit wel zo, maar hoe bespottelijk is 't, dat A voor B en B weer voor A moet leven. Ongelukkig is 't ook, daar A toch altijd meer kans heeft B dan zich zelf te verliezen.

De heilsoldaten vinden volgens u het geluk. Best mogelijk; maar keurt u 't nu goed, dat er hondertallen mensen ongelukkig moeten zijn om een paar heilsoldaten gelukkig te maken?

Peter de Kluizenaar⁹⁰ preekte zijn volkje bij elkaar en had geen retourkaartje Jeruzalem nodig. Zeker; maar wat Peter de Kluizenaar wilde hebben de Christenen nooit bereikt. Naar welk doel streeft de mensheid. Weet u dat? Voorlopig naar het socialisme? Best. Maar dan? En zal het socialisme een vooruitgang zijn? Ja? Waar heen dan? Naar welk einddoel? Brengt het ons niet van de goede weg (waarheen?) misschien ver

af? Ik blijf er bij, dat alle streven onzin is zolang men niet weet waarheen gestreefd moet worden. En het beduidt niets als antwoord op die vraag te wijzen op kleine verbeteringen in de maatschappij. Doel *van het leven*, dat is de vraag. De vraag, die niemand kan beantwoorden. Noemt u een wereld waarin dat doel scherp begrensd aangewezen zou zijn een onzinnigheid, welnu dan kom ik terug tot mijn stelling, dat het leven altijd onzinnig is hoe men 't ook beschouwt. En in dat leven doet men altijd verkeerd of men rechts gaat dan wel links, vóór of achteruit.

Het mysterie? Wel, voor mij is alles mysterie wat ik nog niet weet. Dus is eigenlijk *alles* mysterie. Maar ik neem geen mysterie aan, dat zogenaamd geopenbaard wordt. Dat houd ik voor verwaande inbeelding.

Als samen-leven liefeliker is dan samen sterven dan wordt de dood iets ontzettends. Dan is het leven dus al weer niet goed, omdat die dood altijd dreigt.

Maar nu genoeg gefilosofeerd.

Hoe komt u er toe te Loosduinen te willen wonen, omdat uw zoon te Delft moet studeren.

Ik houd veel van beweging in de vrije lucht en loop dagelijks mijn anderhalf uur; maar als ik uw zoon was zou ik dat heen en weer getrek tussen Loosduinen en Delft grote tijdverknoeïng noemen. Denkt hij anders? Of werkt hij misschien zó vlug, dat er voor hem geen tijdverspilling bestaat?

Wat mij zelf betreft, eerstdaags ga ik met mijn vrouw naar Berlijn om haar familie eens op te zoeken. Aan dit uitstapje hoop ik vast te kunnen knopen een tochtje naar enkele badplaatsen aan de Oostzee, die zeer mooi moeten zijn. Van de Noordzee houd ik niet. Die is mij veel te onvriendelijk, grauw en onherbergzaam. In 't algemeen houd ik meer van de bergen dan van de zee. Het aanhoudende geblaas, dat men wind noemt, ergert me steeds. Ik voel 't als het zinneloze getreiter van een idioot. In andere landen kan een mens op zijn balkon rustig een brief schrijven. In ons land wordt zijn papier altijd weggeblazen.

Intussen teken ik hoogachtend

Marc. Emants

Eindnoten:

- 83 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Deze enveloppe heeft geen postzegel en was waarschijnlijk ingesloten in een pakje.
- 84 Mogelijk betrof het Scherrs *Gesichte der Religion* (1855-1857).
- 85 Kerkelijke gerechtshoven tegen ketters, opgericht in 1231, extra berucht geworden in de zestiende eeuw door het gebruik van de pijnbank.
- 86 De door Abraham Kuyper opgekweekte tegenstelling tussen christelijke en niet-christelijke beginselen in de politiek.
- 87 H.N. de Fremery, *Handleiding tot de kennis van het spiritisme*, Bussum 1904.
- 88 Het in 1877 voor het eerst in boekvorm verschenen verslag van de reis die Emants in 1875 door Zweden maakte na de dood van zijn eerste vrouw.
- 89 *Het Toekomstig Leven* was, zoals de ondertitel aangeeft, een 'halfmaandelijksch tijdschrift gewijd aan de studie van het spiritisme en aanverwante verschijnselen'.
- 90 Peter de Kluizenaar leefde in de elfde eeuw. Hij werd geboren in Amiens, was krijgsman, maar werd na de dood van zijn vrouw kluizenaar. Tijdens een pelgrimstocht naar Jeruzalem nam hij kennis van de onderdrukking van de christenen door de Saracenen. Hij ijverde voor een kruistocht

om de heilige plaatsen in Palestina op de muzelmannen te veroveren. Hij trok met een leger op, maar moest na een nederlaag in Hongarije onverrichterzake terugkeren. Vervolgens voegde hij zich bij het leger van Godfried van Bouillon dat in 1099 Jeruzalem veroverde. Hij was kort stadhouder, maar keerde terug naar Europa waar hij een klooster stichtte te Hoei.

15

13 Oktober 1905⁹¹

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

13 Oktober 1905 den Haag

Geachte Mevrouw,

Nevensgaand zend ik u een afdruk toe van een opstel, dat ik plaatste in Groot Nederland.⁹² Het is ontstaan onder de druk van mijn ergernis over domheid van critici en domheid van publiek.

De gelooverij wil ik zoveel mogelijk laten rusten; maar geheel en al kan dit toch niet. Het volgend citaat knipte ik voor u uit.⁹³

‘De oude *George Sergi*, voor Italië, verklaart, deels in zijn moedertaal, deels in het Fransch, dat het geloof de ergste der slavernijen inhoudt. Hij legt er den nadruk op, dat vooral ook de meisjes uit de handen der geestelijkheid moeten worden gehouden, daar zij de moeders worden van nieuwe geslachten, welke telkens weer opnieuw met geloof worden groot gebracht en vergiftigd. Er is te veel gelooverij in de wereld.’

Bovendien moet ik u nog zeggen, dat uw spiritistische vriendin nu juist niet de spiritiste is, die volgens mij de zaak zal bevorderen die zij voorstaat. Zij gelooft weer te veel. Ik zie niet in, dat het spiritisme iets *rechtvaardigt* en ik kan me niet voorstellen, dat iemand alleen door lezen (eerder zien) overtuigd wordt. Wat het laatste betreft strijdt de spiritistische hypothese veel te veel met al wat de wetenschap tot heden toe geleerd heeft en wat het eerste aangaat wordt er m.i. niets gerechtvaardigd dan de waarschijnlijkheid dat wij na

onze dood een ander leven moeten beginnen. Is dat andere leven dan beter dan het tegenwoordige? Weten we daar al iets van? Is 't niet mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat het zogenaamde leven na de dood ten slotte niets anders is dan een

Eerste pagina en enveloppe van de brief van Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks, 13 oktober 1905. (Collectie Letterkundig Museum.)

verder sterven van hetgeen van ons nog niet gestorven is. Veel sterft reeds af gedurende ons leven. Waarom zou er niet nog wat sterven na onze dood? Onze haren bijvoorbeeld doen dit reeds.

De spiritisten zeggen: Christus was een medium. Het is wel mogelijk; maar maakt dat de bijbel voor u mooier of misschien juist minder mooi? Het een is even goed mogelijk als het ander. -

U schrijft: 'als ik werkelijk geestkracht bezat zou ik in staat wezen mij zelf te overwinnen.' Ik ben dit in 't geheel niet met u eens en bovendien wat denkt u bij die woorden; 'mij zelf overwinnen'? Wie overwint dan wie? Zijn er twee mensen in u? ik geloof, dat alleen het verstand en de neiging vaak met elkander in strijd zijn in de mens. Welnu, dan overwint altijd wie voor het ogenblik de sterkste is. Heeft u heel sterke neigingen of zijn die maar zwak en als ze sterk zijn, zijn ze dan ook nadelig voor u of voor anderen? Als dat laatste niet het geval is, waarom zouden ze dan overwonnen moeten worden? Ja, dat samenzijn met een man... Zwijgen is wel het beste; maar het lukt niet altijd en ik vind het geen geestkracht iets *niet* te doen. Of liever ik vind ook dit wel geestkracht, maar men kan dunkt mij geestkracht bezitten en toch zich niet altijd kunnen beheersen of te wel zwijgen.

U meent, dat men bij het *aangaan* van een huwelijk zelfbevrediging zoekt. Ja, dat is wel zo.

Zeker is 't een van de interessantste levensproblemen na te gaan wat de mensen in zulke gevallen tot elkander aantrekt. Daarvan snappen de critici nooit iets. Zij denken altijd, dat de deugden, die men *later* in elkander ontdekt, de doorslag hebben gegeven, maar dat is natuurlijk volkomen onwaar. M.i. is 't niet mogelijk te beschrijven wat twee mensen tot elkander brengt. Het is even onmogelijk als te verklaren waarom de een houdt van zuring en de ander van zoete peultjes.

U meent, dat ik van Holland houd; maar daarin dwaalt u. Ik heb een hekel aan ons volk, een hekel aan ons land en een hekel aan ons klimaat. Onze aristokraten vind ik karakterloos en ploertig; onze middenstand vind ik plomp, onartistiek,

dom-lacherig om 't geen men niet begrijpt, smakeloos, naïperig van vreemden, zonder gevoel van eigenwaarde en toch pedant.

Onze boeren vind ik nog lomper en konservatiever dan elders; ons minder stadvolk vind ik ongehoord ruw gemeen en tegelijkertijd lafhartig.

En huichelaars zijn alle Nederlanders.

Al wat ik in Holland goed vind is schilderachtigheid, goede groenten, beste aardappelen, uitmuntende room, vrij goede vruchten, en betrekkelijke vrijheid.

Voor de rest vind ik alles hier duur en slecht. In niets munten wij uit. Wat betrekkelijk goed is, is nageäapt. We kunnen evenmin wetten maken als pakjes maken. Onze winkeliers zijn niet op de hoogte van de waren, die zij verkopen. Overal elders vindt men tegenwoordig alles beter voor minder geld dan bij ons. Met overal bedoel ik dan Europa.

Doorgaans schaam ik me Nederlander te zijn, nog nooit ben ik er trots op geweest. Alles is hier lamlendig. Daar ik evenwel geen namaak Duitser of Fransman wil zijn, tracht ik zo goed mogelijk Nederlander te wezen. Ondertussen erger ik me in dit kikvorsenland geboren te zijn. Keer ik van de reis terug, dan heb ik altijd een gevoel alsof de ellende bij honderden ponden op me neerviel.

U leent geen geld meer. Ik ook niet. Ik heb 't dikwels gedaan en er nog nooit anders dan verdriet van gehad.

Nu nog iets over jicht. Ik heb hier een dokter leren kennen, die me zoal niet belooft, dan toch doet hopen, dat ik van mijn jicht niet veel meer zal merken. Sinds begin Augustus is dit ook zo. ik moet een streng dieet volgen, baden, water drinken en pilletjes slikken. Deze pilletjes bevatten juist wat uw famielielid ook neemt, maar gezuiverd van 't geen daarin slecht is voor hart en ingewanden. Het middel is colchicin en de dokter heet Bouma (Bazarstraat 52 den Haag). Hij is zelf jichtlijder en merkt niets meer van zijn kwaal. Misschien schrijft u dit eens aan de Heer Loman.

Intussen teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 91 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 15 10 1905 N 9-10. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 16 Oct 05 8-12 V.
- 92 'Kunst en waarheid', gepubliceerd in *Groot Nederland* 3 (1905) 10 (oktober), p. 373-387; herdrukt in de door Pierre H. Dubois samengestelde bundel *Pro domo* (1967).
- 93 Ingeplakt krantenknipsel met in handschrift erop geschreven: 'Vrijdenkers Kongres'. Begin september 1905 werd in Parijs een vrijdenkerscongres gehouden, waaraan van Nederlandse zijde onder andere werd deelgenomen door F. Domela Nieuwenhuis. De herkomst van het krantenknipsel is niet achterhaald.

16

27 November 1905⁹⁴**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

27 Nov. 1905 den Haag

Geachte Mevrouw,

U schrijft in uw brief van 26 Okt: ‘het zou interessant zijn eens presies te kunnen volgen wat er omgaat in het hoofd van een ezelachtig kritikus, die dit (mijn opstel in Groot Nederland) leest.’ Ja, presies weet ik het niet, maar wel ongeveer. Ik kreeg namelijk een exemplaar van het blad De hofstad mij toegezonden, en daarin verklaart een anonus dat ieder, die enigszins geschoold is in het logies denken getroffen moet zijn door het onzuivere van mijn redenering.⁹⁵

Wat u mij schrijft van die leraar in het Nederlands op de H B S te Alkmaar⁹⁶ is ook zeldzaam onartistiek dom. En zulke mensen worden aangesteld tot voorlichters van de jeugd. Als droog zand hangen hun gedachtetjes aan elkaar.

Domheidsmacht komt in het voorjaar van 1906 uit.⁹⁷ ik hoop dan in Tunis te zijn. Ja, daar heb [ik] ook 't nodige mee ondervonden. Ik heb er 't een en ander - lang niet alles - van meegedeeld in de Voorrede. Men heeft dadelik gegist, dat ik van dit stuk de schrijver was; maar men heeft ook andere namen genoemd als Heyermans, Lapidoth, de Koo, de Wijs, van Nouhuys.⁹⁸ 't Was inderdaad wel vermakelijk. Wat mij vooral vermaakte was de journalisten, die mij kwamen ‘interviewen’ er in te laten lopen met een nietszeggend praatje. Zij geloofden dan, dat ik iets had ontkend en moesten toch later erkennen, dat ik in 't geheel geen antwoord had gegeven. En het mooiste van de geschiedenis was wel, dat ik de Raad van Beheer er in heb laten lopen. Die had in 1898 verklaard geen stuk meer van mij te willen spelen.⁹⁹ Nu hebben de heren toch een stuk van mij gespeeld - zonder 't te weten - en er zelfs goed geld mee verdiend.

Op dit ogenblik heb ik een stuk klaar, waarin het spiritisme voorkomt. Twee gezelschappen hebben 't al geweigerd;¹⁰⁰ het ene zonder opgaaf van redenen, het andere uit vrees

Omslag van Marcellus Emants' toneelstuk *Domheidsmacht*, Van Holkema & Warendorf, Amsterdam 1907. (Collectie Koninklijke Bibliotheek.)

Eerste pagina van de voorrede van Marcellus Emants bij *Domheidsmacht*. (Collectie Koninklijke Bibliotheek.)

voor te weinig belangstelling in het spiritisme bij het grote publiek. Als nu het derde gezelschap het stuk ook nog weigert, moet ik het in een tijdschrift plaatsen.

U zegt, dat een mens wel van zijn volk houden *moet*. Ik weet niet of dit voor anderen waar is; maar voor mij toch niet. Ik kom nooit met een aangenaam gevoel in mijn land terug en ik kan met vreemden veel beter opschieten dan met Nederlanders.

Met geweld onderdrukt ongeduld is lang niet hetzelfde als natuurlijke lijdzaamheid. Daar heeft u wel gelijk in en dat maakt mij altijd zo wantrouwend tegenover alle mensen, die mooie eigenschappen niet van nature bezitten. Wel beschouwd moesten die mensen juist hoog aangeschreven staan, omdat ze zich dan toch verbeterd hebben. Ik voel in die verbetering echter altijd onnatuur en huichelarij. Moeten we dan maar brutaalweg met onze fouten voor den dag komen? Ik zou haast zeggen: ja. Ook deel ik uw mening aangaande de mensen, die het lorrige[?] van andere mensen niet *willen* zien. Die mensen gaan evenwel algemeen voor zeer goed door. Dat antwoord van uw zwager: ‘Ru is niet oppervlakkig omdat hij in 't schaken diepe combinaties maakt’¹⁰¹ is wel de moeite waard. Wat denken de meeste mensen toch onlogies! U zegt, dat het geloof in elk geval een machtige beweegkracht *is geweest*. Juist... is geweest. *Nu* werkt die kracht ook nog wel; maar niet meer ten goede en niet meer zo krachtig.

Al uw Zweedse zinnen heb ik tot mijn verbazing nog verstaan. Ik heb evenwel de vreemde woorden niet meer tot mijn beschikking.

Houdt u niet van Edgar Poë?¹⁰² Ik wel.

Van Zweeds houd ik... voor vrouwen. Voor mannen komen er mij te veel klanken als è, ö enz. in voor. Dat miauwt een beetje erg.

Heeft u het verschil in uitspraak al beet tussen y, ù en ü. Dat heb ik nooit goed gesnapt.

U veel sukses toewensend op uw vertaalwerk teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

N.B Ook het derde gezelschap heeft mijn toneelstuk geweigerd. De direksie wil 't graag spelen als ik het spiritisme er uit werk. M.a.w. ik moet eerst van een tijger een kikkvors maken. Dat kan ik evenwel niet.

Eindnoten:

- 94 Adressering: Mevrouw G Loman / Van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 27 11 1905 3-4 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 28 Nov 05 12-8 V.
- 95 *De Hofstad* van 14 oktober 1905 bevatte in de rubriek 'Boek en Tijdschrift' - ondertekend met de initialen 'd.B.' - over de oktober-aflevering van *Groot Nederland* ondermeer: 'Opent met een artikel van Marcellus Emants: 'Kunst en Waarheid', waarin deze auteur meeningen neerschrijft die van beteekenis zijn in verband met de kennis tot zijn kunst. Maar toch zijn we geneigd de litteraire stijl van den auteur Emants zuiverder te vinden dan die van den betooger. Elk die filosofisch een weinig geschoold is, moet over het onredelijke, onzuiver gestelde van uitspraken als b.v. vervat zijn in de alinea's 6 en 7 vallen.
In de bedoelde alinea's geeft Emants het antwoord op de vraag wat voor hem kunst is: 'Het antwoord luidde: de min of meer geslaagde poging van een auteur om in anderen op te wekken *zijn* visie van het leven. Daarin leek me alleen nog te verduideliken het woord visie, dat hier zeker niet uitsluitend gezicht, aanblik mag beduiden, maar omvatten moet zowel de inwendige aanschouwing van een kleiner of groter brok leven als het indringend begrijpen met verstand en medegevoel van de wording en de verwording van dit leven, van zijn samenhang met al wat daarbuiten nog bestaat.
Met andere woorden dus: trachten anderen te doen zien, te doen begrijpen, te doen medegevoelen, wat men zelf ziet, begrijpt, medegevoelt. En met nog andere woorden: in beeld proberen te brengen wat men voor zichtbare of onzichtbare waarheid houdt.'
- 96 De leraar Nederlands aan de HBS te Alkmaar was E.M. van Soest. Welke uitlating deze leraar van zoon Rudolph Loman op zijn geweten had, is onduidelijk.
- 97 *Domheidsmacht* verscheen pas in 1907. Emants bood dit toneelstuk, zoals hij in de voorrede schreef om redenen 'van geheel persoonlijke aard', anoniem ter opvoering aan. Het stuk was op 5 maart 1904 in première gegaan bij de Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel te Amsterdam.
- 98 Met name H.L. Berckenhoff (1850-1918) opperde in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 en 9 maart 1902 en in *Het Tooneel* van 2 april 1904 dat Emants de auteur was. Andere critici speculeerden op het auteurschap van de min of meer succesvolle toneelschrijvers Herman Heijermans jr. (1864-1924), Frits Lapidoth (1861-1932), J. de Koo (1841-1909) of W.G. van Nouhuys (1854-1914). G. de Wijs was de voorzitter van de Raad van Beheer van Het Nederlandsch Tooneel; hij had sterk aangedrongen op opvoering van het stuk.
- 99 Die beslissing nam de Raad van Beheer waarschijnlijk na een conflict rond Emants' stuk *Loevesteyn*. Emants schreef dit gelegenheidsstuk op verzoek voor de inhuldigingsfeesten van koningin Wilhelmina. Het Nederlandsch Tooneel wilde de acteurs leveren en het stuk ook na de kroningsfeesten opvoeren. Men kreeg echter de bezetting niet rond. Toen het totale programma te lang werd en men op alle onderdelen wilde beknibbelen, besloot Emants het stuk terug te nemen 'omdat 't afschuwelijk werd verknoeid'. (Zie Emants' brief aan J. Kalff in: Marcellus Emants, *Voor mij blijft het leven een krankzinnigheid. Een portret in brieven* (ed. Nop Maas), Amsterdam-Antwerpen [1995], p. 101-102.)
- 100 Bij de publikatie van het toneelstuk *Tegenover het mysterie* in *De Gids* 71 (1907) 1 (januari), p. 1-53 verklaarde Emants in een noot dat het stuk was geweigerd door de Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel, De Nederlandsche Tooneelvereeniging, het Rotterdamsch Tooneelgezelschap en het Bestuur van de Nederlandsche Schouwburg te Antwerpen.
- 101 Zwager J.C.C. of A.D. Loman maakte deze opmerking kennelijk over broer Rudolf (Gonnes echtgenoot), die immers een bekend schaker was.

102 Hoewel ze kennelijk niet van zijn werk hield, zou G. Loman-van Uildriks van Edgar Allan Poe (1809-1849) in 1909 van hem diverse werken vertalen: *Werken*, dl. 1: *De Goudkever - De zwarte kat - Het verraderlijke hart*; dl. 2/3: *Het verhaal van Arthur Gordon Pym*.

17

17 Januari 1906¹⁰³

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

17 Januarie 1906 den Haag

Geachte Mevrouw,

Met u neem ik aan, dat een verloren geloof wel degelijk een verlies en geen winst is; maar u kent mijn hypothese. Volgens mij moet het mensdom hoe langer hoe meer dingen (ingebeelde voordelen en werkelijke voordelen, die echter minder waarde hebben dan ze schijnen te bezitten) verliezen om eindelijk tot de overtuiging te komen, dat niet-leven beter is dan leven. Ons instinkt strijdt er tegen; ons verstand moet leren dat instinkt overwinnen. Voor het dagelijks leven neem ik ook met u aan, dat werken het beste is wat u doen kan. 'Grübeln' vind ik altijd verkeerd. Een pessimist moet een opgeruimd wezen zijn; anders is hij de naam van pessimist onwaardig. Dat u vertalen zeer moeilijk vindt, verwondert mij niets. In vele gevallen is 't een hopeloos werk. De meeste mensen denken: table is tafel en je prends is ik neem. Je prends la table is dus ik neem de tafel en vertalen is niets waard. Ja wel, zo schijnt het; maar wie dieper in de zaak doordringt, ziet dat het dikwels onmogelijk is gelijkwaardige woorden in de eigen taal voor vreemde woorden te vinden. Vertaal eens presies 'leisten' in het Nederlands of 'een gulle lach' in het Duits.

Maar laat u een uitgever in uw werk schrappen? 't Is waar: zelfs een uitgever kan een fatsoenlijk en artistiek mens zijn; maar dat u twee zulke zeldzame vogels¹⁰⁴ gevangen zou hebben is mij haast te machtig. De verandering van 'een groot aantal kinderen' in 'een behoorlijk aantal' zou ik zeker afkeu-

ren; ten eerste omdat die verandering mij ongerechtvaardigd en onnodig voorkomt, ten tweede omdat in mijn ogen elk aantal kinderen hoe klein ook, al *on*behoorlijk is.

Tegen het woord *er* heb ik in 't geheel geen bezwaar.

U vraagt of ik blij ben zo dikwels ik Holland de rug toekeer. Ja en neen. In vele opzichten ja; maar toch ook weer neen, omdat ik op stuk van zaken nooit lust heb om op reis te gaan en eenmaal vertrokken evenmin lust heb om terug te keren. Dat is even dwaas als lastig voor me zelf, maar 't is altijd zo geweest.

U kan ongetwijfeld op reis gaan met een spiritustoesstelletje en een breikous; maar dat zal de reis veel duurder maken. Immers u zal van dergelijke dingen alleen kunnen genieten

Omslag van het door Gonne van Uildriks vertaalde *Thymian. Uit het leven van een gevallen vrouw*. 2^e druk Allert De Lange Amsterdam. Oorspronkelijke titel: *Tagebuch einer Verlorenen*, door Margarete Böhme. De vertaalster heeft de hoofdfiguur in de Nederlandse versie als auteur opgevoerd.

als u ergens rustig is en daar u toch alles zal willen zien, zal u er dus langer voor moeten wegblijven.

Klimmen is in Noorwegen haast nooit nodig. Men reist daar tegenwoordig meest in rijtuig of boerekar of boot. De kariolen¹⁰⁵ verdwijnen of zijn verdwenen en wandelingen hoeft men - uitgezonderd in Jotunheim - zelden te ondernemen om de mooie dingen te zien.

U schrijft, dat ik de mensen te hard aangrijp. Maar mevrouw, daar zijn de mensen mij doorgaans veel te onverschillig voor. Meestal grijp ik in 't geheel niet aan, maar ik sla van me af. Dat is waar en wel zo hard mogelijk. Wat hebben ze zich ook met mij te bemoeien. Als ik anderen met rust laat, verlang ik, dat die anderen ook mij met rust laten. Wat beweegt de mensen toch altijd als critici of rechters over elkander te poseren?

Wat uw vriend van Beveren¹⁰⁶ betreft hoop ik dat u mij op de hoogte zal houden. Die man lijkt me de moeite van een kennismaking waard. Als buur had ik hem evenwel liever niet.

Dat de Raad van Beheer weigerde mijn stuk te spelen, verwondert mij niets. Die lui missen bij veel andere kwaliteiten ook nog moed. Zij durven alleen spelen wat niemand aanstoot kan geven. Van daar, dat ze zo zelden een stuk spelen, dat de kennismaking waard is. Naar mijn schatting is die Raad van Beheer een ramp voor onze toneeltoestanden.

Als u de uitspraak van de Zweedse *u* beet heeft, beveel ik me aan voor een klanknabootsing in Nederlandse tekens. - Voor uw vrees voor krankzinnigheid vind ik in uw brief geen enkele grond. Ik zou daar maar nooit over denken. Dat u mij op straat gemakkelijker zal herkennen dan ik u verwondert mij niets. Ik loop altijd te suffen en ben bovendien sterk bijziende. Toch zal ik eens uitkijken.

Met zeer, zeer veel genoegen las ik het Tagebuch einer Verlorenen.¹⁰⁷ Hoe verbazend zielkundig juist is alles daarin behandeld. Dat is nu juist iets naar mijn smaak. Toch heb ik één aanmerking. Is 't aannemelijk dat iemand, die zo kan observeren en zo kan weergeven wat ze ziet, nooit eens beproefd heeft met schrijven haar brood te verdienen? Men

zal antwoorden: van dit talent is ze zich niet bewust. Ja wel; maar wie in geldverlegenheid zit, probeert dunkt mij wel gekker dingen. Uit deze aanmerking kan u nu wel afleiden dat het mij moeilijk valt te geloven in de echtheid van dit dagboek. Ik kan mij dan ook geen echt dagboek voorstellen zonder: herhalingen (van woorden, gedachten, gebeurtenissen) ongelijkheden in behandeling, korte uitroepen, onvolledigheden enz. enz. Van dit alles is hier evenwel geen sprake. Maar... hoe meer ik de echtheid van het dagboek wantrouw, des te meer bewonder ik het werk.

Met het oordeel van de Duitsers over dat boek kan ik mij niet verenigen, maar met uw bezwaren tegen Thymian ook niet. Ondanks uw mensekennis lijkt u mij tegenover een ‘Verlorene’ toch nog op een konventioneel standpunt te staan. Waarom anders verwijt u haar, dat zij geen zin heeft het afschuwelijk saaie leven te gaan leiden, waartoe haar tante haar wil veroordelen enkel en alleen omdat zij eens het slachtoffer van meneer Meinerts gemeenheid is geweest? Waarom verwijt u haar genotzucht en onwaarheid? Zijn wij allen niet genotzuchtig en leugenachtig? M.i. is het enige verschil, dat wij niet allen dezelfde genietingen najagen en niet allen op dezelfde manier liegen. Indien Thymian een geschikte man had kunnen trouwen, zou zij haar genotzucht en haar leugenachtigheid hebben kunnen botvieren zonder dat een haan er naar gekraaid had (bl. 253).¹⁰⁸ Waarom wordt er toch altijd zoveel spektakel over gemaakt indien een vrouw eens doet wat haast geen enkele man nalaat? Dat een zogenaamd gevallen vrouw zich nagenoeg nooit meer opheffen kan, noem *ik* een schande voor... alle fatsoenlike mensen.* Al wat Thymian doet is eenvoudig het

* vergelijk bl. 149¹¹⁵

- 115 ‘Wie manche würden sich gern “retten” lassen. Freilich nicht durch Besserungsanstalten und Stadtmissionen, immer von oben herab, von dem Kothurn der überlegenen Moral [...]. Nein, um hier zu ändern und zu bessern, müsste schon eine neue Weltordnung, eine vollständige Umkrempung der Begriffe und Verhältnisse vorangehen.’

In de vertaling van Gonne Loman-Van Uildriks:

‘Hoe velen zouden zich niet gaarne laten “redden”. Niet altijd in doorgangshuizen en door zendingsverenigingen, uit de *hoogte*, van het voetstuk af der zelfverheerlijking [...]. Neen [...]. Om hier verandering en verbetering in te brengen zou in de geheele beschaafde maatschappij een totale omkeer moeten plaats grijpen in begrippen en verhoudingen.’

- 115 ‘Wie manche würden sich gern “retten” lassen. Freilich nicht durch Besserungsanstalten und Stadtmissionen, immer von oben herab, von dem Kothurn der überlegenen Moral [...]. Nein, um hier zu ändern und zu bessern, müsste schon eine neue Weltordnung, eine vollständige Umkrempung der Begriffe und Verhältnisse vorangehen.’

In de vertaling van Gonne Loman-Van Uildriks:

‘Hoe velen zouden zich niet gaarne laten “redden”. Niet altijd in doorgangshuizen en door zendingsverenigingen, uit de *hoogte*, van het voetstuk af der zelfverheerlijking [...]. Neen [...]. Om hier verandering en verbetering in te brengen zou in de geheele beschaafde maatschappij een totale omkeer moeten plaats grijpen in begrippen en verhoudingen.’

gevolg van het feit, dat een gevallen vrouw letterlik als een ongedierte door de mensen wordt gejaagd en vervolgd. Wordt ook een dier daardoor niet schuw, sluw, achterdochtig enz.? Ik heb ook eens te vergeefs gepoogd een zogenaamd gevallen vrouw er weer boven op te brengen. Ofschoon ik mij borg stelde voor het geld, wilde niemand haar een lokaal verhuren om er een nering in te beginnen. Wel vond niemand haar te slecht om haar te bele-

digen en af te zetten... En toch noemen de Hagenaars zich voor het merendeel Christenen. Naar mijn oordeel zijn er onder tien gevallen vrouwen doorgaans meer hulpvaardige mensen dan onder tien fatsoenlike. (zie o.a. bl. 193 bovenaan¹⁰⁹) Quels gredins que les honnêtes gens, zegt Zola¹¹⁰ en hij heeft volmaakt gelijk. bl 273¹¹¹ Dat Thymian zich zelve vrij pleit is zeer natuurlijk. Ten eerste doet ieder dat en ten tweede heeft zij nog gelijk ook (in mijn schatting). Ik vind Thymian ook volstrekt niet onoprecht tegenover zich zelf. Zij ziet zich maar anders dan u haar ziet.

Wat het spiritisme betreft meen ik niet beter te kunnen doen dan u te zenden een afdruk van een Gidsartikel door mij geschreven.¹¹² Ik behoef dit niet terug te hebben. - Ik heb ook gehele geesten gezien, maar die materialisaties heb ik gewantrouwd. Bewijzen van bedrog kreeg ik evenwel niet. Dit gebeurde te Berlijn.¹¹³

Om nog even tot Thymian terug te keren vind ik haar aanhankelijkheid voor Casimir¹¹⁴ niet alleen volkomen begrijpelijk, maar zelfs het bewijs van een zeer edele natuur. Een goede echte vrouw hecht zich en laat niet meer af door welke terugstotende biezonderheden ook afgeduwd. Casimir is geen liefde van haar; maar de onbewuste gehechtheid aan haar eigen jeugd.

En nu basta. Zoals ik zei: ik heb van het boek veel genoten.

U veel sukses met uw vertalingen wensend teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

Eindnoten:

- 103 Adressering: Mevrouw G Loman / Van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 17 1 1906 5-6 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 18 Jan 06 2-6 V.
- 104 Gonne Loman-van Uildriks vertaalde op dat moment voor de Amsterdamse uitgevers G. Schreuders en Allert de Lange. Later zou ze o.a. nog vertalen voor Leo Simons (Wereldbibliotheek) en J. Philip Kruseman.
- 105 Lichte tweewielige wagentjes.
- 106 Een onwillige buurman in Loosduinen. Zie de kladversie van de brief van Gonne Loman-van Uildriks van 27 augustus 1906.
- 107 *Tagebuch einer Verlorenen. Von einer Toten*, überarbeitet und heraus-gegeben von Margarete Böhme verscheen voor het eerst in 1905. Het boek is een gefingeerd dagboek dat zogenaamd door de schrijfster Margarete Böhme (1869-1939) bewerkt was. Het boek had groot succes: in 1910 waren al meer dan 130.000 exemplaren verkocht. Gonne Loman-van Uildriks was overtuigd van de authenticiteit van het dagboek. Van haar hand zou in 1906 bij Allert de Lange te Amsterdam een Nederlandse vertaling verschijnen, met op de titelpagina de gefingeerde dagboek-schrijfster als auteur: Thymian, *Uit het leven eener gevallen vrouw*, bewerkt door G. Loman-Van Uildriks. Van deze vertaling verscheen nog een tweede druk.
- Thymian is de dochter van een apotheker in een stadje van een paar duizend inwoners. Als ze een jaar of veertien is, sterft haar moeder. Haar vader viert zijn seksuele lusten bot op diverse huishoudsters. Eén daarvan pleegt zelfmoord als ze zwanger raakt en hij weigert haar te trouwen. Haar vader eclipseert tijdelijk en in de volgende nacht maakt de apothekersbediende Meinert van de gelegenheid gebruik om Thymian te ontmaagden. Na enige tijd wordt duidelijk dat Thymian in verwachting is. Ze weigert Meinert te trouwen en wordt bij een vroedvrouw in de kost gedaan, waar ze Conny Lissmann, een lotgenote uit het leven ontmoet. Ze wordt - vooral door haar deugdzaame tante - geprest haar kind af te staan en komt bij een even strenge als huichelachtige dominee in de kost. Het wordt haar duidelijk dat ze niet meer voor fatsoenlijke omgang in aanmerking komt. Ze loopt weg en komt via Conny Lissmann in de prostitutie

terecht. Enkele pogingen om een ‘fatsoenlijk’ leven te gaan leiden mislukken. Uiteindelijk komt ze in de betrekkelijk gunstige situatie dat ze de maîtresse wordt van een oude graaf. Aan haar deelname aan lief-dadigheidsacties komt een einde door toedoen van een joodse ‘dame’. Intussen heeft ze echter al een eerste bloedspuwing gehad. Vlak voor haar dood komt ze in contact met haar jeugdvriendin Margarete Böhme, aan wie ze haar dagboek nalaat.

- 108 Waarschijnlijk is dit ‘253’ een verschrijving voor ‘273’. Op laatstgenoemde pagina komt de hier passende zin voor:

‘Man kann sehr wohl mit beiden Füßen durch Schlamm und Schmutz waten und seine Seele klar und rein halten, und kann eine äusserlich hochgeachtete “ehrbare” Frau und doch durch und durch unanständig sein, weil niedrige Gesinnung, Kleinlichkeit und innere Gemeinheit Seele und Denkart versauen und verpesten.’

In de vertaling van Gonne Loman-Van Uildriks luidt deze zin:

‘Men kan wel tot aan de enkels door slijk en modder waden en toch zijne ziel onbesmet bewaard hebben, en eene zeer geachte en zoogenaamd deugdzame vrouw kan door en door verachtelijk zijn, wanneer laagheid, kleingeestigheid en inwendige ruwheid haar geest en gemoed hebben verontreinigd en besmet’ (p. 193).

- 115 ‘Wie manche würden sich gern “retten” lassen. Freilich nicht durch Besserungsanstalten und Stadtmissionen, immer von oben herab, von dem Kothurn der überlegenen Moral [...]. Nein, um hier zu ändern und zu bessern, müsste schon eine neue Weltordnung, eine vollständige Umkrempung der Begriffe und Verhältnisse vorangehen.’

In de vertaling van Gonne Loman-Van Uildriks:

‘Hoe velen zouden zich niet gaarne laten “redden”. Niet altijd in doorgangshuizen en door zendingsverenigingen, uit de *hoogte*, van het voetstuk af der zelfverheerlijking [...]. Neen [...]. Om hier verandering en verbetering in te brengen zou in de geheele beschaafde maatschappij een totale omkeer moeten plaats grijpen in begrippen en verhoudingen.’

- 109 ‘Ich habe in der Zeit erfahren, dass es unter den Leichen auch Menschen gibt, Menschen mit fühlenden Herzen und werktätiger Nächstenliebe.’

In de vertaling van Gonne Loman-Van Uildriks:

‘toen heb ik ondervonden, dat onder die levende lijken ook mensen zijn; mensen met een gevoelig hart, die veel voor een ander over hebben.’
(p. 137)

- 110 ‘Geen groter tuig dan fatsoenlijke mensen’, de slotzin van de roman *Le ventre de Paris* van Emile Zola (1840-1902).
- 111 Zie noot 94.
- 112 ‘Een zitting met Eusapia Paladino’ in *De Gids* 67 (1903), dl. III, p. 65-81, over een seance met het beroemde Italiaanse medium.
- 113 In het najaar van 1901 bezoekt Emants seances met drie mediums in Berlijn. Hij kreeg telkens de indruk met opzet of onbewust misleid te worden. Zie zijn opstel ‘Waaraan behoefte bestaat’ in *Het Toekomstig Leven* (1902), p. 137-139.
- 114 Thymian heeft een zwak voor haar jeugdvriend Casimir Osdorff, een voor niets deugende graaf uit een verarmde familie die aan lager wal raakt. Thymian trouwt met hem om als nette vrouw

een pension te kunnen beginnen. Ze blijft hem verzorgen, zelfs als hij veroordeeld wordt voor homoseksuele prostitutie.

18

28 Februari 1906¹¹⁶**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

28 Februarie 1906 den Haag
Parkstraat 10a

Geachte Mevrouw,

U betoogt, dat Thymian minder aangename eigenschappen heeft. Wel, dat bestrijd ik niet. De kern van ons verschil schuilt, dunkt mij, ergens anders. U schijnt (in mijn ogen) het volgende te verlangen. Een man heeft misbruik gemaakt van de onwetendheid, de nieuwsgierigheid enz: van een meisje. Nu moet dit meisje daar niet alleen voor boetedoen; maar zij *dient* op eens zich als een modelmens te tonen en nu worden haar alle minderwaardige eigenschappen zwaar aangerekend, die bij een getrouwde vrouw geen gewicht in de schaal zouden leggen. Dit lijkt mij onrechtvaardig. Ik wil een zogenaamd gevallen vrouw niet alleen niet strenger, maar zelfs zachter dan een zogenaamd fatsoenlike beoordeeld zien. Ik geef haar het recht het ongeborn kind te doen verdwijnen of op te voeden; ik ontzeg ieder het recht haar om dat kind te verachten, ik geef haar ook het recht de man tot een huwelijk of hoge schadeloosstelling te dwingen.

U zegt, dat Thymian *willens en wetens* de brede weg heeft gekozen en zich dus niet over haar noodlot mag beklagen. Dit *willens* en *wetens* geef ik na Meinerts daad en de gevolgen, die de wereld er aan verbindt, niet toe. De vrouw, die een zogenaamde misstap heeft begaan wordt - enkele toevallige gevallen uitgezonderd - *door de mensen* gedreven naar een soort kloosterleven of naar de prostitutie. Nu zijn er mensen, die in een kloosterleven krankzinnig zouden worden Die hebben dus geen keuze.

Kamers verhuren is ongetwijfeld een middel om aan de kost te komen. Maar ten eerste kan men daar zonder een sent op zak geen begin mede maken. Ten tweede komen alle mensen daarmee niet uit. Ten derde zijn alle mensen daar niet voor geschikt.

In het geld aannemen zit uw hoofdbezwaar. Ik begrijp 't; maar wie niets heeft en toch honger voelt, die stapt over alle bezwaren heen om die honger te bevredigen.

Het mooie van het boek is juist voor mij: gegeven Thymian, gegeven de omstandigheden, *moest* alles juist zo gaan.

Ik wil nu wel aannemen, dat het dagboek echt is, maar de toelichting bevat dan toch de woorden: (dass) manches überarbeitet werden musste.¹¹⁷

Dat *manches* zal wel *heel veel* geweest zijn.

U zegt, dat het leven zonder banden de mensen ongeschikt maakt tot een terugkeer in de gewone maatschappij. Ach ja; maar elk leven maakt een mens ongeschikt voor het tegenovergestelde.

Het boek van Clara Viebig ken ik niet.¹¹⁸ Van haar las ik nog niet veel moois.

Wat u van uitgevers schrijft begrijp ik. De sleutel van het geheim is, dat *zij* denken aan handelsbelangen en de schrijver of vertaler aan kunstbelangen. Zo uiterst zelden kunnen

Deze foto stuurde Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks.

zij hand in hand gaan.

Die vijf duizend gulden kwestie vond ik heel onaangenaam voor u; want niet alleen, dat die som niet te verachten is, maar wie in partikuliere zaken met zijn geld scharrelt, loopt telkens tegen de lamp. Ik ken geen gevaarlijker liefhebberij.¹¹⁹

U noemt de houding der geesten geretireerd. Ja dat is zo. Prof Hyslop¹²⁰ verklaart dat aldus. Van hun kant hebben de geesten om tot een verstandhouding met ons te komen minstens evenveel moeilijkheden te overwinnen als wij van onze zijde. Dat is wel een hypothese; maar een bruikbare naar 't mij voorkomt.

Met een magnetiseur zou ik in uw geval wel eens de proef nemen. Bederven kan hij altans niets, want magnetizeren is niet hypnotizeren. Of 't evenwel baten zal. Van genezingen heb ik nog niet veel van nabij gezien. Wel zag ik vermindering van pijn¹²¹ en weet ik bij ondervinding dat magnetizeren gunstig werkt op de spijsvertering. Indien uw bloedverwant jichtlijder uw brieven onvrouwelijk vindt, kan ik hem geen ongelijk geven, daar de meeste vrouwen omlogies zijn. Het eigenaardige is, dat de meeste mannen logiese vrouwen niet goed kunnen uitstaan. Zij trachten dan die vrouwen juist als kinderen te behandelen om met hun logika de spot te kunnen drijven. Dit lukt in zulke gevallen echter slecht. Wat mij betreft, heb ik er niets tegen als een vrouw logies is. Mijn overleden vrouw was zeldzaam logies. Haar papa¹²² trachtte daar ook de spot mee te drijven; maar... doorgaans rookte hij dan een lelike pijp. Een vrouw, die tegelijkertijd logies en intuïtief is, staat m.i. biezonder hoog. Zulke vrouwen zijn evenwel grote zeldzaamheden. En nu groet ik u voor geruime tijd. Als alles goed gaat, hoop ik spoedig naar Tunis te kunnen vertrekken. Hoogachtend blijf ik

Marc. Emants

Naschrift

Bij het herlezen van uw brief bemerk ik nog iets te moeten schrijven.

U schrijft 'Dus u vindt op reis gaan naar en zou toch niet willen t'huis blijven? Ik kan 't mij best voorstellen, maar waar

blijft dan de pessimistische opgeruimdheid zolang?’

Antwoord. Die opgeruimdheid eindigt altijd met te zegevieren, maar kan natuurlijk de eerste boze opwellingen niet tegengaan. Als die opwellingen er niet waren wist ik immers ook niet of ik iets aan- of onaangenaam vind.

U vraagt (van Thymian) En hoe vindt u die opvatting, dat ieder die ons wantrouwt, ons het recht geeft hem te bedriegen?¹²³ Is u 't daarmede eens?

Antwoord. Zet voor ‘het recht’ ‘de lust’ en ik ben 't er mede eens.

Eindnoten:

- 116 Adressering: Mevrouw G Loman / Van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 28 2 1906 12-1 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 28 Feb 06 4-8 N.
- 117 In het voorwoord van Margarete Böhme is slechts sprake van ‘erforderlichen Überarbeitung’. Wellicht ontleende Emants zijn citaat aan een stofomslag of een af andere folder.
- 118 Het is onduidelijk welk boek van de Duitse schrijfster Clara Viebig (1860-1952) hier bedoeld wordt. Haar meeste recente werken waren de roman *Das schlafende Heer* (1904), de verhalenbundel *Naturgewalten* (1905) en *Der Kampf um den Mann. Dramenzyklus* (1905).
- 119 Waarschijnlijk slaat dit op financiële transacties van echtgenoot Rudolf, die kennelijk ook zoon Rudolphs Delftse studieplannen in gevaar brachten. In een brief van Rudolph jr. aan zijn tante Annie van 11 februari 1906 schrijft hij o.a.:

‘t Was een geluk, dat pap hier maar één dag was. Mam was heel naar, dat hij nu een aandeel van f1800 tegen 8% of daaromtrent voor een manufactuur-inrichting heeft gekocht. Dit is echter iets anders dan Rafaël, de uitkeeringen zijn verschillend, naar gelang van de winsten der zaak. Maar het was natuurlijk vruchteloos gepraat: pap den heelen tijd schreeuwen en mam overstuur en moe. Zij is nu weer heelemaal goed. Hij heeft in Rotterd. heel goed blind gespeeld, 4 gewonnen, 2 remises, geen enkele verloren. Er stond nog een stuk over in 't Handelsblad, vol bewondering voor zoo'n genie! Dat zul je wel gezien hebben. Wij zijn nu begonnen zuiniger te leven: We hebben zoo wat alle lekkers en overbodigheden afgeschapt, en 't maakt een enorm verschil, misschien wel zoo iets als f400 in 't jaar! Wij hebben nu in Delft, wat de financiën betreft, niet zoo'n zwaar hoofd, als dadelijk na 't bericht van het verlies.’

- 120 James Hervey Hyslop (1854-1920), de oprichter van de Amerikaanse Society for Psychical Research.
- 121 Namelijk tijdens het ziekbed van zijn tweede vrouw.
- 122 Het kamerlid H.C. Verniers van der Loeff (1831-1891).
- 123 Thymian schrijft:

‘De graaf is ook zoo akelig wantrouwend en jaloersch. Dikwijls zegt hij, dat hij op reis gaat, en dan komt hij onverwachts terug, om te zien, of ik iemand bij mij heb. Hij vermoedt weinig, dat hij zodoende juist het tegendeel bewerkt van wat hij wil. Want als iemand mij vertrouwt en zich volkomen op mij verlaat, zou ik het ontzaglijk laag vinden, iets achter zijn rug te doen en mij liever een vinger afhakken, dan hem te bedriegen. Maar

als een ander achterdochtig op de loer ligt en overal reden tot wantrouwen meent te vinden, ook waar die niet bestaat, zie ik er geen bezwaar in, mijn gang te gaan.’

19

24 Mei 1906¹²⁴

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

24 Mei 1906 den Haag

Geachte mevrouw,

Uw brief van 7 April is mij een poosje nagereisd door de onachtzaamheid van de Franse post, maar toch eindelijk in handen gekomen. U schreef mij, dat u 't barbaars koud had. Welnu, ik heb 't misschien nog kouder gehad. En dat in Algiers onder de Afrikaanse zon. 't Is waar, het land ligt grotendeels zeer hoog (wel 1000 meter); maar op sneeuwstormen had ik me toch niet voorbereid. En die moesten wij trotseren in een open omnibus zes uren lang. In 't algemeen is de reis me niet meegevallen. De natuur is in Algiers maar op zeer weinige plaatsen mooi. Dagen lang spoort of rijdt men over kale vlakten, die niets eigenaardigs hebben. Voorts is het Arabiese leven in de grote centra er veel te veel van het Franse doortrokken. Slechts Bogari, Kairuan en Sousse¹²⁵ vond ik de moeite waard; ofschoon de soeks van Tunis¹²⁶ en de woningen van Sidi Okba¹²⁷ ook wel eigenaardig zijn.

Summa summarum hadden wij in zeven weken ongeveer veertien merkwaardige dagen en nu vind ik dit te weinig om daarvoor te trotseren: het afschuwelijke eten, de allersmerigste hotels, de ellendige spoorwegen en boten. Egypte vond

ik veel, zeer veel merkwaardiger; maar... ik was daar 26 jaar geleden.¹²⁸ -

Aangenaam vind ik 't voor u, dat u tans vertaalwerk heeft en als u het boek *Love and Mr Lewisham* zo mooi vindt, wil ik 't gaarne in uw vertaling lezen.¹²⁹

Zo kinderlik kon ik in 1875 de Zweden nu juist niet vinden. Wél vond ik ze luchthartig, jolig en oppervlakkig.

De geschiedenis van Richet te Algiers is mij bekend.¹³⁰ Jammer, dat de foto's in *Het Toekomstig leven* zo onduidelik zijn,

Jozine Simons-Mees. (Collectie Letterkundig Museum.)

dat ze nooit met de beschrijving kloppen. Weet u, dat de koetsier van Villa Carmen verklaard heeft de hele vertoning te hebben geleverd? Richet beweert nu, dat die koetsier liegt. Ik weet 't natuurlijk niet; maar 't is wel jammer, dat nu al weer deze feiten in verdenking komen.

Uw ophelderende droom was maar... een droom. Mijn ogen zijn beslist bruin en niet eens biezonder donker.

Mevrouw Simons is mij onbekend. Hem ken ik wel.¹³¹ Ik ben een groot bewonderaar van *veel in* het werk van Mevrouw Simons; maar lang niet van alles.

Zeer merkwaardig vind ik de schildering van haar veroveraar¹³² als type; veel minder vind ik de schildering van de werking, welke *deze* veroveraar op *dat* meisje heeft. Haar stuk Een moeder¹³³ vind ik alleen vervelend.

Mijn spiritisties stuk rust. Misschien zal mijn vrouw het in het Duits vertalen. Dat is evenwel nog onzeker.

Voor 't ogenblik werk ik weer aan een ander stuk en aan een paar feuilletons voor Het Vaderland.¹³⁴

Hopende, dat het u goedgaat en u bij voortdoring in uw werk bevrediging vindt, teken ik hoogachtend

Marc. Emants

Eindnoten:

- 124 Adressering: Mevrouw G Loman / v Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 24 5 1906 9-10 N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 25 Mei 06 12-8 V.
- 125 Boghari ligt in Algiers, Kairouan en Sousse in Tunis.
- 126 De uit de 13de eeuw stammende overdekte markten in het oude gedeelte van Tunis.
- 127 Een plaatsje in Algiers.
- 128 Emants maakte deze reis samen met zijn tweede vrouw in 1880. Hij bracht er verslag over uit in *Langs den Nijl* (1884).
- 129 *De liefde en de heer Lewisham* van H.G. Wells (1866-1946) verscheen in de vertaling van G. Loman-van Uildriks in 1906 bij de Amsterdamse uitgever G. Schreuders.
- 130 In *Het Toekomstig Leven* van 15 februari, 1 en 15 maart 1906 verscheen van de medicus en fysioloog Charles Richet (1850-1935) het opstel 'Over eenige zoogenaamde materialisatieverschijnselen', een verslag van wat hij in augustus 1905 meemaakte tijdens seances in Villa Carmen te Algiers. Bij het artikel is een aantal foto's afgedrukt die de deelnemers aan de seance maakten van de zich manifesterende geest.
- 131 Leo Simons (1862-1932) was directeur van de Wereldbibliotheek. Zijn vrouw Josine Simons-Mees (1863-1048) schreef talrijke toneelstukken.
- 132 Het toneelstuk *De veroveraar* van Josine Simons-Mees (1863-1948) ging in januari 1906 in première. Het verscheen in 1906 ook in boekvorm. In het stuk is een meisje verloofd met een degelijke jongeman, maar wordt zij uiteindelijk veroverd door een los levende halfbroer van die verloofde.
- 133 Dit stuk verscheen pas in 1908 in druk, maar werd al opgevoerd in april 1905.
- 134 In *Het Vaderland* verschenen naar aanleiding van Emants' reis naar Tunis en Algiers de feuilletons 'Bij de Aïssaoea's in Kairoean' (7 juli 1906), 'Boghari' (16 juli 1907) en 'Resisplezier' (3 en 7 augustus 1906). De verhalen zijn herdrukt in het bundeltje *Reisplezier* (Nijmegen 1987); de eerste twee verhalen verschenen ook in de bundel *Frisse lucht* (Amsterdam 1993). Aan welk toneelstuk Emants werkte is onduidelijk. Wellicht aan de eenakter 'Reisplezier' die zou verschijnen in *De Nieuwe Gids* 23 (1908) 1 (januari), p. 35-71.

20

21 Juli 1906¹³⁵

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

Den Haag 21 Julie 1906

Geachte Mevrouw,

Wat u me schrijft van een leegte, die u gevoelt begrijp ik wel. In mijn ogen is dat ook weer een kwaad van de godsdienst. Wie een mening, die op grondslagen berust, moet opgeven, doet dit alleen wanneer hij er een betere voor in de plaats kan stellen. Hij verliest dus niets. Wie mooie illusies moet laten varen - godsdienst is niets anders - krijgt daar niets voor in de plaats. Met *niets* bedoel ik dan geen andere 'illusies'. Toch kan, dunkt mij, een doordenkend mens niet vasthouden aan

De zussen Van Uildriks op jeugdige leeftijd, van links naar rechts: Annie, Frederike en Gonne.

een aanhoudend zelfbedrog. Ja, als men door dik en dun wil blijven beweren, dat l'humanité est faite pour être heureuse;¹³⁶ maar waarop rust die stelling? Bewijst de Kristelike hemel, het *hier-namaals* niet duidelijk, dat er op deze aarde al vast niets terecht komt van dat geluk en bewijst elke afbeelding van die hemel niet even duidelijk, dat men zich van een geluk *na* het aardse leven niet eenmaal een voorstelling kan maken? U heeft geen vrede schrijft u en zonder dat kan u haast niet leven. Ik kan er in komen; maar wat zou u vrede geven? Of met andere woorden: wat ontbreekt u? Alleen de illusie van een Wezen, dat voor u zorgt en het kwaad ten goede wendt? Ja, daar - zoals ik zei - weet ik geen raad voor. Maar als u nu de wereld eens neemt zoals die is en u zelf apart als een complex van neigingen, die bevredigd willen worden, kan u dan uit dat complex niet die neigingen afzonderen welke het best zonder nadeel voor u zelf of voor anderen bevredigd kunnen worden, die neigingen, welke u - bevredigd wordende - de meeste voldoening verschaffen en kan u uw leven niet aan de bevrediging van *deze* neigingen wijden? Op die manier weet ik me zelf zeer goed in een toestand van tevredenheid te houden, die alleen verstoord kan

worden door de onmogelijkheid, waarin het een of ander me zou kunnen brengen om nog langer die neigingen te voldoen. Bijv. ik schrijf tegenwoordig uitsluitend, omdat ik weet die dwaze schrijflust nu eenmaal in me te hebben. Ik stel me in 't geheel niet meer voor daar iets mee te bereiken, maar ik breng er mijn tijd betrekkelijk aangenaam mee door en ik heb telkens de voldoening van aan mijn zelfvoldoening gearbeid te hebben. Wat nu *men* daarvan zegt kan me niets meer schelen; maar ik zal wel kwade dagen krijgen wanneer ik eenmaal de pen zal moeten neerleggen.

Nu is 't ook weer waar, dat men neigingen moet *hebben* en dat daarvoor een zekere mate van gezondheid noodzakelijk is, die men zich niet altijd kan verschaffen. Ja, maar daarvoor moet u bij een dokter zijn. Wat mij zelf voor 't overige rust geeft is juist het pessimisme. Ik heb letterlik op elk gebied tegenspoed. Koop ik een effect, dan daalt het. Verkoop ik 't, dan stijgt het. Mijn bankier zegt, dat hij nog nooit iemand heeft gezien, die zoals ik altijd en altijd met tegenspoed heeft te kampen. Al wat hij me aanraadt, loopt altijd mis. Op artistiek gebied is 't al net zo. Brondgeest zou in Indië Domheidsmacht spelen. Hij kondigt de eerste voorstelling aan en zijn gezelschap spat uit elkaar.¹³⁷ Antoine zou hetzelfde stuk te Parijs opvoeren en zelf de hoofdrol er in vervullen.¹³⁸ Pas was 't afgesproken of hij werd benoemd tot Directeur de l'Odéon en nu speelt hij in 't geheel niet meer. Zo gaat het mij altijd.

Welnu, dat alles verstoort mijn tevredenheid niet omdat ik nu eenmaal weet, dat de kwade kansen altijd groter zijn dan de goede. 't Is waar dat een zekere mate van onverschilligheid voor alles daarvan het gevolg is; maar is die onverschilligheid nu wel zo'n groot ongeluk? Ik geloof van neen.

Met uw zuster,¹³⁹ die maar strak verder gaat en liever niet geboren zou zijn, ben ik 't vrijwel eens. Alleen ik ben niet somber, omdat ik het leven niet de moeite waard vind er mijn humeur voor te bederven. Nu weet ik heel goed, dat wat in deze voor mij waar is, misschien niets uitwerkt op u; maar in elk geval zou ik u wel de raad willen geven: zoek

niet naar een wereldbeschouwing, die u een bevredigende oplossing van het wereldraadsel geeft; maar eenvoudig naar een levensopvatting, die u iets bereikbaars geeft om naar te streven. Als u dit laatste heeft *gevonden* kan u in uw vrije tijd gerust een beetje mijmeren over een oplossing van de rest.

En als u dan wil bedenken, dat ieder mens zoeken moet naar iets dat hem bevredigt (en anderen weer niet) dan zullen u de mensen onverschillig genoeg worden om er niets meer van te verwachten, met andere woorden om ze niet meer te haten.

Gezelligheid... op reis? O neen; daar komt niets van in. Reizen is een allerongezelligste afleiding. Maar 't is dan toch... een afleiding en ook wel weer voor ons denken... een doel.

Het stuk, dat u voor Het Nederl Tooneel van Strindberg vertaalt, is mij onbekend; maar het zou mij verwonderen als van Loghem - die alleen geeft daar de lakens uit - een stuk van Strindberg nam.¹⁴⁰ Bij van der Horst¹⁴¹ heeft u meer kans.

Wat mij zelf aangaat, ik houd niet veel van Strindberg. Ik houd die man voor een 'farceur'. Al wat hij maakt lijkt me zo gespekuleerd, zo in elkander gezet voor een geforceerd effect. Of ik nog in staat zou zijn een stuk van hem in het Zweeds te lezen? Neen; dat geloof ik niet. Maar ik zou immers een andere vertaling van u krijgen. Als ik me niet bedrieg van Wells.¹⁴²

Mijn vrouw heeft de vertaling van mijn stuk in het Duits voorlopig... opgegeven. Zij beweert, dat de vertaling haar niet lukt en ik beweert het tegendeel.

Of de omgang met mensen mij erg hindert, wanneer ik van iets vervuld ben? Wel, dat is zeer ongelijk. Soms ja; soms ook kan ik heel goed alles eventjes wegzetten; soms ook is 't net, of 't mij nieuwe inzichten geeft.

Dat de mensen het leven van uw zoon in afzondering afkeuren begrijp ik. In 't algemeen zou ik 't ook doen; maar ik ken uw zoon niet en misschien is hij een uitzondering. Mij heeft mijn moeder ook in afzondering gehouden. Zij beweerde: men moet 't zijn kinderen t'huis zo aangenaam maken, dat zij

August Strindberg.

hun genoegens nooit buitenshuis zoeken. Nu... eerlijk gezegd vind ik, dat zij verkeerd heeft gehandeld. Door vroegtijdig met mensen te leren verkeren had ik waarschijnlijk een grotere gemakkelikheden om met mensen om te gaan verkregen en had ik zeker meer kennis opgedaan van mensen en menselijke verhoudingen.

Ik ga nu eerstdaags weer voor lang uit de stad. Deze keer ga ik naar de Zwitserse bergen. De reis wordt noodzakelijk geoordeeld voor de gezondheid van mijn vrouw - die lijdt aan bloedarmoede en zenuwachtigheid - door haar Duitse dokter. We moeten zo lang mogelijk in de hoge lucht blijven. Nu heb ik daar niets tegen, omdat hoge lucht ook mij altijd goed bekomt; maar als het weer niet zeer mooi is, kan 't in die hoge streken ellendig koud zijn en van koude ben ik een grote vijand. We gaan veel lopen en weinig lezen of werken.

Onderussen merk ik - dank zij de pilletjes van Dr Bouma - niets van mijn jicht. Dit is zeer aangenaam. Verbeeld u, dat deze dokter die aan iedereen de raad geeft diëet te houden en pilletjes mee te nemen, zelf op reis geen diëet heeft gehouden, geen pilletjes heeft meegenomen en dus... een lelike aanval van jicht heeft gehad.

Wel echt menselijk!

Als u door de drukte van de verhuizing heen is, hoop ik, dat het wonen te Loosduinen u niet zal tegenvallen. En moge voor uw zoon de afstand van Loosduinen tot Delft niet te groot blijken te zijn.

Een goede gezondheid en tevredenheid in uw zenuwen wens ik u voorts in uw nieuw verblijf.

Bij gelegenheid krijg ik zeker wel eens de beloofde vertaling van u te lezen.

Hoogachtend teken ik:

Marc. Emants

Al weer een tegenspoed. Een uitstekende dilettanten vereniging zou mijn spiritisties stuk spelen. Ik hoor, dat het kind van de leider longontsteking heeft en dus de voorstelling vermoedelijk niet doorgaat.

Eindnoten:

- 135 Adressering: Mevrouw G Loman / Van Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertrekstempel: 's Gravenhage 21.7.06. 9-10N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 22 Jul 06 8-12 V.
- 136 Dat de mensheid gemaakt is om gelukkig te zijn. De bron van het citaat is niet teruggevonden.
- 137 Henri Brondgeest (1865-1928) maakte in het seizoen 1905-1906 met zijn Brondgeest Ensemble een tournee door Nederlands-Indië.
- 138 *Het Vaderland* meldde op 29 januari 1906 dat *Domheidsmacht* in oktober of november in het Théâtre Antoine te Parijs gespeeld zou worden onder de titel *La puissance de la bêtise*. De toneelvernieuwer André Antoine (1858-1943) werd in 1906 directeur van het Odéon-theater.
- 139 Gonne Loman-van Uildriks had twee zussen: Frederike (1854-1919) en Annie (1859-1913). Wie van beiden hier bedoeld wordt, is niet duidelijk.
- 140 M.G.L. van Loghem (1849-1934) was als letterkundig adviseur de beleidsbepalende figuur bij de Koninklijke Vereniging Het Nederlandsch Tooneel. In deze jaren is bij dit gezelschap geen stuk van Strindberg opgevoerd.
- 141 Adriaan van der Horst (1868-1942) was directeur van de Nederlandsche Tooneelvereniging.
- 142 H.G. Wells, *Love and Mr Lewisham*.

20

26 Juli 1906¹⁴³**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

den Haag 26 Julie 1906

Geachte Mevrouw,

Zo even ontvang ik uw boek. Ik haast me er u dank voor te zeggen. Met grote belangstelling zal ik 't lezen.

Hoogachtend,

Marc. Emants

Eindnoten:

143 Briefkaart. Adressering: Mevrouw G Loman / v Uildriks / Egmond a/d Hoef. Vertekstempel: 's Gravenhage 26.7.06 3-4N. Aankomststempel: Egmond a/d Hoef 27 jul 06 12-8 V.

20^a**26 Juli 1906**¹⁴⁴**Gonne van Uildriks aan Marcellus Emants**

Madeland.

Loosduinen. 27 Aug '06.

Waarde Meneer Emants,

Eindelijk heb ik dan eens een vrij oogenblik, om uw brief van 21 Juli te beantwoorden. Die kwam op Zondagmorgen net toen ik na dat mijn man de dag te voren weer naar Londen was vertrokken naar de zolder was getogen om nu eens een begin met schiften en inpakken te maken, voor de verhuispartij. Ik zat net in een hopeloze rommel, nog niet recht wetend hoe ik 't zou aanpakken, nog niet bezielde door 't *vuur* van de verhuiswoede, en al moe voor ik nog iets noemenswaard had uitgevoerd. Daar kwam toen uw brief middenin, en - u kent dat wel, - in eens ging alles vlot van de hand. Sedert die 21e Juli ben ik elke dag om zes uur opgestaan, en heb elke dag omstreeks 10 of 12 uur, (soms 14) achter elkaar *gearbeid*, anders kan ik 't niet noemen. 'k Heb alleen alles ingepakt (en er is niets gebroken); en alles hier op orde gebracht met hulp van Tu¹⁴⁵ en een buitengewoon bekwaam en handig schepsel de Heer P. Schuit Paulus Potterstraat 125 den Haag. Huisschilder van beroep. Als u ooit uw huis laat schilderen, kan ik hem u aanbevelen. Hij kan alles en was één hart en ziel

met mij. 't Is een Egmonder van geboorte, de oom van 'jonge Jaep Skoit', die ons huis gebouwd heeft. 't Resultaat van onze gezamenlijke bemoeiingen is heerlijk. 't Huisje is van binnen en van buiten al wat we wensten. In plaats van tegen te vallen wat ruimte en gerief betreft, valt het zoo hard het maar kan, mee - En ik heb het zo heel en al naar mijn eigen zin en smaak ingericht, dat het iets zeer persoonliks heeft gekregen. 't Is mijn huis en mijn maaxsel. Noch de moderne villa, noch de model-arbeiders woning maar de plek waar ik in vrede mijn dagen wens te slijten en misschien eens van zeggen zal dat zoet is hier het luisteren naar den tijd; - want in de

kalme rimpling dier geluiden
die op gelatene gedachten duiden
draagt elk moment een aem van eeuwigheid.¹⁴⁶

Tot nog toe was er geen sprake van gelatenheid of kalmte. Mijn man is hier. Hij verscheen drie dagen na onze aankomst, en ik kan niet zeggen dat hij mij de bezwaren, die zich in 't begin in groten getale opdeden verlichtte. Hij deed niet anders dan jammeren over gemis van de Egmondsche omgeving over de afstotendheid van Z. Holland in 't algemeen en Loosduinen in 't bijzonder, tobde nu al vooruit over de toekomstige onbegaanbaarheid van de weg en stak mij bijna aan met zijn *doodsangst* voor inbraak. Eerst toen Schuit de luiken met ijzeren bouten en de deuren met ijzeren platen had verzekerd kwam hij tot rust. Wij zitten hier dan nu ook in een versterkte vesting alleen tegen de nieuwsgierigh[eid] van de koeien kan men niet op. Die *wrongen* zich de eerste dag al door ons tuinhekje en stonden met de neus aan 't raam. Gelukkig is de tuin (5 M. bij 11 M. vóór huis!) nog niets dan een hoop omgespitte kluiten modder; hij wacht op de iepenbomen en de 'zooien' die komen in November. Schuit noemt slooten, 'slooie'; hebt u ooit zoiets gehoord?

Achter huis hebben we nu op 1 M. afstand van de muur een schutting. Maar als die valt, (wat gebeurt over een paar jaar, als ik genoeg vertaald heb om weer grond erbij te kunnen kopen[]) *dàn* komt de boomgaard! Die boomgaard is nu mijn illusie.

‘Uw huis met ooftbomen is zeer fraai’ schreef Couperus mij eens naar aanleiding van een stukje dat ik geschreven had. Nu hoop ik mijn eigen ooftbomen in bloei te mogen zien!

Tot nog toe schreef ik u alleen van wat er *mee*; nu zal ik ook eens vertellen van wat er *tegen*viel. Ten eerste de inschikkelijkheid van boer Vreugdenhil, die 't vorige jaar, na mijn brief aan zijn eigenaar den Heer Tienhoven zo uiterst welwillend *leek*. Hij gedroeg zich over 't geheel zo vreemd, deze man, dat men er niet uit wijs wordt. Eerst gaf hij mij de volle vrijheid over Madestein naar de straatweg en het dorp te gaan. Toen stuurde hij zijn knecht met de boodschap dat ‘Vreugdenhil er van afzag’. Toen ik de volgende morgen bij hem kwam hoore wat zijn bedoeling was deed hij net, alsof hij die boodschap niet had gestuurd, maakte afspraak om op gezamenlijke kosten draaihekken te laten maken. Wij scheidden als goede vrienden. Een week later stuurt hij een lompe brief waarin hij ons de toegang over Madestein verbiedt. - Wij zwijgen nu verder maar en vermoeden dat de vijand, van Beveren erachter zit. Van hem schreef ik u al van 't voorjaar, u kunt als u mijn brief hebt bewaard, de heele geschiedenis daar weer vinden. Van Beveren is steeds actief vijandig hij heeft een geweldige versperring opgericht achter zijn erf, zodat geen mensch over zijn pad naar ons huis kan, en hij schijnt zich te hebben uitgelaten dat hij 't huis ‘voor afbraak’ kopen wou. Men beweert, dat het huis voor *hèm* heel veel waard zou zijn; want *met* den toegangsweg over zijn grond is het een villa, die zo goed als aan de publieke weg is gelegen, zonder die toegangsweg is het een huis waarin zooals molenaar van der Voort onze *grond* eigenaar zegt, alleen een stroper zou willen wonen. Nu, zoolang *ik* leef krijgt v.B. het *niet*. - Het is dus nu zover, dat wij niet over v.B. pad, noch over Madestein de straatweg naar Loosduinen kunnen bereiken. Onze weg loopt nu over drie weilanden naar de Leugenbrug en vandaar langs de groote weg waar de stoomtram langs gaat, naar het dorp. Ik vind dat niet zoo erg. De afstand scheelt niet veel. In beide gevallen is 't ongeveer een half uur van ons huis naar 't station L. Maar de wei schijnt 's winters geducht modderig.

Overschoenen dan maar.

En Tu stalt zijn stoomfiets bij de molen.¹⁴⁷ Dat is geen bezwaar. 't Zal wel gaan.

Ik heb eene kaart gekregen die mij vergunning geeft op de buitens van de notaris vd Bergh, Ockenburgh en Solleveld te wandelen. Daar ben ik heel blij mee. Al loop ik een half uurtje voor ik er ben ik kan er dan ook eenige uren blijven. In Egmond moest ik twee uren lopen naar Bergen of Heilo, als ik van een bosch genieten wou.

-

Ik heb mijn man dus maar veel laten praten, maar hij belemmerde mij verbazend al deze weken in mijn werk. 't Was soms wel of ik een vracht lood ergens tegen op sleepte. En Tu begint nu, na dat de burgerschool achter de rug is, verbazend te veranderen. Hij heeft een prachtig eindexamen gedaan, de beste van zijn klasse, is in talen een schijnend licht gebleken, en in de wisk. vakken zeer goed, gedraagt zich bij al de lof die hem is toegezwaid door en door bescheiden, maar het is mijn jongen van vroeger niet meer. Hij wordt 18 in December. 't Ligt aan de leeftijd zegt men. Ik weet het niet; ik heb ook zoo weinig ondervinding en nooit broers gehad. Hij is nurks en bokkig, en hij heeft iets tegenstrevends gekregen dat hij vroeger niet had. Ik verbeeld mij soms dat het feit dat *ik* hem iets voorstel, al voldoende is, om hem te doen weigeren. Ik zal hem nu maar veel zijn eigen gang laten gaan. Loopt er iets verkeerd, dan moet hij maar door ondervinding leren. Als ik de teugels niet wat loslaat, gaat het niet meer. -

't Blijkt nu ook steeds meer, dat hij niet mijn temperament, dat heftig en licht bewogen is, heeft geërfd, maar veel meer de indolente aard van de Lomans heeft. Ik moest daar blij mee zijn, want die dikhuidigheid beschermt hem voor verdriet. Maar een mens *wil* in zijn kinderen zich zelf terugvinden. Dat zal wel een soort ijdelheid zijn. Of eigenliefde altans. Ik voel wel dat er moeilijke jaren voor mij te wachten zijn. Wij zullen zien.

Voorlopig hoop ik op een rustige winter; want ik ben héél moe. Te moe om te grübeln wat maar gelukkig is. Ik verlang

om weer aan 't vertalen te komen. Met een nieuwe roman van Wells 'Kipps' begin ik in September.¹⁴⁸ En dan maar zoo verder. Schreuders en de Wereld.B[bibliotheek] zullen mij samen wel zooveel werk verschaffen dat ik niet meer andere uitgevers zal behoeven na te lopen. Schreuders zei mij: Nu deze eerste proef zoo goed is bevallen, ligt het werk voor de WB. voor u klaar. Die eerste proef was 'Der Schandfleck' van Anzengruber.¹⁴⁹ Ik vond het mooi en heb er vele tranen bij vergoten. Ik lach dan om mijzelf en schrei dan *toch*. Ik ben heel benieuwd hoe *u* nu zoo'n boek vindt. Tranen vergieten zou u allicht niet; maar erdoor bewogen worden zeker. Alleen zult u, als er fouten zijn die natuurlijk heel helder zien, ik zo niet. Ik *hou* dadelik zoveel van een schrijver, die schrijft zo recht naar mijn hart, en als ik van iemand hou, - ja, dan kan die geen kwaad doen.

Ik houd ook veel van u; nu dat weet u al. U *antwoordt* mij zo precies, als ik vraag of klaag, en lieve deugd wat een genot is het, zich *beantwoord* te zien, bij al dat luk rake aan elkaar voorbijpraten dat de mensen doen. ik moet mijzelf als een complex van neigingen beschouwen die bevr[edigd] willen worden, en mijn leven wijden aan de voldoening van diegene daaronder welke zonder nadeel voor mijzelve of anderen kunnen worden bevredigd. Dat is wel een aanlokkelijk recept. Aan neigingen ontbreekt het mij niet; de heftigheid van mijne neigingen is juist de plaag, die mij 't meest kwelt. Zucht naar onafhankelijkheid zal wel de grondtrek zijn van mijn karakter. Die zucht heb ik trachten te bevredigen uit alle macht; en ik ben daarin geslaagd. Ik werk met mijn handen, om onafhankelijk te zijn van dienstboden en met mijn hoofd om onafhankelijk te worden van mijn man. Naast die onafhankelijkheid heb ik eenzaamheid nodig, mijn geluk. ook die heb ik nu verkregen. Tien jaar geleden zou ik behoefte aan genegenheid bovenaan hebben geplaatst, nu doe ik dat niet meer. Liefde is toch - maar een vorm van eigenliefde. Waarom verkies ik uw omgang boven die met alle andere mensen. Omdat uw geest bij de *mijne* past, omdat ik iets van *mij* in u afgespiegeld zie. - Misschien *is* dat ook de innigste toe-

nadering die er tussen mensen bestaan kan. Vertrouwelijkheid zoals men zich die zou kunnen denken tussen bevrijde geesten. Dit klinkt wat geëxalteerd maar ik meen het heel rustig.

Eindnoten:

- 144 Kladbrieff.
- 145 De koosnaam voor zoon Rudolf.
- 146 Gonne Loman-van Uildriks citeert hier de laatste vier regels van Jan Veths gedicht 'Pieter de Hooch'. Dit gedicht werd gepubliceerd in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van maart 1900. Het is opgenomen in Jan Veth, *De zwerver spreekt en andere gedichten*, [Arnhem] 1920, p. 23.
- 147 Met deze stoomfiets ging zoon Rudolf op en neer naar Delft.
- 148 De vertaling van dit in 1905 in Engeland gepubliceerde werk verscheen in de vertaling van Gonne Loman-van Uildriks in 1907 onder de titel *Kipps. De geschiedenis van een eenvoudige ziel* bij G. Schreuders te Amsterdam.
- 149 *Der Schandfleck* van de Weense schrijver Ludwig Anzengruber (1839-1889) verscheen oorspronkelijk in 1877. De Nederlandse vertaling *De schandvlek. een verhaal uit het Oostenrijksche boerenleven* verscheen in 1908 bij de Wereldbibliotheek.

21

1 Oktober 1906¹⁵⁰

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

den Haag 1 Oktober 1906

Geachte Mevrouw,

Nu we weer een kleine week lang in huis hebben doorgebracht en de rommel van de reis plus de nieuwgevonden huisrommel zo wat opgeredderd zijn kan ik uw brief van 27 Augustus gaan beantwoorden. Het doet me genoeg, dat uw nieuwe woning u medevalt, maar dat u zo luchtig kan denken over het gebrek aan een goede toegangsweg verwondert me. De moeder van mijn overleden vrouw¹⁵¹ bewoont in den Haag een mooi huis, dat evenwel alleen te bereiken is over een omgroende oprit. Dat staat lief; ja wel; maar als 't geregend heeft of begint te dooien, moet ik alleen voor die ellendige oprit overschoenen aantrekken. En als men nu eens alle toegangen u afsnijdt? Gaat u dan per ballon uit?

U vraagt of ik al eens 'slooie' voor sloten heb gehoord. Neen; dat niet. Maar toen ik een poos geleden bij mijn tandarts aanbelde, vroeg mij de knecht of ik was 'bestolen' (voor besteld).

Het zou mij spijten als uw zoon u ging tegenvallen, maar ik geef u gelijk dat u hem door *eigen ondervinding* wil laten leren.

Ik geloof niet dat een mens op een andere manier ooit iets leren kan. Er zijn zelfs mensen die ook door eigen ondervinding nog niet wijzer worden.

Ik hoop, dat u 't niet heel erg vindt als ik u zeg, dat het boek van Wells¹⁵² mij niet bijzonder aanstaat. Al geef ik ook alles toe wat u er van zegt, dan nog blijft voor mij die 'would-be' aardige toon (die Dickens toon) onverdragelijk. Ook is 't mij

te oppervlakkig. Tegen uw vertaling heb ik niet veel in te brengen. Kleine aanmerkingen zal ik maar voor me houden en een vergelijking met het oorspronkelijke heb ik niet gemaakt. Gemakkelijk en aangenaam leesbaar is uw vertaling zeker.

Wat mijn spiritisties stuk betreft, ja, dat ligt te rusten en te wachten. Vermoedelijk zal ik moeten eindigen met het in een tijdschrift te plaatsen. Van Waan is in de *Neue Zürcher Zeitung* een vertaling (als feuilleton) verschenen.*

Het verblijf in Zwitserland heeft mijn vrouw zeer veel goed gedaan; maar wij hebben dan ook vijf weken lang onafgebroken prachtig weer gehad. Pas daarna is 't een beetje begonnen te regenen en dat nog wel meestal des nachts. Dat is nu eens een meevaller geweest, maar tal van tegenvallers staan er tegenover. Ik zal er u niet mee vervelen. Nu staat de winter weer voor de deur en ik voel, dat die winter mij elk jaar zwaarder begint te wegen. Hoe langer hoe meer haat ik koude, regen, wind en sombere dagen.

U bewaart toch mijn brieven niet. Ik geloof wel niet, dat iemand er ooit aan denken zal ze te laten drukken; maar er wordt al zoveel onzin van iemand gedurende zijn leven verteld, dat ik ongaarne de mensen in staat zou stellen uit niet voor openbaarmaking bestemde brieven nog meer onzin omtrent mij na mijn dood te distilleren. Dus als 't u blijft: verbranden.

Al denk ik over Wells minder gunstig dan u, toch houd ik mij aanbevolen als u weer eens iets tegenkomt, dat naar uw mening mij zou kunnen bevallen.

Intussen hoop ik, dat u nog altijd met uw Loosduinens huis tevreden is en dat deze brief u in gezondheid zal aantreffen.

Hoogachtend teken ik:

Marc. Emants

* Een nagelaten bekentenis is afzonderlijk vertaald onder de titel *Bekentnisse eines Dekandenten* (door Rhea Sternberg).¹⁵³

153 *Het Vaderland* meldde op 10 september 1906 dat *Waan* op dat moment bezig was te verschijnen als feuilleton in de *Neue Zürcher Zeitung* in een vertaling van F. Böninger. De vertaling van *Een nagelaten bekentenis* verscheen in 1906 bij Rich. Eckstein Nachf. te Berlijn.

153 *Het Vaderland* meldde op 10 september 1906 dat *Waan* op dat moment bezig was te verschijnen als feuilleton in de *Neue Zürcher Zeitung* in een vertaling van F. Böninger. De vertaling van *Een nagelaten bekentenis* verscheen in 1906 bij Rich. Eckstein Nachf. te Berlijn.

H.G. Wells. (Foto: L. Caswall Smith.)

Eindnoten:

- 150 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Madeland / Loosduinen. Vertrekstempel: 's Gravenhage 2 10 1906 9-10 N. Aankomststempel: Loosduinen 3 Oct 06 [...].
- 151 Nicola Henriëtta Verniers van der Loeff-Grobbee (1830-1910).
- 152 *De liefde en de heer Lewisham*.
- 153 *Het Vaderland* meldde op 10 september 1906 dat *Waan* op dat moment bezig was te verschijnen als feuilleton in de *Neue Zürcher Zeitung* in een vertaling van F. Böninger. De vertaling van *Een nagelaten bekentenis* verscheen in 1906 bij Rich. Eckstein Nachf. te Berlijn.

22

1 December 1906¹⁵⁴

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

den Haag 1 Desember 1906

Geachte Mevrouw,

Zeker verwonderde 't mij op eens een brief van u te krijgen *uit Delft*;¹⁵⁵ maar het deed mij genoeg te mogen lezen, dat u per slot van rekening met de verandering tevreden is. Het valt me natuurlijk niet gemakkelijk mij in uw tevredenheid te verplaatsen. Onze omstandigheden verschillen daarvoor te veel. *U* vindt een zeer klein huis hoe langer hoe meer naar uw zin; *ik* kan me niet voorstellen, dat het grootste paleis mij ooit *te* groot zou wezen.

U begrijpt niet waarom ik met het gure jaargetij in Nederland blijf. Wel; dat is tamelijk eenvoudig. Ik lijd in Italië, Spanje,

Tunis, Algiers, de Rivièra nog meer van de kou (al is die ook minder) dan in mijn geheel verwarmd huis. Om een klimaat te vinden, dat mij aanstaat in de winter zou ik minstens tot in Nubië moeten gaan. Dat gaat niet elk jaar en zou op den duur ook vervelend worden.

Ook moet ik in Nederland blijven wonen zolang ik kan en wil schrijven. Ik weet wel, dat Couperus in Nizza woont¹⁵⁶ en toch Nederlandse toestanden beschrijft; maar ik ben nu eenmaal Couperus niet. *Ik* moet dagelijks uit talloze kleinigheden, die ik opvang, de indrukken verzamelen, waarvan ik eindelijk iets maken kan.

Op een stil buiten, in een ouderwets vierkant huis met lange zware lanen en grachten... o neen! Heel aardig voor een paar smoorhete dagen; maar dan heb ik er ook schoon genoeg van. Als ik ooit den Haag verlaat, nl. voor goed verlaat, ga ik òf daarheen waarheen men mij zendt voor mijn gezondheid of de gezondheid van mijn vrouw, òf ga ik wonen in Zürich.¹⁵⁷

Zürich is de enige stad, die mij aantrekt.

Grotere steden als Parijs, Londen, Berlijn haat ik; de landelijke eenzaamheid haat ik ook. Zürich biedt mij al wat ik verlang nl. een aangenaam klimaat, een mooie schouwburg, een dito konsertzaal, heerlijke wandelingen, een uitstekende ligging voor allerlei kleine en langere uitstapjes.

U ziet dus, dat ik mij niet zo volkomen als u buiten de roerige wereld voel staan. Integendeel heb ik die wereld nodig; maar als toeschouwer. Naar een meedoen in het geroezemoes verlang ik niet.

Dat u Sonnetten in het Engels durft schrijven bewonder ik. Mij blijft die taal zo vreemd, dat ik telkens en telkens weer Engelsen moet horen spreken om te kunnen geloven, dat er heus mensen bestaan, die om hun gedachten te kunnen mededelen, zulke afschuwelijke geluiden moeten maken. En als ik Engels lees, blijf ik altijd in een nevel met het gevoel, dat me raadseltjes worden opgegeven. Zweeds, Noors, Italiaans en Spaans lijken me veel begrijpelijker en 't is me steeds een raadsel, dat zoveel Nederl. jonge dames durven zeggen: o,

Engels is zo gemakkelijk.

Ik hoop van harte, dat Delft u zal blijven bevallen. Een eigenaardig stadje is 't zeker wel, maar o zo oud, zo stil, zo... muf. Nu is 't waar, dat in onze steden het leven eigenlijk overal muf is. Den Haag is dus hoogstens een beetje minder muf.

Kent uw zoon in Delft ook mijn neef A van den Tol?¹⁵⁸ Zo ja zou ik gaarne eens vernemen hoe hij over hem denkt. Ik begrijp dat jonge mens nog in 't geheel niet, maar hij interesseert mij in menig opzicht.

Wat Wells betreft, dank ik u voor de toezending van zijn boek¹⁵⁹ en wil ik ook wel erkennen, dat zijn fantastiese schetsen mij beter voorkomen dan zijn meer realistische. Een schrijver naar mijn hart u is hij evenwel niet. Dat ik met het Engels altijd getobd heb en zal blijven tobben kan daar ook wel wat toe doen. Eerlijk gezegd ben ik ook maar zelden een warm bewonderaar van Shakespere en vind ik die man zelfs onuitstaanbaar zodra hij poogt aardig te zijn. Dat Wells alle afwijking van primitieve eenvoud (volgens u) zo gek vindt trekt mij ook al niet aan. Want wat is primitieve eenvoud? Zelfs de aap is al een vooruitgang geweest. Reeds ten tijde van Nestor¹⁶⁰ waren er lui, die het verledene prezen als eenvoudiger, beter enz: Maar het komt mij voor, dat al die laudatores¹⁶¹ raar op hun neuzen zouden gekeken hebben als het 'geprezen verleden' eens plotseling 'heden' ware geworden. Bovendien zegt Wells - en dat ben ik met hem eens: 'to each generation the life of its time'. Wil men de beschaving ['ja monstrous fraud of civilisation' noemen, omdat het hele leven toch naar niets leidt en wel beschouwd een grote mystifikatie is, dan... mij wel. Daar kan ik in komen. Maar dan is het verleden al net even zinloos als het heden.

Mag ik van de gelegenheid gebruik maken u naar een verklaring van enkele Engelse uitdrukkingen te vragen?

B1: 231 (Wells) Daar staat tweemaal anticipate en moet dit woord tweemaal iets anders beduiden. Of vergis ik me daarin.

286 His *monotone*. Wat is dat?

286 passing it on Wat is dat?

286 held his own Wat is dat?

296 Flukes Arm van een anker zegt mijn woordenboek, maar dat past hier toch niet.

296 a fare assisted by pigments Wat is dat?

310 Daar staat herhaaldelijk 'hurt' zonder voorwerp. Wat betekent dat?

282 Scrap Wat beduidt dit daar?

Het boek zend ik u eerstdaags in dank terug.

Mijn spiritisties stuk¹⁶² komt met 1 Januarije in de Gids. Leest u die geregeld of zal ik u een afdruk zenden?

De winter, die ik vrees, heeft ons gelukkig nog weinig of geen koude voorlopig gebracht. Des te meer duisternis evenwel en ik ben zo erg op zon gesteld. Eéns in mijn leven heb ik een man ontmoet, die rondweg zeide: ik vind de wereld afschuwelijk bij zonneshijn, maar ik houd dol van regen en bewolkte lucht. In zo'n mens kan ik me alleen verplaatsen voor zover ik een schilder in hem mag zien, die 't uitsluitend heeft over de tinten. Maar dat iemand door lelik weer goed en aangenaam gestemd wordt... neen, daar begrijp ik niets van.

Het dubbelportret van u en uw zoon lijkt me zeer goed!* Al een hele heer, die zoon van u.

Met de beantwoording van mijn vragen heb ik natuurlijk in 't geheel geen haast.

U veel genoeg met Sinter Klaas wensend teken ik hoogachtend:

Marc. Emants

* Ik zie er geen twee katten op, maar één kat en een hond.

Jenny Emants-Kühn met haar schoonmoeder en haar dochtertje Eva, 1909. (Collectie A.R.F. Vreede.)

Eindnoten:

- 154 Mevrouw G. Loman / van Uildriks / Raamstraat 22 / Delft. Vertrekstempel: 's Gravenhage 1 12 1906 5-6 N. Aankomststempel: Delft 1 dec 06 8-9 N.
- 155 Gonne Loman-van Uildriks was inmiddels met haar zoon verhuisd naar Raamstraat 22 te Delft. Op 12 oktober 1906 schreef Zus Frederike van Uildriks in haar dagboek:
- ‘Van Annie vandaag een brief, dat Gon in Delft Komt wonen en Tukie er studeert. Hij kon niet naar Loosduinen dagelijks; de stoomfiets was eenige keeren geslipt. Sneu voor Gon, die zoo graag stil en afgelegen woont.’
- 156 Louis Couperus (1863-1923) woonde in de periode 1900-1910 in Nice.
- 157 Een vergelijking tussen Den Haag en Zürich maakte Emants in zijn bijdrage ‘'s Gravenhage - Zürich’ in *Het Vaderland* van 17 juni 1905 (herdrukt in *Geachte heer Redacteur!*, Nijmegen 1989).
- 158 De latere journalist A.E. van den Tol (1888-1967).
- 159 Het is niet gelukt te achterhalen welk boek van Wells hier aan de orde is.
- 160 Nestor was de oudste Griekse held voor Troje. Hij was befaamd om zijn wijsheid en welsprekendheid.
- 161 *Laudatores temporis acti*, lofredenaars op de oude tijd; een term gemunt door Horatius.
- 162 *Tegenover het mysterie* .

23

29 Januari 1907¹⁶³

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

den Haag 29 Januarie 1907

Geachte Mevrouw,

Van de moeilijkheden die u ondervindt met uw zoon kan ik mij wel een voorstelling maken al heb ik geen kinderen. Het komt mij voor, dat kinderen veel meer hun ouders opvoeden dan omgekeerd. En dat twee mensen altijd moeite hebben om samen door het leven te gaan... ja, dat zal wel waar zijn. M.i. gaapt tussen elk tweetal - ze hoeven heus niet getrouwd te zijn - een diepe afgrond. En die afgrond wordt volstrekt niet

overbrugd, door het feit, dat de een zich in de ander kan verplaatsen. Met dat verplaatsen verandert men immers niets aan eigen smaak, eigen lusten, eigen hebbenen onhebbeligheden. De aangehaalde uitingen van uw zoon kan ik niet gevaarlijk vinden. Dat hij wel eens gedachteloos iets van een ander overneemt, och, dat doen in hun jongere jaren de meeste mensen. Ik herinner mij best, dat ik van een vriend van mijn moeder met wellust de meningen overnam en weet u waarom? Omdat die man zulke mooie glacé handschoenen droeg! Het ergst vind ik de uiting van uw zoon: *men* doet dat niet. Mensen, die zo *blijven* spreken, zijn voor mij onuitstaanbaar. Vooral een *jong* mens moet naar mijn smaak presies het tegendeel willen doen van 't geen *men* voorschrijft. Maar hij is nog zo heel jong en menige frase is in een jonge mond ook niets meer dan een frase.

In Londen ben ik wel geweest; maar nooit lang. Reizen onder Engels sprekende mensen, in Engelse hotels, Engelse treinen, in steden, waar men nergens eens 'gemüthlich' kan gaan zitten, vind ik afschuwelijk. Voor uw vertalingen dank ik u.¹⁶⁴ Het schijnt wel, dat mijn taalopvatting volkomen weerbarstig blijft voor het Engels. Ik voel 't niet en kan een Engelse uitdrukking onmogelijk onthouden. Is dat woordenboek van Ten Bruggen Cate al oud en zeer dik?¹⁶⁵ - Mijn neef van den Tol is wel degelijk dit jaar te Delft aangekomen. Hij wil elektrotechnikus worden. Ik was indertijd te Leiden¹⁶⁶ wel lid van het corps; maar ik heb het studentenleven altijd verafschuwd. Toen ik in den Haag nog op de Hogere Burgerschool was (ik heb mijn examen voor Delft ook met goed gevolg afgelegd) ging ik nog gaarne met al mijn kameraden om. Te Leiden was dat op eens uit. Daar ben ik alles gaan haten: de Akademie, de professoren, de studie, de studenten alles, alles. Ik vond in Leiden alles duf, muf, vies, ploertig enz. enz. En als ik tegenwoordig nog wel eens een nachtmerrie heb, droom ik van die Leidse tijd. Een en ander heeft voor mij het zeer nadelig gevolg gehad, dat ik onder mijn tijdgenoten mij zo goed als geen vrienden heb gemaakt. De mensen met wie ik omga zijn meest jonger en soms ook wel

ouder dan ik. Daar komt bij, dat ik ook in dit opzicht gelijk in de meeste opzichten veel tegenspoed heb gehad. De mensen, met wie ik 't liefst omging, zijn gestorven of naar verre streken verhuisd.¹⁶⁷ Moest ik uw zoon een raad geven, dan zou ik zeker zeggen: word niet gauw met iemand intiem, maar knoop zoveel mogelijk vriendschappelijke betrekkingen aan. Je kunt nooit weten hoe je de mensen nog eens nodig kunt hebben en alleenstaan is nooit onaangenaam in de eenzaamheid, maar wel zolang men zich beweegt onder de mensen.

Ik heb op uw portret nu de tweede poes ontdekt. De hond had me in de war gebracht. Al kom ik erg laat met mijn gelukwensen aan, ik hoop, dat 1907 u zo min mogelijk teleurstellingen zal brengen. Moge dit vooral het geval zijn in uw omgang met uw zoon!

Jenny Emants-Kühn met haar in 1909 geboren dochtertje Eva. (Collectie Letterkundig Museum.)

Ondanks het onaangename winterweer - of misschien ten gevolge van dat weer - maak ik al weer reisplannen voor het voorjaar.¹⁶⁸ Ik weet evenwel minder dan ooit of daar iets van zal komen. Mijn moeder lijdt erg aan rumatieke pijnen, die op zich zelf niet gevaarlijk zijn, maar haar de nachtrust gestadig ontroven en op die manier ondermijnen. Ik vind haar in de laatste weken zeer verminderd. Afwachten is weer gelijk altijd de boodschap.

Met vele groeten onderteken ik hoogachtend

Marc. Emants

Eindnoten:

- 163 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Raamstraat 22 / Delft. Vertrekstempel: 's Gravenhage 29.1.07.5-6 N. Aankomststempel: Delft 29 Jan 07 6-7 N.
- 164 Wellicht de vertaling van de door Emants in zijn vorige brief genoemde passages.
- 165 Van het *Engelsch woordenboek* van K. ten Bruggencate zou in 1908-1909 de vierde, vermeerderde en verbeterde druk verschijnen in twee kloeke delen. De eerste druk verscheen in 1898.
- 166 Emants studeerde in Leiden van 1868 tot 1871.
- 167 Emants zal hier o.a. het oog gehad hebben op Frits Vredenrijk Engelenburg (1863-1938) die naar Zuid-Afrika emigreerde en Jacques van Santen Kolff (1848-1896) die lange tijd in Duitsland doorbracht.
- 168 In maart en april 1907 reisden Emants en zijn vrouw naar Paestum en Sicilië.

23^a

29 Januari 1907

Gonne van Uildriks aan Marcellus Emants¹⁶⁹

W M E.

U wilt zeker wel zoo goed zijn, inliggenden brief na lezing aan uwe vrouw te overhandigen. U ziet daaruit, dat Mevrouw mij onverwacht is komen bezoeken met de welwillende¹⁷⁰ bedoeling mij ook nader te leeren kennen, daar zij uit mijne brieven meende te mogen opmaken dat ik ook voor haar eene vriendin zou kunnen zijn... Al zijn wij, daar zij mijn medelijden wist op te wekken¹⁷¹ als goede vrienden gescheiden, ik wil liefst al wat met haar bezoek samenhangt vergeten, ook onze briefwisseling die de vroegere bekoring verloren heeft. - Ik behoef u niet te zeggen, hoe volkomen *natuurlijk* ik het vind, dat u mijn brieven aan uwe vrouw liet lezen; ik had zelfs wel vermoed dat dit het geval kon zijn; maar ik *wist* dat alles niet zeker. Nu ik het weet, en uwe vrouw heb ontmoet, is het mij niet meer mogelijk, u op den vroegeren vertrouwelijksten toon te schrijven, en daarom is het beter dat wij afscheid nemen. Ik dank u voor de welwillendheid waarmede u mij nu al ruim twee jaar lang hebt aangehoord. Het is eerst wel een groot gemis; maar het zal wel gewennen. Waartoe wordt men anders oud, dan om verdriet te leeren verbijten? Met de beste wenschen voor uw geluk

Eindnoten:

169 Kladbrief.

170 Doorgehaald: vriendelijke.

171 Doorgehaald: haar bezoek laat bij mij geene aangename herinnering achter. Ik houd niet van Dit en al maak ik haar niet het geringste verwijt van iets dat met goede [bijgeschreven: de beste] bedoeling gebeurde. Zoals zij zei

172 Het laatste deel van de brief luidde in een vroegere versie: ik wil liefst al wat met haar bezoek samenhangt vergeten, ook de briefwisseling die wij zoolang ik dacht haar met u *uitsluitend* te voeren, onvermengd [doorgehaald: zoo veel] genot heeft verschaft. *Nu* zou het mij niet wel mogelijk zijn u op den ouden vertrouwelijken toon te schrijven en daarom is het beter dat wij afscheid nemen. Ik behoef u niet te zeggen hoe volkomen natuurlijk ik het vind dat u mijne brieven liet lezen door uwe vrouw. Alleen dat ik dit nu *weet* maakt alle verschil. Het gevoel van intimiteit is verdwenen. aan *u* behoef ik dat toch niet nader te verklaren, dunkt mij. -
Met hartelijke groeten
Uwe G. Loman

23^b**29 Januari 1907****Gonne van Uildriks aan Jenny Emants-Kühn¹⁷³**

Waarde Mevrouw E. Nu ik tijd heb gehad om bedaard na te denken sedert uw bezoek, bemerk ik toch dat het beter zou zijn geweest, als ik u niet had beloofd de briefwisseling met uw man voort te zetten alsof er niets veranderd was. Want er is veel veranderd voor mijn gevoel. - Dat komt u vreemd voor, maar ik vrees dat ik er evenmin in zal slagen u dat schriftelijk duidelijk te maken, als het mij gelukken mocht het mondeling te doen. U moet het mij maar zonder verdere verklaring te eischen ten goede houden dat ik mij gedrongen voel den schriftelijken omgang met uw man af te breken... Ik weet het wel, dat die omgang uw volle goedkeuring wegdroeg, uwe invitatie om bij u aan huis te komen bewees dat immers; - maar toch... ik vind daarin nu geen genoeg meer. Laat het u desnoods een bewijs te meer zijn van de vreemdheid, die u reeds in mijne brieven heeft getroffen. En geloof mij als ik u verzeker aan uwe goede *bedoeling* volstrekt niet te twijfelen in dit geval. Met vriendelijke groeten¹⁷⁴ de uwe

G. Loman

Eindnoten:

173 Kladbrief.

174 Doorgehaald: de beste wenschen voor uw geluk.

24

26 Februari 1907¹⁷⁵**Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks**

26 Februarie 1907 den Haag

Geachte Mevrouw,

Van het bezoek, dat mijn vrouw u heeft gebracht wist ik tot heden niets. Zij is een zeer zenuwachtige en zeer jaloerse persoonlijkheid. In mijn ogen is jaloezie een ziekteverschijnsel, waartegen zo goed als geen kruid gewassen is. Openhartigheid is nog 't beste. Ik bood haar dus de lezing van uw brieven aan, maar zij maakte van dit aanbod slechts zeer zeldzaam gebruik. Waarom ze juist nu u eensklaps heeft bezocht weet ik niet. Ik weet echter wel, dat alle pogingen mij-

De kladbrieven van Gonne van Uildriks aan het echtpaar Emants. (Collectie Letterkundig Museum.)

nerzijds om dergelijke kwesties grondiger te behandelen en zo mogelijk uit de wereld te helpen op minder aangename woordenwisselingen uit draaien.

Ik weet dus niets er op dan... het zwijgen er toe doen.

Dit doe ik dan ook bij deze.

Geloof mij met de meeste achting:

Marc. Emants

Gonne van Uildriks en haar zoon Rudolph. (Collectie Letterkundig Museum.)

Eindnoten:

175 Adressering: Mevrouw G Loman / van Uildriks / Raamstraat 22 / Delft. Vertrekstempel: 's Gravenhage 26.2.07.3-4 N. Aankomststempel: Delft 26 Feb 07 5-6 N.

25

10 December 1909¹⁷⁶

Marcellus Emants aan Gonne van Uildriks

16 Desember 1909

den Haag

Geachte Mevrouw,

Dat de kennismaking met mijn levensbeschouwing op u een gunstige invloed heeft gehad, vernam ik met veel genoegen. De gelovigen zullen dit niet kunnen of willen geloven, maar dat doet er niet toe. Ontegenzegglik is niet-zijn beter dan zijn, maar wie eenmaal *is* en de kracht mist om zijn levensinstinkt te smoren, die doet wijs zich zelf te zijn, zijn persoonlijkheid driest uit te leven en zich om derden - voorzover hij die niet of zo min mogelijk schaadt - niet te bekommeren.

Dat kan iemand in de eenzaamheid en ook in de omgang met anderen bereiken.

Wat mijn Maggie's en Louize's¹⁷⁷ aangaat, och, kwam ik andere mensen tegen, dan zou ik die anderen uitbeelden. Zijn ze evenwel belangrijker? Misschien ja; maar al wat leeft is als levensvorm belangrijk genoeg.

Waarom ik 't nu bij deze ene brief laat, weet u. De omstandigheden zijn nog dezelfde.

Intussen wens ik u in uw eenzaamheid een tevreden leven en veel voldoening van uw zoon.

Hoogachtend teken ik:

Marc. Emants

Gonne van Uildriks met haar hond op de weg voor haar huis in Rinnegom in 1908. (Collectie Loman.)
Achterkant van deze foto met handschrift van Gonne van Uildriks.

Eindnoten:

176 Adressering: Mevrouw G van Uildriks / Rinnegom / bij / Egmond-binnen. Vertrekstempel: 's Gravenhage 16.12.09.5-6 N. Aankomststempel: Egmond-Binnen 17 Dec 09 8-12 V.

177 Maggie is de vrouwelijke hoofdfiguur van *Waan* (overigens geïnspireerd op Emants' derde vrouw); Louize speelt de hoofdrol in het verhaal 'En toch!' dat opgenomen werd in de bundel *Vijftig* (1899).

Verantwoording

De in deze uitgave opgenomen brieven van Marcellus Emants en de kladbrieven van Gonne Loman-van Uildriks berusten alle in de collectie van het Letterkundig Museum.

De brieven zijn zo zorgvuldig mogelijk getranscribeerd. De lay-out van aanhef en ondertekening van de brieven is geüniformeerd.

Waar in de tekst onopzettelijk een woord ontbreekt is dat tussen vierkante haken aangevuld. Dat is ook enkele keren gebeurd met het oplossen van een afkorting die wellicht onduidelijk is voor de lezer.

Tot verwarring leidende zinsconstructies zijn gehandhaafd en worden in de tekst gemarkeerd met [*sic*].

Ontbrekende punten aan het eind van een zin zijn stilzwijgend aangevuld. In het handschrift van Emants is vaak onduidelijk of er sprake is van een komma of een puntkomma. Hetzelfde geldt voor de punt of de dubbele punt bij afkortingen. Ik heb gekozen voor wat mij in het gegeven geval het meest waarschijnlijk leek.

Omdat Emants niet inspringt bij nieuwe alinea's is vaak

niet duidelijk waar deze precies gedacht zijn. Bij het beantwoorden van de vragen van Gonne Loman-van Uildriks heeft hij de neiging in één en dezelfde alinea verschillende onderwerpen te behandelen. Zo goed en zo kwaad als dat ging, heb ik op grond van de inhoud van de brieven een alineaverdeling aangebracht.

Marcellus Emants volgde de vereenvoudigde spelling van Kollewijn. Een enkele maal levert dat inconsequentie op in zijn schrijfwijze. Gonne Loman-van Uildriks volgt in haar kladbrieven ook gedeeltelijk de vereenvoudigde spelling, maar zij is daarin aanmerkelijk minder bedreven dan haar correspondent.

De brieven zijn bijna allemaal bewaard in hun originele enveloppes, waarop - waarschijnlijk door zoon Rudolph Loman - een nummering is aangebracht. De nummering is overgenomen; de adressering en - voorzover leesbaar - de vertrek- en aankomststempels zijn per brief in een noot opgenomen. Aan een niet meegenummerde briefkaart en de kladbrieven van Gonne Loman-van Uildriks zijn letter-nummers toegekend.

Waar daar aanleiding voor was en de gewenste informatie voorhanden was, zijn aan de tekst van de brieven verklarende noten toegevoegd. De door Emants in zijn brieven geplaatste noten zijn steeds onderaan de betreffende brief opgenomen en zijn gemarkeerd met een asterisk.

Dankbetuiging

Ik dank eenieder die informatie voor inleiding en noten heeft aangedragen. In het bijzonder noem ik de heer W.J.P.A. Loman te Arnhem en vooral de heer E.R. ter Braak te Vroomshoop, die mij onbekrompen inzage verleende in de documentatie die hij in de loop der jaren verzamelde met betrekking tot de gezusters Van Uildriks.

Register

<i>Aarde en haar Volken, De</i>	23
Abbott, Edwin A.	59, 61, 63, 114
<i>Algemeen Handelsblad</i>	119
Amie, Henri	113
Anbeek, Ton	25
Antoine, André	87, 120
Anzengruber, Ludwig	23, 95, 121
Austen, Jane	23
Avenarius, Richard	45, 113
Baart de la Faille, Samuel	41, 113
Barbusse, Henri	23
Bennett, Arnold	23
Berckenhoff, H.L.	117
Bergh, van de	94
Berlage, H.P.	18, 26, 32, 33, 37, 112
Beveren, Van	77, 93
Blauwbaard	38, 112
Boeddha	41, 45, 48, 62
Böhme, Margarete	76, 117-119
Böninger, F.	121
Bosch, Mineke	25
Bouma, Dokter	71, 90
Boutens, P.C.	7
Braak, E.R. ter	25, 26, 124
Brondgeest, Henri	87, 120
Browne-Hartogh Heys van Zouteveen, A.G.H.M.	2
Bruggencate K. ten	103, 121
Bruinsma, Vitus	6, 25, 62, 115

Buitenrust Hettema, F.	112
Byvanck, W.G.C.	111
Charcot	26
Cort van der Linden, P.W.A.	111
Couperus, Louis	3, 10, 25, 29, 93, 99, 111, 121
Curwood	23
Cuypers, P.J.H.	112
Dahn, Felix	7
Dale, J.H.A. van	20, 26
<i>De Gids</i>	3, 27, 29, 79, 101, 111, 117, 118
Delprat, Constant Charles	19, 26
Derwig, Jan	112
Dickens, Charles	96
Domela Nieuwenhuis, F.	116
Dubois, Pierre H.	25, 116
Dumas, Alexandre	23
Ebers, George	7
Eeden, Frederik van	3, 7, 25
Eliot, George	7
Elischer, Edith	26
Elout, M.A.	5 6
Emants, Eva	102, 104
Emants, Gerardus Henri	64, 115
Emants, Isabella Cornelia Henriëtte Elisabeth	64, 115
Emants, Marcellus	
<i>Brieven aan Frits Smit Kleine</i>	25
<i>Domheidsmacht</i>	72, 73, 87, 116, 120
<i>Frisse lucht</i>	120
<i>Geachte heer Redacteur!</i>	121
‘s Gravenhage - Zürich’	121
<i>Inwijding</i>	3, 27, 111, 113
<i>Juffrouw Lina</i>	46, 113
‘Kunst en waarheid’	116
<i>Langs den Nijl</i>	120
<i>Loevesteyn</i>	117
<i>Een nagelaten bekentenis</i>	2, 25, 97, 121
<i>Op reis door Zweden</i>	65
<i>Op zee</i>	1, 2
<i>Pro domo</i>	116
<i>Reisplezier</i>	120
<i>Tegenover het mysterie</i>	72, 75, 85, 90, 97, 101, 117, 121
<i>Voor mij blijft het leven een krankzinnigheid</i>	25, 117
<i>Vijftig</i>	3, 122
<i>Waan</i>	3, 27, 97, 111, 121, 122
‘Woorden’	113
‘Een zitting met Eusapia Paladino’	117
‘En toch!’	122

'Een kind'
Emants-Kühn, Jenny

28, 111
3-5, 35, 40, 41, 51, 55, 61, 64, 67,
88, 90, 97, 99, 102, 104-106, 112,
114, 122

Emants-Prins, Christina Magdalena	56, 57
Emants-Verniers van der Loeff, Eva	49, 50, 82, 114, 120
Emants-Verwey Mejan, Anna Elisabeth Petronella	47, 50, 52, 88, 105, 114
Engelenburg, Frits Vredenrijk	121
Flaubert, Gustave	46, 58, 113
Fontijn, Jan	25
Fremery, H.N. de	65, 115
Galsworthy, John	23
Gevers Deynoot, F.G.A.	114
Gijsbrecht van Amstel	35, 39, 112
Goethe	6, 115
Gotfried van Bouillon	116
<i>Gramma</i>	111
Gréville, Henry	7
<i>Groningsche Studenten-Almanak</i>	7, 25
<i>Groot Nederland</i>	68, 72, 116
Haasse, Hella S.	9
Hall, J.N. van	111
Hamel, A.G. van	111
Heijermans, Herman	72, 117
Hellenbach, Lazar von	61, 115
<i>Het Tooneel</i>	117
Heyking, Elise von	111
<i>Hofstad, De</i>	72, 116
Hooch, Pieter de	114, 121
Horatius	121
Horst, Adriaan van der	88, 120
Housman, Laurence	23
Hubrecht, A.A.W.	111
Hyslop, James Hervey	82, 119
Jezus Christus	41, 42, 45, 48, 50, 70
Kalff, J.	117
Keibert, Juffrouw	20
Keller, Gottfried	59, 115
Keller, G.	25
Kerkhoven	9, 17, 18
Knuttel, ir.	7
Kollewijn, R.A.	31, 38, 111, 112, 124
Koo, J. de	72, 117
Kruseman, Philip J.	17, 25
Künlein, Professor	114
Kuyper, Abraham	115
Lange, Allert de	111, 117
Lapidoth, Frits	72, 117
Laplace, Pierre Simon	40, 112, 113
Loghem, M.G.L. van	88, 120
Loman, Catharina Maria,	26 18

Loman, A.D.	8, 59, 60, 64, 71, 82, 115, 117
Loman, Jan Cornelis Christiaan	19, 26, 59, 60, 64, 71, 82, 115, 117
Loman, Rudolf Johannes	4, 8, 9, 11, 17, 18, 23, 24, 29, 30, 33, 74, 91, 92, 94, 95, 111, 112, 117, 119

Loman, Rudolph	5, 9, 16-22, 25, 29, 30, 32-36, 39, 51, 55, 88, 90, 91, 94, 96, 100, 102-105, 111, 112, 114, 119-121, 124
Loman, W.J.P.A.	25, 124
Loman-van Uildriks, Gonne	
<i>Agnete</i>	24, 43, 44, 113
'Dosia'	7
<i>Wat onze kleinen gaarne zien en hooren</i>	24
<i>Zondagmorgen</i>	24, 111
Luther	50
Maeterlinck, Maurice	35, 43, 112
Marsais	18, 19
Maurits, Prins	8
Mendes da Costa, M.B.	112
Mosselmans, B.C.J.	19, 26
Napoleon	4, 112, 113
<i>Nederland's Patriciaat</i>	25
Nestor	100, 121
<i>Neue Zürcher Zeitung</i>	97, 121
Nic	18, 21, 25
Nietzsche, Friedrich	49, 113
<i>Nieuwe Rotterdamsche Courant</i>	1, 117
<i>Nieuwe Gids, De</i>	120
Nispen tot Sevenaer, E.C.V.E.M. van	2
Nouhuys, W.G. van	72, 117
Novalis	7
Offenbach, Jacques	114
Paladino, Eusapia	118
Peter de Kluizenaar	66, 115
Poe, Edgar Allan	23, 74, 117
<i>Proceedings of the Society for Psychical Research</i>	48, 113
Richet Charles	84, 85, 120
Roijaards, Willem	23
Roland Holst, A.	7
Röntgen, Julius	24, 113
Ruskin, John	23, 45, 113
Salverda de Grave, J.	112
Sand, George	46, 58, 59, 113
Santen Kolff, Jacques van	121
Schaaff, Emma van der	26
Scharten, Carel	2
Scherr, Johannes	59, 65, 115
Schiller, F.C.S.	113
Schopenhauer, Arthur	40, 112
Schreuders, G.	95, 117, 120, 121
Schuit, Jaap	92

Schuit, P.	91
Schumann, Robert	50
Seidler, Michael	23
Sergi, George	68

Shakespeare	100
Simons, Leo,	117, 120
Simons-Mees, Josine	84, 85, 120
Smidt, J.H.	7
Smiles, Samuel	114
Smit Kleine, Frits	2, 25
Soest, E.M. van	116
Soheili, Anwari	113
Spencer, Herbert	35, 112
Sternberg, Rhea	97
Stevenson, R.L.	23
Strindberg, August	88, 89, 120
Suchtelen, Nico van	6
Tellegen, Jan Willem	7
Tideman, Piet	7
Tienhoven	93
<i>Toekomstig Leven, Het</i>	65, 84, 115, 118, 120
Tol, A. van den	100, 103, 121
Tu zie: Rudolph Loman	
<i>Tweemaandelijksch Tijdschrift</i>	121
<i>XXste Eeuw, De</i>	28, 111
Uildriks, Annie van	4, 5, 7-10, 17-21, 25, 86, 87, 119-121
Uildriks, Frederike van	4, 6-9, 17-19, 22, 23, 25, 86, 87, 115, 120, 121
Uildriks, Nelena Johanna van	7
<i>Vaderland, Het</i>	85, 120-122
Verlaine, Paul	7
Verniers van der Loeff-Grobbee, Nicola Henriëtta	96, 121
Verniers van der Loeff, H.C.	82, 119
Veth, Jan	7, 53, 114, 121
Viebig, Clara	81, 119
Voltaire	40
Voort, Van der	93
Vosmaer, Carel	7
Vreugdenhil	93
Walpole, Hugh	23
Warendorf, Simon	27, 28, 31, 111
Wells, H.G.	23, 84, 88, 93, 96-98, 100, 120, 121
Werf, Jouke van der	112
Whitman, Walt	6, 26
Wijs, de	72, 117
Wilde, Elisabeth de	25
Wilhelmina, Koningin	117
Winkler, C.	17, 50, 114
Zijl, Lambertus	112

Zola, Émile	79, 118
Zöllner, Johann Karl Friedrich	61, 115